

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Katedra pastorálních oborů a právních věd

Liturgika

Hana Šimoníčková

BOHOSLUŽBY S DĚTMI V LITURGICKÉM ŽIVOTĚ ČESKÝCH A
MORAVSKÝCH ŘÍMSKOKATOLICKÝCH DIECÉZÍ. NÁSTIN
SOUČASNÉ TEORIE, PRAXE A PASTORAČNÍ PODPORY

Diplomová práce

Vedoucí práce: ThLic. Jan Kotas

PRAHA 2009

Děkuji všem, kteří svými podněty přispěli k napsání této práce, zejména ThLic. Janu Kotasovi a dále lidem, kteří mi ochotně poskytli rozhovory pro empirickou část diplomové práce.

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem Bohoslužby s dětmi v liturgickém životě českých a moravských římskokatolických diecézí. Nástin současné teorie, praxe a pastorační podpory napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů a souhlasím s jejím prezenčním zpřístupněním v knihovně UK KTF.

V Praze dne 25. 4. 2009

Šimoničková Hana

Obsah:

ÚVOD	6
TEORETICKÁ ČÁST	7
1 DIREKTORIUM PRO MŠE S DĚTMI A DALŠÍ DOKUMENTY	7
1.1 Historický vývoj – 20. století – Sacrosantum Concilium II.....	7
1.2 Průběh vytváření Direktoría pro mše s dětmi.....	8
1.3 Direktorium pro mše s dětmi.....	14
1.4 Direktorium z pohledu E. Matthewse.....	17
1.5 Další dokumenty a instrukce týkající se liturgie	19
1.6 Uvedení do křesťanského života	22
1.7 Slavení eucharistie.....	24
1.8 Kající pobožnost pro děti a pro mladší kajícíky	26
2. PSYCHOLOGICKÝ POHLED NA DÍTĚ A BOHOSLUŽBU	28
2.1 Psychologie dítěte	28
2.2 Úcta, vděčnost a vývoj svědomí.....	31
2.3 Stupnice víry dle různých autorů a falešné představy o Bohu.....	33
2.4 Symboly spojené s liturgickým slavením	35
2.5 Rituál slavení a život rodiny	39
PRAKTICKÁ ČÁST.....	43
3 NÁSTIN SITUACE V ČESKÝCH A MORAVSKÝCH DIECÉZÍCH	43
3.1 Diecézní katechetická centra – jejich nabídka vzdělávání a další podpory v oblasti slavení bohoslužeb s dětmi	43
Českobudějovická diecéze	44
Brněnská diecéze	45
Královéhradecká diecéze	46
Litoměřická diecéze.....	49
Olomoucká arcidiecéze	49
Ostravsko-opavská diecéze	50
Plzeňská diecéze	52
Pražská arcidiecéze.....	53

3.2 Nástin situace ve farnostech na území České republiky.....	55
3.2.1 Příklady farností.....	56
Beroun a Loděnice	56
České Budějovice	57
Havířov	58
Olomouc	58
Praha Břevnov	60
Praha Kobylisy	61
Praha Smíchov	63
Praha Strašnice	63
Rychnov nad Kněžnou	65
Tábor	65
Třebíč	66
Zlín	67
3.2.2 Shrnutí.....	69
Nedělní mše svaté.....	69
Bohoslužby během týdne.....	70
Další aktivity.....	70
Vzdělávání a formace lidí ve farnostech.....	70
Materiály a pomůcky.....	71
3.3 Nakladatelství a tiskoviny v České republice	71
3.3.1 Publikační činnost v České republice.....	71
3.3.2 Tiskoviny určené dětem a mládeží.....	76
3.3.3 Tiskoviny pro dospělé	77
3.4 Internetové servery	80
3.5 Situace ve vybraných anglicky mluvících zemích.....	81
Skotsko	81
Irsko	82
Publikace a materiály v anglickém jazyce	83
4 SROVNÁNÍ PRAXE A NORMATIVNÍCH TEXTŮ	87
ZÁVĚR	90
SEZNAM LITERATURY.....	93
SEZNAM PŘÍLOH.....	96

Úvod

Ve své práci si pokládám základní otázku a je mým cílem zjistit, jaká pozornost se věnuje dětem v českých a moravských diecézích při bohoslužbách. Druhou otázkou je, jakou podporu nabízí diecézní centra a jiné subjekty, jak v oblasti vzdělávání a formace kněží a laiků, tak v distribuci materiálů a dalších pomůcek.

V práci je použita metoda analýzy normativních textů, shromáždění a utřídění informací z katechetických diecézních středisek a dotazníkové šetření ve vybraných farnostech různého typu. Analýza textů a shromážděné informace umožňují následné srovnání teorie a praxe v současné Římskokatolické církvi v České republice. Není zde snaha udělat podrobnou mapu celé situace ve všech diecézích, ale spíše nastínit možné způsoby práce a spolupráce nejen na farní, ale i diecézní úrovni.

V uplynulých letech jsem nahlédla do života dvou farních společenství v anglicky mluvících zemích a zaujala mě různorodá práce s dětmi během slavení liturgie. Začala jsem se tedy zajímat i o situaci v naší zemi. Téma bohoslužeb a možnosti participace dětí na nich jsem si vybrala pro svoji práci také proto, že se jedná o stále aktuální problém života farního společenství. Starost a věnování péče další generaci je důležité pro existenci církevního společenství. Rodiče a další vychovatelé by měli vést děti již od jejich nejútlejšího věku k pozitivnímu vztahu k Bohu, společenství a slavení eucharistie. V práci se klade také otázka, nakolik je možné a nutné dětem slavení eucharistie přizpůsobit a nakolik jsou ony samy schopny slavnost mše svaté vnímat a chápat.

Teoretická část

1 Direktorium pro mše s dětmi a další dokumenty

1.1 Historický vývoj – 20. století – Sacrosantum Concilium II.

Již v 19. století se začínají objevovat lokální liturgická hnutí a pokoušejí se liturgii učinit srozumitelnější lidem a více do ní zapojit. Novodobé klasické liturgické hnutí se datuje od sjezdu katolíků v Mecheln v roce 1909. Od tohoto roku se pomalu začínají šířit překlady nedělních mší v národním jazyce nebo pořádat exercicie a dny formace zaměřené na liturgii. Také v českých zemích se vytváří různé spolky a hnutí (například Jednota katolického duchovenstva nebo Legio angelica).¹ Reforma Pia XII. navazuje na tyto snahy. Papež Pius XII. také podporoval studium patristických pramenů o liturgii. Prosazoval, že liturgie je záležitostí nejen hlavy, ale i údů, tedy celé církve a varoval před prázdňým obřadnictvím, do kterého měla liturgie tendenci upadat.² Tento vývoj shrnul v encyklice *Mediator Dei*,³ vydané v roce 1947.

V lednu 1962 za pontifikátu Jana XXIII. začal II. vatikánský koncil, během něhož byla schválena mimo jiné zásadní církevní dokumenty také Konstituce o posvátné liturgii-*Sacrosantum Concilium*. Slavnostně byla vyhlášena na jednání 4. 12.1963.⁴ Konstituce má celkem 130 článků. Konstituce stanovila obecná pravidla o liturgii pro slavení bohoslužeb. Z nich lze vyvodit pravidla týkající bohoslužeb, kterých se účastní děti.

Našeho tématu se nejvíce týká článek č. 19. V něm se pojednává o nutnosti horlivé a trpělivé liturgické výchovy. Celý obřad musí být úměrný věku a dalším okolnostem. Duchovní mají jít především životním příkladem svým věřícím.⁵ Dále článek č. 34, který má název *Jednoduchost obřadů*, zmiňuje to, že vše má být stručné, srozumitelné, aby k tomu nikdo nepotřeboval další složitě vysvětlování.⁶ Článek č. 35⁷ pojednává více o

¹ ADAM Adolf.: *Liturgika, Křesťanská bohoslužba a její vývoj*, Vyšehrad, Praha 2001. str. 58.

² BERGET Rupert: *Liturgický slovník*, Vyšehrad, Praha 2008, str. 267.

³ PIUS XII.: *Encyklika Mediator Dei* AAS 39 (1947), Brno: Museum 1948.

⁴ DRUHÝ Vatikánský koncil: *Sacrosantum Concilium* AAS 56 (1964), in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2. vydání, 2002.

⁵ 19. Duchovní správceové ať horlivě a trpělivě usilují o liturgickou výchovu a vnitřní i vnější aktivní účast věřících, a to úměrně jejich věku, okolnostem a způsobu života a stupni náboženské vyspělosti. Tím splní jeden z hlavních úkolů věrných „správců Božích tajemství. Svěřený lid mají vést nejen slovem, ale i příkladem.

⁶ 34. Obřady ať se vyznačují vznešenou jednoduchostí, ať jsou stručné, srozumitelné a bez zbytečných opakování. Ať jsou přizpůsobeny chápavosti věřících a zpravidla ať nepotřebují mnoho vysvětlení.

⁷ 35. 1. Ať se při bohoslužebných úkonech čte více z Písma svatého, a to v rozmanitějším a přiléhavějším výběru.

2. Kázání je součástí liturgického dění, proto je mají rubriky zařadit na nejpříhodnější místo, pokud to ten který obřad připouští. Kazatelskou službu je třeba vykonávat věrně a řádně. Přitom ať je hlavním

Písmu svatém a jeho používání při bohoslužbě a o kazatelské činnosti duchovního. Následující řádky se věnují možnostem mít během obřadu krátké připomínky pro vysvětlení toho, co se zrovna bude dít. Během mše svaté používáme nejen Písmo svaté, ale i další liturgické knihy. Možnostem jejich úprav se týká článek č. 38.⁸ Úpravy, které se týkají dalších částí liturgie, má v moci územní církevní autorita. Jde o průvody, liturgický jazyk, hudbu a další. To je více zmíněno v následujících článcích č. 39 a 40.⁹ Církevní autorita ve všech úpravách a změnách musí být velmi obezřetná a opatrná a jednat moudře. K některým záležitostem je lepší, když si na konzultaci přizve vyšší církevní autoritu.

1.2 Průběh vytváření Direktorie pro mše s dětmi

O dalších možných reformách v liturgii diskutovali biskupové roku 1969 v Římě za pontifikátu Pavla VI. na generální biskupské synodě. Po této synodě byl zaveden Nový mešní řád (*Novum Ordo Missae*)¹⁰ Předmětem diskuze bylo mimo jiné i to, že mše by měla být v rámci možností nějak přizpůsobena dětem. O celém průběhu jednání o této záležitosti pojednává 28. kapitola knihy *La riforma liturgica (1948 – 1975)*, jejímž autorem je Annibale Bugnini (arcibiskup a vedoucí celé pracovní skupiny, která se daným tématem zabývala). Následující kapitola je volným souhrnem této 28. kapitoly.¹¹

pramenem Písmo svaté a liturgie. Jde přece o zvěstování podivuhodných Božích činů v dějinách spásy neboli v Kristově tajemství, které v nás neustále je a působí, zejména při slavení liturgie.

3. Všemi způsoby ať se také klade důraz na katechezi bezprostředně liturgickou. I přímo v obřadech ať se podle potřeby pamatuje na krátké připomínky, které pronese kněz nebo ten, kdo je k té službě oprávněn, ovšem jen ve vhodných chvílích a s použitím předepsaného textu nebo jeho volné obměny.

⁸ 38. Také při úpravě liturgických knih ať je možné uplatnit oprávněné rozdíly a přizpůsobení vzhledem k různým společenstvím, krajům a národům, zvláště v misiích; podmínkou je zachování podstatné jednoty římského ritu. Tato zásada ať je patřičně respektována při určování struktury obřadů i jejich rubrik.

⁹ 39. Bude věci příslušné územní církevní autority, uvedené v článku 22 § 2, určit přizpůsobující úpravy, zvláště pokud jde o udělování svátostí, o svátostiny, průvody, liturgický jazyk, liturgickou hudbu a umění. Vždy ovšem podle základních směrnic, které jsou obsaženy v této konstituci, a v mezích, které stanoví "typová" vydání liturgických knih.

40. Na různých místech a za různých okolností se ukazuje nezbytnost přizpůsobit liturgii pronikavěji, což je obtížnější. Proto:

1. Příslušná územní církevní autorita., uvedená v článku 22 § 2, musí důkladně a moudře uvážit, co z tradic a svérázu jednotlivých národů má předpoklady, aby mohlo být přijato do bohoslužby. Přizpůsobení, která se pokládají za užitečná nebo nutná, je třeba předložit Apoštolskému stolci, který dá souhlas k jejich zavedení.

2. Aby se však přizpůsobení uskutečnilo s náležitou obezřelostí, Apoštolský stolec, bude-li to žádoucí, udělí zmíněné územní církevní autoritě zmocnění povolovat a kontrolovat nezbytné předběžné pokusy v některých k tomu vhodných společenstvích po určitý čas.

3. Přizpůsobení liturgických předpisů bývá spojeno se zvláštními potížemi, zvláště v misijních územích. Proto mají být při tvorbě nových předpisů k dispozici odborníci příslušného oboru.

¹⁰ ČEJKA Martin: Liturgická reforma, nebo revoluce?, *Katolická revue* (cit. 12. 2. 2009) dostupné na www.katolikrevue.cz/fides/liturgicka_reforma_martin_r_cejka.htm

¹¹ Překlad byl dělán z anglické verze knihy – BUGNINI Annibale: *The Reform of the Liturgy, 1948- 1975*, Minnesota: Liturgical Press, 1990. Překlad vytvořen pro účely této práce.

Dne 10. 3. 1971 Kongregace pro bohoslužbu napsala dopis jednotlivým komisím s dotazem, co dělají a publikují ve svých zemích k otázce „bohoslužba a děti“.

Přišlo 58 rozličných odpovědí. Někteří psali, že jen trochu přizpůsobují třeba výběr písní nebo homilií, jiní zaslali svoje eucharistické modlitby, lekcionáře, které používají a další materiály. Situace byla odlišná v každé z dotazovaných zemí.

Někde například slavili speciální bohoslužby pro děti jen během týdne. Bohoslužba měla částečně vzdělávací charakter – vysvětlovat dětem některé části blíže, aby během nedělní bohoslužby lépe všechno chápaly.¹²

Jinde byly děti na bohoslužbu slova oddělené a společně slavili až eucharistii. Výsledná zpráva Kongregace pro bohoslužbu shrnuje, že mše s dětmi nelze brát na lehkou váhu a považovat za tak jednoduchou věc jako mše s jinými speciálními skupinami. Je třeba se blíže podívat na specifika mše s účastí dětí a mše, kde jsou děti v početní převaze nad dospělými.

„Pracovní skupina se shodla na těchto bodech:

1. **jednodušší struktura** – musí být jasné a dětem zřejmé tři hlavní části – bohoslužba slova, eucharistická modlitba s proměňováním a přijímání
2. **texty přizpůsobit dětem** – ponechat větší svobodu při výběru textů s ohledem na jazyk, který by měl být dětem přizpůsoben
 - a) čtení – mít pouze jedno čtení, které by mohlo být parafrázované a přeložené do řeči speciálně pro děti
 - b) modlitby – přizpůsobit stávající nebo vytvořit nové s ohledem na mentální zralost dětí.
 - c) eucharistická modlitba – přizpůsobena dětem
3. **větší aktivita** – děti neudrží pozornost na dlouhou dobu, především během bohoslužby slova by se měly využívat audiovizuální pomůcky, nějaké pohybové aktivity apod.¹³

Zpráva končila návrhem, ve kterém se píše, že církve hledá nějaká pravidla pro mše s dětmi, která budou přesně ukazovat cestu, kterou konkrétní biskupské konference jednotlivých zemí budou moci více rozvinout. Dále se v ní píše, že by bylo dobré sepsat nějakou směrnici, které části mše nesmí být opomenuty a ve kterých je dána větší svoboda pro jejich úpravu. Jestliže budou povoleny volné výběry textů, tak je třeba vytvořit lekcionář pro mše s dětmi alespoň pro hlavní období liturgického roku. Musí být totiž zajištěno, že při mších nebude opominuto to zásadní a to jest tajemství vykoupení. Pokud

¹² BUGNINI Annibale: The Reform of the Liturgy, 1948-1975, Minnesota: Liturgical Press, 1990 str. 439.

¹³ BUGNINI Annibale: The Reform of the Liturgy, 1948-1975, Minnesota: Liturgical Press, 1990 str. 439.

by byl ponechán výběr všech textů na jednotlivých osobách v daném společenství, pak hrozí zneuctění Písma a vše by bylo dezorganizované a neefektivní. Musí být vždy dáno „téma“ bohoslužby slova, protože občas se v některých farnostech nejedná o bohoslužbu, ale o katechezi. Směrnice by se měl také vyjádřit k používání parafrázovaných textů Písma. Kontrolu nad texty by měla zajišťovat národní a diecézní organizace pro liturgie a katechetické instituce.

Další pravidla by měla být dána pro nedělní mše za účasti většího počtu dětí doprovázených dospělými. Buď je liturgie slova pro děti slavena na odděleném místě a nebo – pokud jsou děti i dospělí celou dobu pohromadě, mohly by být vynechány některé části (počet čtení).

Za tímto účelem by bylo dobré sestavit dvě pracovní skupiny. První pro přípravu lekcionáře, druhou pro otázky týkající se řádu při mši svaté.¹⁴

Prefekt kongregace přijal obsah zprávy, ve které byly ukázány hlavní problémy spolu s možnými řešeními. Nakonec bylo rozhodnuto, že bude ustanovena jen jedna pracovní devítí členná skupina pro řešení všech záležitostí dané problematiky. Vedoucí skupiny byl B. Fischer, sekretářem R. Kaczynski a členové A. Haquin (Belgie), E. Matthews (Anglie), V. Pedrosa (Španělsko), H. Rennings (Německo), B. Violle (Francie), S. Cavalletti (Itálie) a M. Fasciani (Itálie).¹⁵ Poprvé se takovéto práce účastnily dvě ženy (S. Cavalletti a M. Fasciani).

15. 3. 1972 se skupina sešla v Římě a během jednání došla ke dvěma usnesením a dala si prozatím dva následující úkoly:

„1. Zhodnotit všechn materiál, který byl poslán Kongregaci pro bohoslužbu a připravit z toho reprezentativní výběr. Materiál byl zpracováván pod vedením sestry Marisi Fasciani.

Výsledkem bylo pět brožur – Obřad mše, Lekcionáře, Texty eucharistických modliteb, Tématické bohoslužby a Základní postřehy.

2. Pod odborným vedením prof. Fischera sestavit a rozposlat nový průzkumný dotazník. Všechny dotazy byly navrženy a zpracovány vybranými experty a schváleny vedoucím liturgické komise. Dne 25. 5. 1972 byl dotazník s dvaceti dvěma otázkami rozeslán do jednotlivých zemí. Odpovědi přišlé z dvaceti států světa byly uveřejněny v padesáti sedmi stránkové brožuře.“¹⁶

¹⁴ BUGNINI Annibale: *The Reform of the Liturgy, 1948-1975*, Minnesota: Liturgical Press, 1990, str. 440.

¹⁵ BUGNINI Annibale: *The Reform of the Liturgy, 1948-1975*, Minnesota: Liturgical Press, 1990, str. 440.

¹⁶ BUGNINI Annibale: *The Reform of the Liturgy, 1948-1975*, Minnesota: Liturgical Press, 1990, str. 441.

Základem další diskuze ve dnech 21. – 22. 6. 1972 v Římě bylo právě těchto dvacet dva otázek a odpovědí, které přišly z dvaceti různých částí světa. Jednotlivé dotazy a reakce na ně byly následující:

„Obecná tvrzení k bohoslužbě

1. Forma spoluúčasti a zapojení dětí do bohoslužby. Způsob konání a místo, kde se bohoslužba koná, je velmi důležité.
2. Přizpůsobení modliteb je nutné, ale je třeba se vyvarovat moralizování a školskému přístupu.
3. Parafrázování odpovědí by se mělo vyhýbat.

Liturgie slova

4. Mělo by být povoleno užití jen jednoho čtení. Nebiblická čtení by neměla nahrazovat biblická, ale mohou být použita na úvod.
5. Speciální lekcionáře: Rozhodnuto tento bod ponechat na otcí Fontainovi.
6. Překlad Bible přizpůsobený možnostem dětského chápání: Parafráze mají být vyřazeny. Jednodušší překlady se mohou používat, ale musí být schváleny biskupy.
7. Dramatizace: Mohla by být povolena. Tento bod nebyl akceptován Kongregací pro nauku víry.
8. Používání audiovizuálních pomůcek: Měla by být možnost je užívat, ale s přesně danými hranicemi. Jakékoliv užívání musí být uvážené a opatrné.
9. Parafrázování zpěvu Gloria a Credo: V těchto písních je důležitější formální než literární stránka. Povoleno je Apoštolské vyznání a nebo obnova křestního slibu z velikonoční slavnosti.
10. Účast dětí při modlitbách věřících: Měla by být dána nějaká úleva.
11. Vypuštění některých částí (např. úkon kajícího) až do homilie: Mělo by být povoleno.
12. Možnost vynechání úkonu kajícího: Ano, pokud se zdá, že jsou úvodní obřady pro děti příliš náročné.

Homilie je velmi důležitá. Měla by být přikládána velká pozornost přípravě. Homilie by měla být přizpůsobena slavnosti a dětskému chápání; doporučuje se individuální přístup a použití vhodných pomůcek a dialogu.

Bohoslužba oběti

13. Zjednodušení obětních textů: Nejlepší řešení by bylo recitovat je pomalým a jasným hlasem.
14. Eucharistická modlitba: IV. v Římském misálu se zdá být pro děti nejvhodnější, II. a III. potřebují úpravu. Změna v současné eucharistické modlitbě se nezdá být odpovědí na problém.
15. Vytvoření nové eucharistické modlitby: Zdá se být dobrý nápad, aby biskupské konference podpořily toto povolení a novou tvorbu.
16. Úvod k dalším odpovědím v eucharistické modlitbě: Zdá se, že je to dobrý nápad.
17. Modlitba Otče náš: Text musí být stejný při všech bohoslužbách a nikdy se nesmí změnit.
18. Vynechání a zkrácení dalších částí mezi Otčenášem a přijímáním: Může být cokoliv zkráceno, prodlouženo nebo vynecháno, ale ne pokaždé stejně.
19. Obřad pozdravení pokoje: Povolena velká volnost a svoboda.
20. Beránku Boží: Mělo by být povoleno používání i jiné písně s podobným obsahem.
21. Přizpůsobení textu bezprostředně předcházejícího přijímání. Měly by být nabídnuty různé modely a nebo by mělo být jasné stanovisko, jak mohou být texty přizpůsobeny.
22. Přizpůsobování závěrečných obřadů: Požehnání je pevná a fixní část, ale nejprve by mělo být řečeno pár slov dětem.¹⁷

Během diskuze se jednalo také o tom, že dokument by měl pojednávat i o jiných skutečnostech jako jsou například gesta kněze, ticho, věk dětí, kterým je dokument určen, základní náboženské vzdělání, neeucharistické liturgie pro děti, osoby pomáhající při liturgii, zpěv. Tyto body by měly být zváženy a probrány v otevřené části dokumentu.

Příprava a diskuze o Direktoriu

První schéma Direktoria bylo nastíněno navrhovatelem a sekretářem s pomocí H. Renningse na základě představy vzniklé během diskuzí pracovní skupiny. Dne 11. 6. 1972 začíná být jasná struktura dokumentu. Direktorium, které má 52 článků (výsledný dokument jich má pak 55) je posláno pracovní skupině a 34 odborníkům a

¹⁷ BUGNINI Annibale: *The Reform of the Liturgy, 1948-1975*, Minnesota: Liturgical Press, 1990, str. 442 – 443.

probíhají další úpravy. V říjnu 1972 probíhá druhé setkání skupiny, kde se rozebírají připomínky k dokumentu.

Druhé schéma vyplynulo z říjnového setkání. Bylo posláno členům a konsultantům Kongregace s tím, že by vše mohlo být prodiskutováno na třetím všeobecném sněmu kongregací v Římě. Konsultanti prošli celý dokument a dne 9. 11. 1972 ho v podstatě přijali. Jediný bod, který vedl k živé diskuzi, bylo používání audiovizuálních pomůcek.

Dne 23. 11. církevní otcové probrali celé navržené schéma a s nadšením ho přijali. Většina bodů byla přijata jednohlasně. Pozornost vzbudilo pouze hlasování o možnosti používat nebiblické texty pro jednodušší vysvětlení čtení z Písma. Zde bylo devět hlasů pro a čtyři proti.

Třetí upravené schéma bylo představeno na zasedání 1.12.1972 a posláno k prostudování Kongregaci pro nauku víry, Kongregaci pro klérus a Kongregaci pro evangelizaci národů. Jejich odpovědi byly velmi pozitivní, jen Kongregace pro nauku víry chtěla změnit bod číslo 3. „Její výhrady byly:

a) Není možné, aby měl laik homilii po evangeliu. Laik – pomocník může vše říci dětem přede mší svatou.

b) Návrh používat audiovizuální pomůcky sníží úroveň mše na úroveň školního výkladu.“¹⁸

Na základě různých poznámek bylo schéma probráno ještě jednou sekretářem Kongregace a posláno Svatému Otcovi dne 3. 5. 1973. Sekretář nepřijal výhrady Kongregace pro nauku víry, ale přesto je poslal papeži spolu s direktoriem. Sekretář diskutoval o celém dokumentu s papežem při audienci dne 13. 9. 1973.

Dne 4. 10. poslal papež vlastní připomínky a poznámky k dokumentu. Některé se týkaly věcného stylu, jiné konkrétních bodů. Papež sám poukázal na protiklady, které schéma obsahovalo.¹⁹

Dne 15. 10. 1973 byl sekretářem papeži předán seznam jednotlivých biskupů a konferencí, kteří naléhali na vytvoření speciální eucharistické modlitby. Papež schválil podanou žádost a potvrdil vytvoření jedné nebo dvou eucharistických modliteb pro děti. Ty pak budou nabídnuty k používání všem farním společenstvím ve světě. Toto vytvoření by mělo splňovat požadavky jednotlivých kongregací a mělo by vyřešit všeobecné rozpaky.

Dne 22. 10. 1973 byl papežem Pavlem VI. dokument schválen. V doprovodném dopise státního sekretáře bylo také, že Kongregace má právo a povolení navrhnout a

¹⁸ BUGNINI Annibale: *The Reform of the Liturgy, 1948-1975*, Minnesota: Liturgical Press, 1990, str. 444.

¹⁹ BUGNINI Annibale: *The Reform of the Liturgy, 1948-1975*, Minnesota: Liturgical Press, 1990, str. 445.

sestavit dvě nebo tři eucharistické modlitby pro děti, které se budou moci používat v celé církvi.

Dne 19. 11. 1973 kardinál státní sekretář obdržel souhlas k vydání Direktoría pro mše s dětmi. Dokument byl vytištěn s datem 1. 11. 1973 a byl zveřejněn 20. 12. téhož roku.²⁰

V dalších letech byly zpracovány desítky nových liturgických knih, včetně teologických úvodů, které pak byly překládány a upravovány v podmínkách jednotlivých regionů (např. států, jazykových oblastí či kontinentů). Liturgická obnova probíhala v různých oblastech s rozdílnou intenzitou a odlišnými důrazy. V posledních letech stále dochází k malým úpravám v některých bodech. Vzhledem k vývoji situace a doby je jasné, že každá směrnice a předpis budou potřebovat úpravy a změny.

1.3 Direktorium pro mše s dětmi

V předchozí kapitole bylo shrnuto, jak Direktorium postupně během několika let vznikalo. Nyní se blíže podíváme na jeho obsah a jednotlivé problémy, které jsou v něm řešeny.

Direktorium de Missis cum pueris, sestavené 22. 10. 1973 Kongregací pro bohoslužbu a svátosti,²¹ schválené papežem Pavlem VI. vyšlo v českém překladu jako Direktorium pro mše s dětmi a je uveřejněné například v knize Eucharistické modlitby, kterou vydala Liturgická komise Biskupské konference ČSFR v nakladatelství Matice cyrilometodějské roku 1992, nebo ho je možné nalézt i jako samostatnou brožuru.

Direktorium se skládá z úvodu a tří kapitol. Záměrem není detailní popis slavení mše svaté, protože ten byl již dán do Všeobecného úvodu k novému Římskému misálu (1967 Řím). Direktorium má doplnit základní principy a věci, které již byly napsány a přizpůsobit je specifické situaci. V následujících odstavcích se blíže podíváme, k jakým věcem se konkrétněji Direktorium vyjadřuje. Úmyslem bylo a je ukázat prostředky a metody výchovy dětí k porozumění tajemství eucharistie a dát jim plnou a vědomou možnost účasti na společném slavení. Je totiž potřeba hledat možnosti co nejplnější účasti dětí na společné bohoslužbě s dospělými a ne předělávat některé mše pouze pro děti.

Direktorium se zaměřuje na děti ve věku vhodném pro katechezi, tedy na ty, které ještě nedosáhly věku dospívání. Netýká se dětí duševně nebo tělesně postižených.

²⁰ BUGNINI Annibale: The Reform of the Liturgy, 1948-1975, Minnesota: Liturgical Press, 1990, str. 445.

²¹ KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI: *Directorium de Missis cum pueris*, AAS 66 (1974), Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1992.

V úvodu je řečeno, že děti potřebují zvláštní péči církve, neboť dnešní životní poměry, v nichž děti vyrůstají, málo podporují jejich duchovní růst. Tato věta byla napsána již v roce 1973 (což je více jak před dvaceti pěti lety), ale je stále velmi aktuální.²²

Příprava dětí na slavení eucharistie

První kapitola ve článku 8 a 15 pojednává o *výchově dětí pro slavení eucharistie*. Hovoří o důležitosti společenství a roli rodiny. Křesťanská rodinná výchova pomáhá dětem mnoho věcí, týkajících se náboženského a liturgického života lépe pochopit a přijmout. Křesťanský život v rodině napomáhá výchovné snaze katechetů ve školách a farnostech. Je třeba, aby děti znaly rituál modlitby a společného rodinného slavení, to pak napomáhá pochopit eucharistickou slavnost. Nejen rodiče, ale i kmotři, katecheté a křesťanská farní obec má zodpovědnost za pokřtěné děti, které jim byly svěřeny. Další články zdůrazňují důležitost aktivního zapojení dětí do slavení eucharistie. Všechny vnější projevy a aktivity mohou napomáhat k lepšímu pochopení a prožití slavnosti. Zapojením co největšího počtu zúčastněných osob se vytváří živější společenství.²³

Slavení mše pro dospělé s účastí dětí a slavení mše pro děti s účastí menšího počtu dospělých

Druhá a třetí kapitola se ve člancích 16 – 24 zaměřuje na rozdíly *mezi slavením mše pro dospělé s účastí dětí a slavením mše pro děti s účastí menšího počtu dospělých*. Slavením mše pro dospělé s účastí dětí se myslí především nedělní a sváteční bohoslužby. Toto společné slavení je důležité nejen pro křesťanský život rodiny, ale i celého společenství. Všichni se mohou vzájemně obohacovat. S menšími dětmi je možné přijít až na závěr mše, aby obdržely společné požehnání. Je třeba brát v úvahu, že děti ne všemu dobře rozumí a chápou, takže jednou z možností je, aby bohoslužbu slova s promluvou trávily na jiném místě a do farního společenství se zapojily až při obětním průvodu. Pokud je dětí na bohoslužbě více, tak se mohou některé části upravit, ale to už je popsáno více v kapitole třetí.²⁴

S povolením biskupa lze dělat drobné úpravy v případě, že je mše na děti zaměřená a dospělých je přítomno menší počet. Některé části jsou pevné a neměnné například modlitba Otčenáš, odpovědi věřících na pozdrav kněze, vyznání víry...

²² KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI: *Directorium de Missis cum pueris*, AAS 66 (1974), Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1992, str. 4.

²³ KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI: *Directorium de Missis cum pueris*, AAS 66 (1974), Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1992, str. 5-8.

²⁴ KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI: *Directorium de Missis cum pueris*, AAS 66 (1974), Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1992, str. 8-11.

Vstupní obřady (odstavec a), článek 40) mohou být lehce upravené, některé části se mohou vypustit jiné rozšířit, ale vždy musí být zakončeny vstupní modlitbou a všechno má být upravováno s ohledem na liturgické období a způsobilost dětí.

Bohoslužba slova

Články 41 – 49 se týkají bohoslužby slova. Při ní nesmí být vynecháno čtení biblických textů, minimálně musí být přečteno evangelium. Biskupské konference mohou sestavit vlastní lekcionář s lépe pochopitelnými texty z bible pro děti. Pokud se biblické texty zkracují, tak nesmí být porušena základní myšlenka textu. Má se více hledět na obsahové sdělení než na délku čtení, nesmí se používat parafráze Bible. Pro větší zapojení mohou děti texty číst samy, a třeba i formou rozdělení rolí. Je možné a vhodné podat předem stručný výklad pro lepší pochopení následně čteného úryvku Písma. Velký význam má homilie, která může mít i formu dialogu. Na závěr bohoslužby slova má být zařazeno vyznání víry.

Bohoslužba oběti

Ve třetí kapitole se část c), články 50 a 52 věnují bohoslužbě oběti. Při bohoslužbě oběti je možné texty Římského misálu přizpůsobovat, ale nesmí mít moralizující charakter a ani nesmí používat dětinskou řeč. Největší význam má eucharistická modlitba. V Direktoriu se píše, že až do dalších úprav ze strany Apoštolského stolce se mají používat čtyři znění eucharistických modliteb, které jsou oficiálně schváleny. V současné době jsou již vytvořeny speciální eucharistické modlitby pro mše s dětmi. (více v kapitole 1.7) Modlitba Otčenáš je nutná a neměnná. Po společném přijímání má být závěrečná promluva, která je pro děti důležitá, protože potřebují určité shrnutí a zopakování nejdůležitějších věcí, které slyšely. Požehnání musí být vždy s trinitární formulí a znamením kříže.²⁵

Prostor, gesta, hudba

Kněz by se na mši měl důkladně připravit a během ní volit komunikativní způsob jednání a řeči, jasná gesta a srozumitelná slova. Dospělí se mají mše účastnit spolu s dětmi, nemají fungovat jen jako dozor. Celá mše má být slavena ve vhodném prostoru, nejlépe v kostele. Je dobré, když je možné velikost prostor přizpůsobit počtu účastníků. Mše pro děti s účastí menšího počtu dospělých nemá být slavena denně. Je dobré, když mají děti

²⁵ KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI: *Directorium de Missis cum pueris*, AAS 66 (1974), Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 1992, str. 19.

předem větší prostor pro přípravu. Denní doba má být zvolena pro děti co nejvhodněji, aby byly co nejpozornější a nejkonzentroványější. Je dobré, když se budou děti podílet na přípravě výzdoby, čtení textů, zpěvu, přímlovách a dalších částech, jako je například obětní průvod. Ohledně zpěvu se Direktorium ve člancích 30 – 32 vyjadřuje, že je vhodné, pokud se děti zapojí nejen zpívanými aklamacemi, ale i vlastními písněmi a hraním na hudební nástroje. Zpěv Gloria, Credo, Sanctus a Agnus Dei mohou být nahrazeny jinými zpěvy, které ale musí být schváleny příslušnou autoritou.

1.4 Direktorium z pohledu E. Matthewse

Edward Matthews byl knězem ve Westminterské diecézi. Byl jediným anglicky mluvícím členem pracovní skupiny, která vytvářela Direktorium pro mše s dětmi v 1. polovině 80. let v Římě. V roce 1975 napsal a roku 1978 vydal knížku *Celebrating Mass with Children*. Kniha je jedním z hlavních komentářů, které podrobněji rozebírají jednotlivé body Direktoria pro mše s dětmi. Kniha také podává návrhy jak je možné je uvést tyto věci do praxe. *Celebrating Mass with Children* má pět částí. Come (přiď), Listen (poslouchej), Give thanks (vzdej díky), Take and Eat (Vezmi a jez) a Go (jdi). Tato publikace je jednou z nejrozšířenějších svého druhu v anglosaské části Evropy.

V knize píše o tom, že se při bohoslužbě musí brát velký ohled na rozumovou a mentální úroveň dětí. Na jednu stranu to nejsou žádná zvířátka, ale na stranu druhou ani učení teologové. Je třeba hledat přiměřenou řeč jejich věku.

Děti mají být předem o průběhu mše poučeny. Nejlepším vzorem a prvním učitelem jsou pro ně rodiče. Děti se musí také postupně učit zapojovat do života dospělých, hrozí, že by se mohly vytvořit bariéry mezi jednotlivými generacemi, které by se později složitě bouraly. Nedělní mše je určena pro celé společenství, nejen pro určitou jeho část. Jestliže je na bohoslužbách přítomno více dětí, tak je jasné, že nebude v kostele naprosté ticho. S tím se musí počítat a není na tom nic špatného. Matthews doporučuje třeba jednou za měsíc zaměřit mši více na děti, stejně jako může být jednou měsíčně v latině.

Na otázku, jak staré děti mají začít chodit do kostela, odpovídá, že rozhodně dříve, než začnou chodit do školy. Je špatně, pokud se jim zafixuje kostel se školními povinnostmi dohromady. Rozhodnutí je však samozřejmě na rodičích. Ti by si měli uvědomit, že děti se mohou na společné oslavě podílet různými formami. Problém může

nastat, pokud děti odmítají do kostela chodit. Potom musí být rodiče trpěliví a dávat jim příklad vlastním životem.²⁶

Co se týká nejmenších dětí, které pouze brečí a tím nejvíce ruší, tak navrhuje Matthews několik variant. Matky mohou být s nimi ve speciální odhlučněné místnosti za sklem, pokud je to v kostele možné. Křik pak neruší průběh liturgie, ale matky z ní mnoho nemají. Další možnost je nechat nejmenší děti s někým doma a do kostela je vůbec nevodit, zde se ale musí právě řešit otázka, kdy je začít přivádět. Jako další variantu uvádí speciální místnosti pro děti, ve kterých je osoba, která se jim věnuje. Pro daného člověka to je služba náročná a zodpovědná. Všechny děti by ale určitě měly být dle Direktorია přivedeny do celého společenství alespoň na závěrečné požehnání.

Pokud jsou děti účastny celé liturgie, tak by se k nim měl kněz minimálně třikrát obrátit, a to při vstupních obřadech, krátce při homilii a před závěrečným požehnáním. Téma může být odlišné od tématu pro dospělé, ale mělo by být ve všech třech částech stejné nebo na sebe navazující, aby v tom děti neměly zmatek, ale měly nějakou jasnou myšlenku, kterou si mohou dobře zapamatovat. Děti nejen že jsou schopné poslouchat a svým rozumem pochopit probírané téma, ale dožadují se a jsou schopny se i nějak aktivně fyzicky zapojit. Jednou z dobrých možností, kterou doporučuje i Direktorium, je účast na průvodu s obětními dary a nebo se mohou zapojit zpěvem. Je to sice náročné, ale efektivní a dobré mít malý sboreček z dětí, třeba i s využitím hudebních nástrojů. Když jsou děti, především chlapci, starší, je dobré, když se zapojí do bohoslužby jako ministranti. „V Kodexu kanonického práva 1983 se v kánonu 906 se vypouští ustanovení z kodexu 1917 kánonu 813,2, podle kterého žena nesměla ministrovat.“²⁷

Děti též mohou pomáhat při výzdobě kostela, je možné s nimi především k tématům liturgického roku vytvořit nástěnky, na kterých se mohou realizovat nejmladší děti třeba přinesením namalovaného obrázku. Starší děti mohou pomoci s přípravou věcí na bohoslužbu – svíčky, kalich... Celý bohoslužebný prostor by měl být upravený a pohodlný nejen pro děti, ale pro všechny účastníky slavnosti, aby se zde cítili dobře. (Je tím myšleno světlo, teplo, možnost sednout si a další)²⁸

Matthews dále rozebírá část Direktorია, ve které se pojednává o možnosti slavit bohoslužbu slova odděleně. Je vhodné, aby děti po vstupní modlitbě, v procesí se svíčkami a lekcionářem odešly společně do jiných prostor. Tento čas nemá být stráven společným hraním, ale nasloucháním Božímu slovu, které je podáno v pochopitelnější formě. Je třeba, aby zde byl dostatečný počet dospělých, nestačí pouze jedna osoba (minimálně jeden

²⁶ MATTHEWS Edward: Celebrating Mass with Children, London: Palist press, 1975, str. 66- 67.

²⁷ ADAM Adolf.: Liturgika, Křesťanská bohoslužba a její vývoj, Praha: Vyšehrad, 2001, str. 278.

²⁸ MATTHEWS Edward: Celebrating Mass with Children, London, Palist press, 1975, str. 68-73.

člověk na deset dětí). Také je možné děti rozdělit do dvou skupin dle věku a tak přizpůsobit více bohoslužbu slova jejich vnímání. Návrat do společných prostor je vhodný při obětním průvodu.²⁹

1.5 Další dokumenty a instrukce týkající se liturgie

Eucharisticum Mysterium,³⁰ dokument posvátné Kongregace pro ritus, o kultu eucharistického tajemství (Řím, 25. května 1967). V dokumentu se jedná o praktické normy Kongregace pro ritus, které shrnují dosavadní oficiální prameny i zásady týkající se eucharistického tajemství. Je to první "pokoncilní" dokument, který se eucharistií zabývá tak ze široka. Mnohé z těchto norem jsou dnes již překonané, například Římským misálem (1984).

V člancích 63 a 64 se píše: „Ti, kteří se zabývají náboženskou výchovou dětí, především rodiče, farář a učitelé, ať se postarají, zatímco je postupně uvádí do znalosti tajemství spásy, aby byla dána náležitá pozornost katechezi o mši. Katecheze o eucharistii, přirozeně uzpůsobená věku a myšlení dětí, musí směřovat k tomu, aby děti pochopily význam mše a všeho, co se vztahuje k účasti na životě Církve. Na to vše ať je obzvlášť pamatováno během přípravy dětí na první svaté přijímání, tak aby je skutečně chápaly jako plné přivtělení do těla Kristova.“³¹

Instrukce k některým otázkám ohledně možností laiků podílet se na službách vykonávaných kněžími (1997).³² V tomto dokumentu se zmiňuje důležitá role laika během mše svaté. Laik se může zapojit nejen jako lektor, komentátor, ale i jako pomocník při bohoslužbách s dětmi.

Ve 3. vydání **Všeobecných pokynů k římskému misálu** (2002) je pro naše téma důležitý například paragraf 65 „Homilie je součástí liturgie a velmi se doporučuje. Je totiž nutná k posile křesťanského života. Má být výkladem zaměřeným na něco z přečtených úryvků Písma svatého anebo výkladem některého mešního textu, s přihlédnutím k právě

²⁹ podle MATTHEWS, Edward: *Celebrating Mass with Children*, London: Palist press, 1975.

³⁰ KONGREGACE PRO RITUS: *Instrukce Eucharisticum mysterium*, AAS 59 (1967). Pro potřeby práce byl použit neoficiální překlad z italštiny od M. Chrásta dostupný na http://www.eucharistie.cz/czech/eteol/euch_myst.html (cit. 12.4.2009).

³¹ KONGREGACE PRO RITUS: *Instrukce Eucharisticum mysterium*, AAS 59 (1967).

³² SEKRETARIAT ČESKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE: *Instrukce k některým otázkám ohledně možností laiků podílet se na službách vykonávaných kněžími*, Praha: Sekretariát ČBK, 2001. (Instr. interdicasterialis de quibusdam quaestionibus circa fidelium laicorum cooperationem sacerdotum ministerium spectantem, Ecclesiae de mysterio, 15. VIII. 1997, AAS 89 (1997).)

slavenému tajemství anebo ke zvláštním potřebám posluchačů.³³ Tento paragraf se odkazuje na Instrukci *Inter Oecumenici*, kterou vydala Kongregace pro ritus 26. září 1946.³⁴

Instrukce *Redemptionis sacramentum*³⁵ se ve článku 63. vyjadřuje k bohoslužbě slova: „Není dovoleno z vlastní iniciativy vynechat nebo zaměnit předepsaná biblická čtení, ani nahradit především čtení a responsoriální žalm, obsahující Boží slovo, jinými nebiblickými texty.“ Další článek pro naši práci důležitý má č. 64. a píše se v něm: „Homilii, která je pronesena během slavení mše svaté a která je součástí samotné liturgie, má mít obvykle sám kněz, který bohoslužbu vede; může ji svěřit koncelebrujícímu knězi, nebo někdy podle vhodnosti též jáhnovi, nikdy ovšem laikovi. Ve zvláštních odůvodněných případech může mít homilii také biskup nebo kněz, který se účastní bohoslužby, ale nemůže koncelebrovat.“ (2004).

Ve **Všeobecných pokynech k mešnímu lekcionáři** je paragraf č. 24 v podkapitole Homilie, ve kterém se píše: „Homilie má vysvětlovat buď některý z přečtených úryvků Písma svatého, nebo některý jiný liturgický text, má vést společenství věřících k aktivnímu slavení eucharistie, aby "se v životě drželi toho, co vírou přijali". Takovýmto živým výkladem může přečtené Boží slovo i bohoslužba církve získat větší účinek, je-li ovšem homilie výsledkem rozjímání, dobře připravená, ne příliš dlouhá ani příliš krátká a má-li na zřeteli všechny přítomné, i děti a prosté lidi.“³⁶

Pastorační směrnice pro bohoslužby s dětmi

Text Direktorია pro mše s dětmi doplňuje, upřesňuje a na některé věci upozorňuje pastorační směrnice vydaná Arcibiskupstvím pražským v červnu 2008.³⁷ Tato směrnice je platná pro území Pražské arcidiecéze. Nejedná se tedy o národní či celosvětově platný dokument. Jiné diecéze naší republiky nevydaly žádný podobný dokument.

V úvodu se podotýká, že v mnohých farnostech na území pražské arcidiecéze není dbáno na pokyny dané v Direktoriu pro mše s dětmi a „bohoslužby s dětmi se vytvářejí spíš živelně.“³⁸ Vzhledem k tomu, že text Direktorია vznikl v roce 1973, tak směrnice z června 2008 zohledňují i další pozdější dokumenty. Jde zejména o Kodex kanonického

³³ SEKRETARIÁT ČESKÉ LITURGICKÉ KOMISE: Všeobecné pokyny k římskému misálu, 3. vydání, Praha 2002, par. 65.

³⁴ KONGREGACE PRO RITUS: instrukce *Inter Oecumenici*, 26. IX. 1964, AAS 56 (1964).

³⁵ KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI: Instr. *Redemptoris Sacramentum* (25. března 2004) AAS 96 (2004), Praha : Česká biskupská konference, 2005.

³⁶ SEKRETARIÁT ČESKÉ LITURGICKÉ KOMISE: Všeobecné pokyny k mešnímu lekcionáři, Praha 1984, str. 689.

³⁷ Pastorační směrnice pro bohoslužby s dětmi, ACAP 6 (2008) č.j. 7664/2007.

³⁸ Pastorační směrnice pro bohoslužby s dětmi, ACAP 6 (2008) č.j. 7664/2007.

práva z roku 1983, dále o Všeobecné pokyny k Římskému misálu (3. edice) a Úvod k lekcionáři (2. edice).

V první části pastorační směrnice je upozorňováno na to, že v Direktoriu jsou uvedeny dvě formy eucharistických bohoslužeb, ale nikde tam není řeč o termínu „dětská mše“, který se velmi vžil v českých zemích. Dále upozorňuje, že úvod ve vstupních obřadech má být krátký. Při nedělní bohoslužbě slova, která je určena pro dospělé s účastí dětí není možné volit libovolná biblická čtení. Čtení a přímluvy by nemělo číst pouze dítě.

Ohledně homilie směrnice doplňuje: „Vhodná je krátká promluva pro děti, která je před, nebo po homilii pro dospělé. Tato krátká promluva může být doplněna či ilustrována nějakými pomůckami či akcemi, které přibližují a znázorňují obsah hlásaného slova, nemůže to ale být samostatná scénka, katechetická hra nebo rozsáhlá katecheze pro děti. Homilii má kněz nebo jáhen, nikoliv laik. Homilie pro dospělé nemůže být vynechána!“³⁹

„Je dobré, když obětní dary přinášejí dospělí s dětmi, ale musí být zachována pravdivost, ne snaha „aby děti také něco nesly“.“ Při pozdravení pokoje se má dětem vysvětlit symbolika tohoto úkonu.

Dále se ve směrnici píše: „Dnes se zpravidla dává přednost společnému pobytu dětí s rodiči ve shromáždění po celou dobu trvání mše. To klade nároky na rodiče, celebranta i ostatní účastníky bohoslužby. Za nevhodná lze považovat krajní řešení, tedy buď volné pobíhání dětí po kostele bez dozoru a bez usměrnění nebo doporučení, aby rodiče s dítětem do kostela nechodili, dokud nebude schopné v klidu a tichu přečkat bohoslužbu. Reálné je kompromisní řešení, při kterém se rodiče starají o své děti (a to je samozřejmě při bohoslužbě ruší!), a ostatní účastníci bohoslužby chápou, že děti nebudou ani bez jakéhokoli pohybu ani zcela zticha.“⁴⁰

Ke slavení mše pro děti s účastí menšího počtu dospělých směrnice dodává, že děti mohou přijmout maximum rolí, ale vždy jen ty, které jsou schopny skutečně zastat. Děti si „neslaví mši samy“ a má pro ně význam to, že zažijí liturgickou slavnost i spolu s dospělými.

Dále zdůrazňuje co je již v Direktoriu, že tyto mše mají vést ke společnému slavení s dospělými a nejsou tedy jen samoučelné.

³⁹ Pastorační směrnice pro bohoslužby s dětmi, ACAP 6 (2008) č.j. 7664/2007.

⁴⁰ Pastorační směrnice pro bohoslužby s dětmi, ACAP 6 (2008) č.j. 7664/2007.

„Zpěvu se mají děti aktivně zúčastnit, proto mají zpívat to, co umí. Může to být píseň s kytarou, ale také píseň z kancionálu. Výběr textů pro tyto mše se musí řídit současně platnými pravidly, uvedenými v Úvodu k misálu a taktéž v Úvodu k lekcionáři.“⁴¹

Ve této kapitole jsme zjistili, že bohoslužby slavené s dětmi se mohou v mnoha věcech přizpůsobit této specifické situaci. Při každé bohoslužbě je však třeba zachovávat základní pravidla.

1.6 Uvedení do křesťanského života

Sekretariát české liturgické komise nově vydal roku 1987 obřady „Uvedení do křesťanského života“. V originále byl text připraven Kongregací pro bohoslužbu na přání II. vatikánského koncilu. Český překlad byl schválen 19. července 1973.

Pátá kapitola má název Uvedení do křesťanského života dítěte školního věku. Ve článcích 306 – 313 se tento obřad blíže popisuje. Jedná se zde o děti, které ještě nebyly pokřtěné. Obřad je určen starším dětem, u kterých se vyžaduje vlastní konverze, přiměřená jejich věku. Ještě nejsou dospělými lidmi, protože jsou určitým způsobem závislé na rodičích, ale jsou schopné mít svou vlastní víru a nábožensky se vzdělávat. Uvádění do křesťanského života může trvat i několik let, záleží na pokroku a intenzitě přípravy konkrétního jedince. Je dobré, když mají děti nejen podporu rodiny, ale kolem sebe i skupinu svých vrstevníků. Obřady uvedení se nemusí konat za účasti celé farnosti, stačí menší okruh přátel a rodiny. Po ukončení příprav probíhá samotný křest, a to nejlépe v době velikonočních svátků za přítomnosti celého farního společenství.⁴²

Prvním stupněm v obřadech Uvedení do křesťanského života dítěte školního věku je obřad přijetí do katechumenátu. Přijetí do katechumenátu má dvě části. Začíná vstupními obřady a pak následuje bohoslužba slova. V úvodním obřadu je obsažen dialog celebranta s žadatelem o přijetí do katechumenátu, následně je dialog s dotazy směřovanými od celebranta k rodičům a ostatním přítomným. Na závěr je dítě označeno znamením kříže. Po bohoslužbě slova následuje předání knihy Nového zákona a závěrečné prosby.⁴³

⁴¹ Pastorační směrnice pro bohoslužby s dětmi, ACAP 6 (2008) č.j. 7664/2007.

⁴² SEKRETARIÁT ČESKÉ LITURGICKÉ KOMISE: Uvedení do křesťanského života, Praha 1987 úvod.

⁴³ SEKRETARIÁT ČESKÉ LITURGICKÉ KOMISE: Uvedení do křesťanského života, Praha 1987 čl.314 – 329.

Druhým stupněm jsou skrutinia neboli kající obřady. Obřad skrutinií začíná úvodní modlitbou, pak je čtení a homilie, následují prosby a exorcismus. Pro tento obřad je také specifické mazání olejem nebo vkládání rukou. Končí propuštěním katechumena. Je vhodné, aby se nejen samotného křtu, ale všech obřadu účastnil i kmostr.⁴⁴

Třetím stupněm je samotné přijetí svátosti křtu. Obvykle je tato svátost udělována při velikonoční vigílii, může být však zvoleno jiné vhodné datum. Po litaniích a svěcení křestní vody se katechumeni zříkají všeho zlého, vyznávají víru a přijímají křest. Po křtu samotném dostávají od kmostrů bílé roucho a svíci.

Všechny tyto části obřadu by se měly konat v kostele nebo na jiném vhodném místě.

Dalšími svátostmi, které se udělují dětem školního věku a starším v zápětí po svátosti křtu je svátost eucharistie a biřmování.

Arcibiskupství pražské vydalo v říjnu 2008 **Směrnici pro udílení svátostí** v Arcidiecézi pražské.⁴⁵ Kapitola 2.3 se vyjadřuje ke křtu školních dětí. Po liturgické stránce je třeba se řídit příslušným obřadem v knize *Uvedení do křesťanského života a Směrnici pro katechumenát*. Důvodem pro křest těchto dětí nemůže být pouze to, že ještě nebyly pokřtěny. Podobně jako u dospělých je i zde základním požadavkem víra. U školních dětí k tomu přidává ještě problém rodiny, ve které dítě žije. Pokud rodina s církví nežije, bude možná pro dítě obtížné navštěvovat bohoslužby. Pokud ale uvěřilo a touha po životě s Bohem v něm zůstává, není rodinná situace důvodem k odmítnutí křtu a dalších iniciačních svátostí. Pokud ovšem rodiče nezletilého dítěte jeho křest odmítají, je třeba jejich vůli do doby zletilosti respektovat.

At' už dítě pochází z rodiny věřící nebo víru nepraktikující, je důležité, aby bylo pokud možno uvedeno mezi věřící děti stejného nebo podobného věku. I dítě, jako každý člověk, potřebuje svou víru žít ve společenství s těmi, kteří jsou mu blízcí. Pokud dítě absolvuje výuku náboženství, může se tato stát součástí jeho přípravy na křest, ale nemůže ji celou nahradit.

⁴⁴SEKRETARIÁT ČESKÉ LITURGICKÉ KOMISE: *Uvedení do křesťanského života*, Praha:1987 čl.330 – 342.

⁴⁵ Směrnice pro udílení svátostí v arcidiecézi pražské, 11 (2008), č.j. 6795/2008.

1.7 Slavení eucharistie

Eucharistické modlitby pro mše s dětmi

Na doporučení Direktoría byly vytvořeny tři eucharistické modlitby pro děti. Byly publikovány v knize Eucharistické modlitby, Liturgická komise biskupské konference ČSFR 1992 (Malice cyrilometodějská Olomouc).

Tyto modlitby se mohou užívat jen při speciálních bohoslužbách s dětmi, není možné je užívat při běžné nedělní farní mši svaté. Texty v nich jsou uzpůsobeny chápání dětí. V úvodních instrukcích k eucharistickým modlitbám pro děti se také v bodě 16. píše: Pokyny pro koncelebrace jsou u těchto textů vynechány, vzhledem k psychologii dětí je lépe od koncelebrace upustit.

Některé části modlitby jsou neměnné, například modlitba Otčenáš. Také dle směrnic musí používanému textu myšlenkově a obsahově odpovídat texty ordinária.⁴⁶ Podle Apoštolské konstituce „Missale Romanum“ se musí zachovat i konsekrační slova beze změny. Texty modliteb jsou jednoduché, ale ne infantilní.

Oproti dalším eucharistickým modlitbám používaným v římskokatolickém ritu mají eucharistické modlitby pro děti více odpovědí (aklamací). Snaží se tak o větší aktivitu dětí a tím i udržení jejich pozornosti.

Všechny začínají stejnými slovy:

V.: Pán s vámi.

O.: I s tebou.

V.: Vzhůru srdce.

O.: Máme je u Pána.

V.: Vzdávájme díky Bohu, našemu Otci.

První eucharistická modlitba pro mše s dětmi má název „Bůh je náš Otec“. Je ze všech třech nejjednodušší a tedy určena pro nejmenší děti. Několikrát je do textu vhodně vložena aklamace „Svatý, svatý“ zakončena zvoláním „Hosana na výsostech“. Aklamace po slovech ustanovení je v této modlitbě posunuta, aby lépe vynikla souvislost mezi příkazem Pána: „To konejte na mou památku“ a mezi dalšími slovy, které říká celebrant.⁴⁷

Druhá eucharistická modlitba má název „Bůh nás má rád“. Je v ní větší množství aklamací oproti první a třetí. Děti jsou aktivněji zapojené do modlitby. Odpověď „Díky,

⁴⁶ KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI: *Directorium de Missis cum pueris*, AAS 66 (1974), Olomouc: Malice cyrilometodějská, 1992, č. 39, str. 16.

⁴⁷ LITURGICKÁ KOMISE BISKUPSKÉ KONFERENCE: Eucharistické modlitby, Praha: MCO, 1992, bod 12.

Bože, za tvou lásku“ je vždy po slovech nad chlebem a vínem a je to výraz vyznání a úvahy nad tajemstvím eucharistické přítomnosti Krista.⁴⁸

Poslední třetí eucharistická modlitba s názvem „Děkujeme ti, Bože“ je charakteristická možností výběru z většího množství textu. Celá modlitba může mít zvolené hlavní „téma“ dle liturgického období – O stvoření, V době adventní, V době vánoční, V době postní a V době velikonoční. Musí se vždycky zachovat stejné „téma“ textů v celé modlitbě.⁴⁹

Na závěr všech eucharistických modliteb je stejný text doxologie: „Skrze něho a s ním a v něm je tvoje všechna čest a sláva, Bože Otče všemohoucí, v jednotě Ducha svatého po všechny věky věků.“

První svaté přijímání dětí

V **Pastorační příručce pro veřejné církevní pobožnosti** vydané Českou biskupskou konferencí s církevním schválením č.j. 617/ 2000 ze dne 10. srpna 2000 najdeme kapitolu s názvem **Eucharistie**, v níž je část věnována obřadu prvního svatého přijímání.

V úvodu se mluví o vhodném věku dětí, které přistupují poprvé k svatému přijímání. Je doporučen věk okolo sedmi let. Není to však závazné a záleží na uvážení rodičů a kněze, kdy je dítě dostatečně zralé a vyspělé pro přijetí této svátosti.⁵⁰

Obřad má tři části: představení dětí, mše prvokomunikantů a děkovná pobožnost. Představení dětí by mělo proběhnout 3 - 6 měsíců před prvním svatým přijímáním. Tou dobou začíná intenzivní příprava. Kněz po homílii představuje jednotlivé děti jménem, ty se shromažďují u oltáře. Společně pak přednesou přímluvné modlitby. Na závěr bohoslužby dostanou od kněze zvláštní požehnání.

Druhou částí obřadů je samotná mše prvokomunikantů, při níž děti poprvé přijmou eucharistii. Je vhodné, aby se bohoslužby zúčastnili rodiče, křestní kmotři a katecheté. Po homílii děti obnovují svůj křestní slib. Mají zapálené svíce a odpovídají již sami za sebe na otázky zřeknutí se zla a vyznání víry. Následují přímluvy nejlépe přednášené dětmi a také obětní dary nesou prvokomunikanti.

⁴⁸ LITURGICKÁ KOMISE BISKUPSKÉ KONFERENCE: Eucharistické modlitby, Praha, MCO, 1992, bod 13.

⁴⁹ LITURGICKÁ KOMISE BISKUPSKÉ KONFERENCE: Eucharistické modlitby, Praha: MCO, 1992, bod 14.

⁵⁰ ČESKÁ LITURGICKÁ KOMISE: Obřady pokání, Praha 1982. str. 27.

Třetí částí obřadu je děkovaná pobožnost, která se může vykonat odpoledne. Sejdou se opět všichni, kteří byli u prvního svatého přijímání a společně děkují před vystavenou nejsvětější svátostí. Modlitby mohou být proložené vhodným zpěvem. Na závěr dostanou všichni přítomní svátostné požehnání.⁵¹

Ve **Směrnici pro udílení svátostí**⁵² vydané pro pražskou arcidiecézi se v kapitole 4.3 pojednává o prvním svatém přijímání dětí. Směrnice upozorňuje, že je třeba věnovat přípravě na svátost smíření a první svaté přijímání dostatečnou pozornost. Je vhodné, když se věnuje čas nejen dětem, ale i jejich rodičům. „Obecně platí, že děti mohou přistoupit ke svátostem po dosažení věku rozlišování.“ Podmínkou přijetí těchto dvou svátostí je samozřejmě dříve přijatá svátost křtu.⁵³

1.8 Kající pobožnost pro děti a pro mladší kajícíky

V Obřadech pokání schválených a vydaných Českou liturgickou komisí (č.j. 16/1982) v Praze 24. února 1982 je též Kající pobožnost pro děti a Kající pobožnost pro mladší kajícíky. V oddílu Vzor pro kající pobožnosti se jedná o články č. 43 – 61.

V úvodu se píše o tom, že se texty mají vybírat vhodně k dané příležitosti a věku účastníků. Dané pobožnosti se mají chápat jako vzor, který může být v konkrétních společenstvích upravován.

Kající pobožnost pro děti je určena menším dětem a to i těm, které ještě nebyly u svátosti smíření. Pobožnost má být v kostele nebo na jiném vhodném místě a má opět několik částí.

Začíná pozdravem s připomínkou toho, za jakým účelem se všichni sešli. Následuje čtení z Písma a krátká homilie. Homilie je zakončena výzvou ke zpytování svědomí, po kterém přichází úkon kajícínosti. Jedná se o dialogický rozhovor kněze a účastníků. Ti vždy odpovídají větou: „Ale ty nás máš rád a odpustíš nám.“ Po modlitbě Otčenáš následuje lítost a předsevzetí a závěrečná modlitba. Je vhodné zařadit nějaké písně a třeba i vnější úkony (využit symbolu světla a svíce nebo vody).

Kající pobožnost pro mladší kajícíky má podobný průběh jako výše popisovaná kající pobožnost pro děti. Jelikož se jedná o něco starší děti, tak je možné, aby si čtení vybraly a přečetly samy. Samozřejmě se musí nějakým způsobem tematicky vztahovat ke kající pobožnosti. Čtení mohou být dvě – jedno z evangelia a druhé třeba z nějakého

⁵¹ ČESKÁ LITURGICKÁ KOMISE: Obřady pokání, Praha 1982.

⁵² Směrnice pro udílení svátostí v arcidiecézi pražské, ACAP 11(2008), 27.10.2008, č.j. 6795/2008.

⁵³ Směrnice pro udílení svátostí v arcidiecézi pražské, ACAP 11(2008), 27.10.2008, č.j. 6795/2008.

novozákonního listu. Homilie i další modlitby se mohou opět upravit dle věku účastníků, aby vše co nejlépe pochopili a prožili.⁵⁴

Kající bohoslužba pro děti

Diecézní katechetické středisko v Českých Budějovicích sestavilo kající bohoslužbu pro děti, slavení svátosti smíření s dětmi.⁵⁵ Materiály připravili P. Adolf Pintíř a P. Miroslav Šašek. Součástí přípravy na první svatou zpověď je slavení kající bohoslužby. A také později, když už děti chodí ke svátosti smíření, je vhodné slavit tuto svátost společně (zvláště v postní době), jak to doporučují Obřady pokání.

V materiálech jsou více rozvedené části z Kající pobožnosti pro děti a pro mladší kajícíky. V úvodu je příklad příběhu, kterým může celá bohoslužba začít. Mezi ustálenými modlitbami je nabídka biblických textů, které se hodí pro tuto příležitost. Dále je bohoslužebný text doplněn o přehled písní, které se mohou mezi jednotlivými částmi zpívat.

V přílohách jsou speciální texty a modlitby vhodné pro zpytování svědomí v určitém liturgické období. Soubor otázek je jiný pro dobu adventní, postní, na začátek a konec školního roku.

⁵⁴ ČESKÁ LITURGICKÁ KOMISE: Obřady pokání, Praha 1982.

⁵⁵ Texty Kající bohoslužby pro děti je možné stáhnout z http://www.kc.bcb.cz/_d/kajici-bohosluzby-pro-deti.doc.

2. Psychologický pohled na dítě a bohoslužbu

2.1 Psychologie dítěte

Psychologická stadia vývoje dítěte

V následující kapitole je pojednáno o psychosociálním vývoji dítěte. Když bude kněz, katecheta či jiný laický pomocník při liturgickém slavení s dětmi mít znalosti z oblasti psychologie, tak může mši dětem lépe přizpůsobit a předem vysvětlit malým účastníkům. Dítě nedává pozor během mše svaté, pokud informace a dění okolo něho je na jiném myšlenkovém stupni než se dané dítě zrovna ocitá díky svému postupnému vývoji. V jednom období je schopné více poslouchat a přijímat příběhy, jindy má potřebu se více ptát a nebo se aktivněji zapojit do okolního dění.

Období předškolního věku

Myšlení předškolního dítěte je názorné a intuitivní. Vnímá svět především v aktuální podobě tzv. prezentismus. Prožívání současného okamžiku je věc, která se prolíná všemi stadii vývoje dítěte. Dětem chybí jasná představa o čase. Co bylo v minulosti, rychle zapomenou, za jak dlouho něco bude v budoucnu, si neumí představit. Prožívají nejintenzivněji současné „tady a teď“ (mám hlad, mě to nebaví, něco mi chybí). Pro duchovní život je to důležité. V dospělosti se člověk marně snaží myslet jen na přítomnost a nezaobírat se tím co bylo nebo bude. Při všech liturgických úkonech se musí na toto brát ohled.⁵⁶

Jedním se znaků myšlení je magičnost. Dítě nedělá velké rozdíly mezi reálným světem a fantazií.

Dalším znakem je absolutismus. Každé poznání je dle dítěte definitivní a jednoznačně platné, což je díky potřebě jistot a neměnnosti věcí a napomáhá to jeho snaze orientovat se ve světě.⁵⁷

Předškolní dítě přijímá nekriticky názory dospělých a bere je za pravdivé. Jeho uvažování je spíše egocentrické, zaměřené na sebe a dle toho se i vyjadřuje. Učí se správnému chování, co smí a co je zakázané. Ví, že když něco udělá špatně, tak bude potrestáno. Ztotožňuje se s určitými vzorci chování. Jeho největším vzorem a příkladem jsou stále ještě rodiče.⁵⁸

⁵⁶ HERCIKOVÁ Pavla Edita: Křesťanská výchova dětí, Praha: Pastorační středisko Praha, 2002, str. 54.

⁵⁷ VÁGNEROVÁ Marie: Vývojová psychologie, Praha: Portál, 2000, str. 103.

⁵⁸ VÁGNEROVÁ Marie: Vývojová psychologie, Praha: Portál, 2000, str. 117.

Sociální prostředí a mnoho dalších činitelů (jako například televize) má vliv na zdravé utváření osobnosti.⁵⁹ Začínají si vytvářet kontakty s vrstevníky. S nimi se učí spolupracovat a vidí v nich také určitou konkurenci. Již od třetího roku dokáže dítě rozeznat co je „já“ a „ne-já“ Zkouší okolí, jaká bude jeho reakce, když řekne „já ne“. Podle toho si buduje určité hranice a zjišťuje, co si může dovolit a co již není možné.

Okolo čtvrtého roku má dítě určitou náladu delší dobu než tomu bylo dříve, a když je o něco starší, učí se své emoce také vyjadřovat.

Předškolní období, je období her. Většina dětí miluje vyprávění příběhů. Menším se vyprávějí jednoduché příběhy s jasným dějem a konec by měl být vždy pozitivní. Je důležitá atmosféra, která se vytvoří, měl by být navozen pocit bezpečí. Dospělý, který vypráví se má své činnosti plně věnovat, aby posluchač měl dojem, že se čas věnuje právě jemu. Čas, který rodič stráví jakýmkoliv způsobem se svým potomkem je důležitý pro vytváření pocitu, že je dítě milováno, přijímáno. Tak potom lépe pochopí, co to znamená být milován Bohem.⁶⁰ Navíc v pohádkách vzniklých v křesťanské kultuře je v hloubce zakotvena moudrost vzešlá z Bible. V některých je možné vidět paralelu s příběhy Starého i Nového zákona. Například v pohádce „Sůl nad zlato“ je moudrost cennější než perly. Pohádka „Tři vlasy děda Vševěda“ má podobný příběh Plaváčka jako malého Mojžíše. V Šípkové Růžence vidíme lásku silnější než smrt. Všude je zde vidět vítězství dobra nad zlem, kterým je v symbolické pohádkové podobě pro děti přiblížené to, co ještě dobře nechápou – vítězství Ježíše nad smrtí a hříchem. Je třeba dbát na výběr pohádek, aby v nich dobro nevíťezilo násilnou cestou.⁶¹

Období mladšího školního věku

Na počátku školního věku se mění způsob uvažování, dochází ke změnám ve způsobu myšlení. Toto období se nazývá období konkrétních logických operací. Dítě chápe podstatu skutečnosti, má realistický přístup k věcem, ubývá egocentrismu a umí respektovat normy.

Jeho pohled na svět se decentralizuje. S nástupem do školy přibývá další sociální role. Už není jen syn/dcera rodičů, ale i žák a spolužák. Musí hledat a vytvořit nový vztah nejen směrem k rodičům, spolužákům, ale i k Bohu. V tomto věku dokáže uvažovat už o jiných lidech a jejich situacích. Postupně získává větší samostatnost a rozhodnost. Má také

⁵⁹ SMAHEL Rudolf: Duševní a duchovní zrání dítěte, Olomouc: 2. vydání, MCM, 1997, str. 38.

⁶⁰ KAUFMANNOVÁ-HUBEROVÁ Gertrud.: Děti potřebují rituály, Praha: Portál, 1998, str. 12.

⁶¹ KAUFMANNOVÁ-HUBEROVÁ Gertrud.: Děti potřebují rituály, Praha: Portál, 1998, str. 36.

zodpovědnost za některé věci a tím může projevit kvalitu své osobnosti. V tomto věku je potřeba pozitivně posilovat jednotlivé složky osobnosti.⁶²

Děti preferují vizuální média, je to v současné době jeden ze socializačních činitelů, proto je důležité dbát na správný výběr pořadů v televizi. Identifikuje se s postavami v televizi jemu blízkými, s ideály, ale také může mít potřebu identifikace s negativně hodnocenou postavou.

Pro slavení liturgie je dobré, že dítě je schopno větší a delší koncentrace, dokáže se soustředit na detaily a jejich vzájemné vztahy. Dítě přijímá další autority, takže nejen na rodiče, učitelé, ale i kněze a katechetu, či jiného pomocníka si může vytvořit pevnější vazbu, která mu dodává pocit jistoty a bezpečí. V tomto období se děti učí a vše přijímají formou nápodoby, takže je pro ně důležité, aby jejich autority, které uznávají, dávaly dobrý příklad.

Dítě potřebuje dosáhnout společenského uznání, potřebuje být druhými akceptováno a oceňováno. Od „impulsivního vlastního já“ přešlo k „suverénnímu vlastnímu já“. Je třeba rozvoj autonomního já podporovat a rodiče k tomu mají dávat dítěti prostor. Dítě není už ovládané jen svými touhami, přáními, ale umí nahlédnout na sebe a řídit se objektivními požadavky. Osobní celost nebo vlastní já roste s vědomím stále většího světového celku, jehož částí se jednotlivec cítí.⁶³

Střední školní věk

Jedná se o období mezi 3. a 5. třídou tj. okolo desátého roku dítěte. V tomto věku jsou děti v jakémsi klidovém období. Přípravují se na bouřlivé období puberty. S rozvojem řeči se rozvíjí neobyčejně rychle paměť.

Dítě má potřebu identifikace s vrstevnickou skupinou. Je to důležité pro jeho socializaci. Potřebuje být skupinou akceptované a pozitivně hodnocené. Srovnává se s ostatními lidmi. Citové jistoty a bezpečí hledá stále v rodině.

Postupně se také rozvíjí dispozice k rodičovskému chování projevující se potřebou pečovatelského chování.

Rozvíjí se vědomí vlastní identity, dítě se potřebuje více seberealizovat. Často mimo školní docházku navštěvuje ještě nějaké jiné zájmové kroužky. Dítě hledá vlastní identitu a usiluje o její ideál.

Mění se i pohled na sebehodnocení. V tomto období se zvyšuje schopnost jemněji rozlišovat a popisovat sebehodnotící emoce, jako je vina, zahanbení, hrdost apod. Tím se

⁶² VÁGNEROVÁ Marie: Vývojová psychologie, Praha: Portál, 2000, str. 148- 166.

⁶³ SMAHEL Rudolf: Duševní a duchovní zrání dítěte, Olomouc: 2. vydání, MCM, 1997, str. 28.

více dostává na povrch sebeuvědomování.⁶⁴ Díky rozvoji této schopnosti, děti nejčastěji v tomto období přistupují poprvé k svátosti smíření a prvnímu svatému přijímání.

Krátkým přehledem základních znaků pro jednotlivá období vývoje dítěte jsme získali hrubou představu o tom, jak by se mělo s dětmi daného věku jednat, a jakým stylem k nim přistupovat, pokud s nimi budeme pracovat. V dalších kapitolách bude o některých projevech chování a potřebách dětí pojednáno blíže. V průběhu vývoje dítěte je vidět velká a rychlá proměna ve velmi krátkém časovém období. Veškerá činnost s dětmi, ať už v průběhu liturgie a nebo při její přípravě, musí být tedy dobře promyšlena. Na jedné straně nesmí být děti přepínané a nesmí se na ně klást požadavky, které nejsou schopné dodržet, na straně druhé se může stát, že budeme stále vidět místo rozumných a spoustu věcí chápajících dětí jen infantilní batolata.

2.2 Úcta, vděčnost a vývoj svědomí

Pojmy úcta, vděčnost a svědomí jsou důležité ve vývoji dítěte a souvisí se slavením liturgie a celým křesťanským životem. **Úcta** je spojena i s úžasem, částečně právě na jeho základě vzniká. V průběhu vývoje se vytváří úcta k věcem, k lidem, k životu samotnému. Nejprve dítě nad něčím žasne, je z něčeho nadšené, líbí se mu to a pak si k tomu vytvoří vztah úcty. O něm by se dalo dále opět říct, že je spojen s vděčností. Pokud má dítě správně budovány tyto hodnoty úcty a vděčnosti k věcem a lidem, tak snáze a lépe pochopí podstatu úcty a vděčnosti vůči Bohu samotnému. Jako vše je i toto třeba postupně budovat a učit děti Bohu za všechno děkovat. Vlastně celá bohoslužba je takovým díkuvzdáním. Od Boha jsme zadarmo dostali, proto přicházíme děkovat. Děti učí, že křesťan má zadarmo i dávat dál. Děti dobře chápou a znají radost z dárku, který dostaly, z nějaké hračky, knížky a nebo i ze setkání s babičkou nebo jiným blízkým člověkem. Na tomto příkladu se jim dá dobře ukázat, že Bůh nám dal úplně všechno co máme, a proto je důležité jít na mši svatou, kde mu za to vše máme možnost poděkovat. Projevování vděčnosti je jedna z hodnot, která v dnešním světě není moc vidět, proto právě ve spojení se mší svatou je dobré na toto upozornit.

Utváření **svědomí** má několik fází. Nejprve se jedná o takzvané předautonomní (heteronomní) období. Jinak řečeno se jedná o období „svědomí návyků“ (premorální svědomí), kdy dítě přijímá vzory od dospělých a také tak se chová a jedná. V tomto období dítě přizpůsobuje chování požadavkům rodičů, i když si to vlastně samo není schopno

⁶⁴ VÁGNEROVÁ Marie: Vývojová psychologie, Praha: Portál, 2000, str. 190-208.

uvědomit. Zákaz, který trvá, musí matka často opakovat a dítě musí pochopit určitá pravidla, která jsou nastolena. Při trestu, který přichází po prohřešku, musí jasně dítě vědět, co udělalo špatně a za co je káráno.⁶⁵ Od čtyř let, kdy si projde obdobím vzdoru a objeví vlastní vůli, už dokáže vnímat vlastní předautonomní svědomí. Je třeba začít správně svědomí formovat, aby dítě mělo přiměřený pocit viny, když něco udělá špatně. Dítě jasně neví co je špatně a co dobře, usuzuje tak jen ze zpětné vazby rodičů. Postoje, hodnoty, rozlišování toho co je správné dítě získává od autorit. Rodiče jsou v tomto období ti, kdo určují míru trestu za prohřešek svých dětí.⁶⁶

Autonomní svědomí je takové, kdy už dítě i když není kontrolováno, tak ví, že dělá něco špatného a cítí za to pocit vlastní viny. První fáze konkrétního (věcného) svědomí je v období předškolním. Toto morální svědomí (svědomí důsledku) je stále ještě závislé na autoritě, která dává zpětnou vazbu. Dítě se ptá proč, chce znát důvod trestu a tím si vytváří vlastní hodnotový systém. Srovnává se s ostatními, proč on nesmí a někdo může. Pokud dítě lže, tak se jedná ještě dost často o lež nepravou. Dítě míchá realitu a fantazii do sebe. Pravá lež je pouze v případě, že dítě zapírá nějaký svůj špatný čin.⁶⁷

Ve věku 6– 8 let se vývoj svědomí posouvá dál a dítě má vytvořenou hodnotovou normu. Normy jsou postaveny na tom, co se nesmí, co je zakázané. Dítě začíná vnímat normy a pravidla nejen vůči autoritám, ale i vrstevníkům. Ve skupině si je stanovují mezi sebou při hrách a velmi dbají na jejich dodržování. Chtějí být nejen dospělými, ale i kamarády hodnoceny pozitivně a přijímání. Potřeba pozitivní sebehodnocení se samozřejmě týká každého věku. Zde je důležité dětem vysvětlit, že Bůh je má a bude mít rád vždy. Pokud něco udělají špatného, není třeba se Boha bát, ale jako křesťané máme možnost přijít za ním s lítostí a prosit o odpuštění. V tomto věku také děti často poprvé přistupují ke svátosti smíření.

O vhodnosti přistoupit k první svátosti smíření rozhodují rodiče, katecheté a kněz i dle mentální vyspělosti konkrétního dítěte. Čím je dítě starší, tím samozřejmě lépe celou věc chápe. V dalším období se vytváří personifikované (osobní) svědomí. Dítě vnímá nejen výsledek svých činů, který je špatný, ale vidí i tu špatnou příčinu. Jde o svědomí s předkritickou odpovědností, kde základem vnímání je sám člověk.⁶⁸ Jeho subjektivní pohled na pravdu. V období puberty bývá tento pohled na správné, špatné a pocit viny z nějakého skutku často problém a příčina konfliktů s autoritami. Děti v tomto období druhého vzdoru mohou odmítnout účast na bohoslužbě nebo jiné aktivitě církve

⁶⁵ LEISTOVÁ Marielena: První zkušenosti s Bohem, Praha: Vyšehrad, 1996, str. 33-36.

⁶⁶ SIMAJCHL Ladislav: Společně k Bohu, Tiskový apoštolát FATYM 2001, str. 45.

⁶⁷ HERCIKOVÁ Pavla Edita: Křesťanská výchova dětí, Praha: Pastorační středisko Praha, 2002, str. 28.

⁶⁸ HERCIKOVÁ Pavla Edita: Křesťanská výchova dětí, Praha: Pastorační středisko Praha, 2002, str. 32.

z nejrůznějších důvodů. Například dříve přijímaná autorita nyní vyslovila něco, s čím se neztotožňuje jejich vlastní vytvořené svědomí a oni se s tím musí nějak vyrovnat.

Do poslední fáze vývoje svědomí přichází člověk v dospělosti. Toto sebekritické a zodpovědné svědomí usiluje o vlastní růst. Proces růstu člověka není nikdy u konce a je celoživotní.

2.3 Stupnice víry dle různých autorů a falešné představy o Bohu

U dětí se víra a představy o Bohu formují na základě několika věcí. Pro dítě jsou důležité jeho vlastní zkušenosti, dalším činitelem je příklad života rodičů a dalších autorit a v neposlední řadě má samozřejmě vliv verbální předávání. Dítě se ptá a chce slyšet co, jak a proč ohledně mnoha témat.

James Fowler, v současnosti žijící americký psycholog, který se zabývá především vývojovou psychologií, vytvořil vývojovou stupnici víry. V roce 1981 vydal knihu – *Stages of Faith: The Psychology of Human Development and the Quest for Meaning*. Dle této publikace projde během vývoje zdravý jedinec postupně všemi šesti stádii. Každá fáze je něčím charakteristická a specifická. Problém nastane, pokud se člověk na určitém stupni zastaví. Člověk může i v dospělém věku vnímat celou víru v Boha, křesťanství a ve výsledku i liturgii velmi dětinsky.⁶⁹

Takzvaný předstupeň víry je víra nediferenciovaná. Je to v období kojeneckého věku. Miminko ještě není schopno rozlišovat a verbálně komunikovat. Základním znakem tohoto období je důvěra v okolní svět, která je vložena do rodičů. Jde o pocit bezpečí a jistoty lásky a přijetí. V této lásce může být také dán základ víry v Boha.

Jednotlivými stupni víry potom jsou:

1. Intuitivně projektivní víra: Odpovídá věkovému období kolem tří let. Dítě již rozumí řeči, ale ještě nemá rozvinuté rozumové logické operace. Důležité jsou pro něj symboly, gesta, rituály. Je velmi rozvinutá fantazie a představivost. Na základě příběhů (pohádek) začíná chápat pojem dobro a zlo.
2. Mýticko-slovní víra: Správně se jedná o období předškolního věku. Představa Boha získává určité tvary. Větší důležitosti nabývají příběhy, ve kterých se vyjadřují hodnoty. Přestup do dalšího stupně nastává, když dítě pochopí, že život není jen černobílý – dobře nebo špatně.

⁶⁹ HOLM Nils. G.: Úvod do psychologie náboženství, Praha: Portál, 1998, str. 87-88.

3. Synteticko-konvencionální víra: Ta je v období mládí. Jedinec si vytváří obraz o sobě samém, ale stále je zde ještě potřeba opory. Víra se stává hlubší, osobnější, ale i kritičtější. Důležité je společenství a sounáležitosti s ostatními lidmi. Často se člověk na tomto období zastaví. Uzavře se do svých představ a obklopen svými jistotami se cítí v bezpečí a neohrožen.

Další stupně víry pouze vyjmenovávám, protože se již netýkají období dětství.

4. Individualizovaně promyšlená víra: Ve věku mladší dospělosti.
5. Spojující víra: Ve středním věku, kdy si je člověk vědom paradoxů života.
6. Vše zahrnující víra: Uvádí člověka do jednoty s Bohem.⁷⁰

Další osobou, která se věnovala dětské psychologii a víře byl Ernest Harms (1895– 1974), který v roce 1944 předložil tři základní stádia vývoje víry.

1. Pohádkové stadium – předškolní věk, fantazie, emoce, city a představy.
2. Realistické stadium – cca do 10let přijímá realistický pohled na svět. Důležité symboly a autority (kněz, učitel...).
3. Individuální stadium – od 11 roku dále, proměnlivost, postupně dochází k abstraktním schopnostem vnímání.⁷¹

K představám o Bohu a vztahu k Němu vytvořil také stupnici třídění Werner Grúhn (1887– 1961).

1. První náznaky modlitby – Objevují se od 18. měsíce života.
2. Předmagický stupeň – Mezi druhým až čtvrtým rokem života. Projevy již jde nazvat opravdovou modlitbou. Jeho prosby jsou za konkrétní věci.
3. Magický stupeň – Do sedmi let věku dítěte. Bůh v roli všemocného kouzelníka, kterého se snaží si dítě naklonit na svoji stranu.
4. Autoritativní a logická zbožnost – Od sedmi do patnácti let (nikdy není stanovena přesná hranice). Dítě více a logicky přemýšlí a z toho vyplývají i dotazy.
5. Diferencovaný náboženský život – Již se jedná o stupeň dospělé víry.⁷²

V následujících odstavcích se ve své práci věnuji falešným představám o Bohu. Dojít k dospělé víře předpokládá projít úspěšně všemi stupni duchovního vývoje. Základem je dobré uchopení představy o samotném Bohu. Pokud se již v dětském věku vytvoří a do dospělého věku přetrvá jakkoliv deformovaná a zkreslená představa o Bohu, pak to má také vliv na celkové prožívání a vnímání liturgického slavení. Karl Frielingsdorf (v současné době žijící profesor pastorální psychologie a náboženské pedagogiky ve

⁷⁰ HOLM Nils. G.: Úvod do psychologie náboženství, Praha: Portál, 1998, str. 87-88.

⁷¹ HERCIKOVÁ Pavla Edita: Křesťanská výchova dětí, Praha: Pastorační středisko Praha, 2002, str.35.

⁷² HOLM Nils. G.: Úvod do psychologie náboženství, Praha: Portál, 1998, str. 75-77.

Frankfurtu n. M.) ve své knize *Falešné představy o Bohu*⁷³ ukazuje mnoho příkladů, jak může být naše milná představa vypadat. Pro názorný příklad uvádím několik typů falešných představ.

Bůh trestající – soudce je představa, kdy máme pocit, že nad námi stále dohlíží někdo, kdo při sebemenším provinění okamžitě zasáhne odpovídajícím trestem. Tato představa může být v dětech vytvořené ze špatného příkladu autorit, rodičů. Tuto představu mají děti z rodin, kde výchovnou metodou byl trest, výchova byla tvrdá a nemilosrdná. Jedinec pak žije ve strachu z Boha a každou negativní věc v životě bere jako trest od Něho za špatné činy, které někdy spáchal.⁷⁴

Magický Bůh je Bohem neosobním. Byla vytvořena představa nějaké vyšší moci, inteligence nad námi, k níž nemá člověk vlastní vztah.

Služebný Bůh je vytvářená představa Boha automatu. V případě nouze a problému se k němu člověk uteče a čeká, že mu pomůže. Když se daří dobře, tak Ho nepotřebuje a nezajímá se. U dětí je tedy potřeba vytvořit vědomí toho, že Boha nejen o něco prosíme, ale že mu především za všechno co jsme dostali, děkujeme. Dítě musí vědět, že Bůh je svobodný a nemusí v každém případě splnit naše přání.

Fantazijní Bůh je představa dědečka na obláčku, která byla vytvořena někdy v předškolním věku a nikdo tuto představu dítěti v později nevyvrátil. V době pohádek a příběhů se vytvoří obraz, který když není v dalším období opuštěn, tak zůstává další falešná představa o Bohu. V dospívajícím věku je jasné, že tato představa nemůže uspět, a proto může dojít i k popírání existence Boha. Je potřeba se snažit všechny tyto nereálné a špatné představy u dětí usměrňovat, opravovat a v závislosti na jejich věku budovat reálný a duchovní život naplňující vztah k opravdovému Bohu.

2.4 Symboly spojené s liturgickým slavením

Jak již bylo výše v předchozích kapitolách řečeno, tak používání symbolů pomůže dítěti v některých stádiích vývoje k lepšímu pochopení celé věci a situace. Musí je ale správně chápat a umět používat.

Slovo symbol pochází z řeckého „symballein“ spojovat, sjednocovat. Může to být jak nějaký předmět, tak třeba věta nebo projev osoby, který je v daném společenství všem

⁷³ FRIELINGS DORF Karl: *Falešné představy o Bohu*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995, str. 110.

⁷⁴ Představa Boha trestajícího je již ve Starém Zákoně. Člověk si byl vždycky vědom, že nejedná úplně správně a vždy se najde něco, za co může být potrestán.

blízký. Buď již z tradice a nebo dohodou došlo k tomu, že se symbol – znak v určité situaci používá.⁷⁵ V církevním prostředí, především tedy v kostele se používá mnoho různých symbolů během celé liturgie. Je třeba dětem dle úrovně jejich chápání vše vysvětlit, aby to nebraly jako prázdné projevy a předměty, ale viděly větší hloubku.

Symbolickými prvky v liturgickém slavení se zabývá 35. a 36. paragraf Direktorია pro mše s dětmi. Píše se zde o svíci, kříži, místu slavení a výzdobě. Všechny tyto prvky jsou důležité, aby liturgie nebyla jen „suchý a abstraktní proces.“⁷⁶

Ve svém závěrečném dokumentu se Plenární sněm katolické církve vyjadřuje mimo jiné ke znamením a používání symbolů při bohoslužbě. Jedná se o následující články:

„98. Znamení a jejich užívání patří nezastupitelně ke slavení liturgie. V celých dějinách spásy jsou nástrojem rozhovoru mezi Bohem a člověkem a patří vlastně neodmyslitelně, zvláště v podobě gesta a slova, k jakékoliv osobní komunikaci.

99. Avšak nejhlubším důvodem, proč církve užívá znamení v liturgii, je samotná skutečnost vtělení Božího Syna, neboť Ježíš z Nazareta je samotnou „svátostí“ Otcovy lásky, je prvotním znamením, je slovem Otcovým.“⁷⁷

Kříž

Kříž je hlavní symbol celého křesťanství. Můžeme se s ním setkat nejen jako s předmětem visícím na stěně v kostele, ale i v domácnostech; a důležitá je též symbolika gesta „znamení kříže“. Kříž je nejkratším vyznáním víry. Člověk na sobě dělá znamení, kterým se hlásí k Bohu Otci, Synu i Duchu svatému, čímž vyjadřuje podstatu křesťanství. Toto znamení dělá věřící nejen při vstupu do kostela, ale i na počátku bohoslužby. Na závěr mše svaté dostane požehnání, které je vlastně také znamením kříže, kterým kněz svolává dobro na věřící.⁷⁸

Děti se v křesťanském prostředí se symbolem kříže setkávají téměř každodenně. V dětech buď toto znamení začne vyvolávat pocit tísně (nerozumí mu) a nebo naopak nabudou důvěry, protože ho vidí u svých nejbližších. Na dotazy ohledně smrti, kříže a osoby Ježíše je třeba dětem odpovídat jasně, aby se v dítěti nevytvořily zmatečné představy. Symbol kříže lze využít při katechezi o liturgii. Děti mohou tento symbol

⁷⁵ BERGER Rupert: Liturgický slovník, Praha: Vyšehrad, 2008. str. 499.

⁷⁶ KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI: *Directorium de Missis cum pueris*, AAS 66 (1974), Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 1992, str. 15.

⁷⁷ ČBK Plenární sněm katolické církve v ČR, příspěvky ke sněmu 2001, Příprava dětí na slavení eucharistie dostupné na <http://snem.cirkev.cz/index.html?menu=70&id=941>.

⁷⁸ RICHTER Klement: Liturgie a život, Praha: Vyšehrad, 2003.

vytvářet z různých materiálů, zdobit ho (př. vykonaný dobrý skutek – přikreslí kytičku) nebo připevňovat na něj lístečky s prosbami.⁷⁹

Světlo – svíce – oheň

Světlo je symbolem Boha. Na mnoha místech Bible se Bůh projevuje a mluví se o něm jako o ohni, světle, jasu... Bůh je světlo a není v něm nejmenší tmy. (J 1,5.9). Dětem může být tento symbol lehce pochopitelný, ukážeme-li to na příkladu. Tmy se každý bojí, nevidí, co a kdo se v ní může skrývat, hrozí z ní nebezpečí. Pokud nějaký prostor prozáří světlo – láska Boha, tak nastane pocit bezpečí, jistoty a od ohně ještě i tepla. Oheň byl již od pradávna nezbytný pro udržení života společnosti, dával nejen teplo, ale připravovaly se na něm i pokrmy. Největším zdrojem světla a tepla je však Slunce. To je dalším vhodným symbolickým přirovnáním a příkladem, jak dětem vysvětlit pojem Bůh. Svítí na všechny lidi stejně, dodává lidem dobrou náladu, prohřeje vše co je studené, dává růst rostlinám a bez něho by svět nemohl existovat.

Svíce se při liturgii používá několikrát během liturgického roku. Nejvýznamnější je paškál (velikonoční svíce), dále pak svátek Uvedení Páně do chrámu, kdy se svíce žehnají. Rozsvítit svíčku chodíme i o svátku Všech věrných zemřelých (dušičkách). Svíce je také nedílná součást křestního obřadu.⁸⁰

Kadidlo

Dým, který stoupá vzhůru od kadidelnice, je symbolem modlitby a klanění. Již ve Starém Zákoně, když dým z obětního oltáře stoupal vzhůru, tak bylo zaručeno přijetí oběti Hospodinem.⁸¹ Vykuřování místa se také dříve používalo k očištění místa od zlých sil. Dětem se tento symbol dá vysvětlit třeba na příběhu Kaina a Abela. Při použití kadidla je zapojen i další ze smyslů krom zraku, a tím je čich. Výjimečnost situace si připomínáme výjimečnou vůní. Děti si toto dvě věci brzy spojí k sobě a budou vnímat vůni kadidla jako vůni, která doprovází zvláštní příležitosti.⁸²

Voda

Voda je symbol používaný v křesťanském životě ihned na jeho počátku a to při křtu. Voda očišťuje, omývá a je znamením očisty od dědičného hříchu a začátkem nového života. V kostele bývá svěcená voda neustále ve křtitelnici, kde můžeme dětem vysvětlit,

⁷⁹ HERCIKOVÁ Pavla Edita: Křesťanská výchova dětí, Praha: Pastorační středisko Praha, 2002, str.136.

⁸⁰ BERGET Rupert: Liturgický slovník, Praha: Vyšehrad, 2008 str. 495-496.

⁸¹ Bible, Český ekumenický překlad, Česká biblická společnost, 1995, Gn 4.

⁸² HERCIKOVÁ Pavla Edita: Křesťanská výchova dětí, Praha: Pastorační středisko Praha, 2002, str. 141.

že i oni byly touto vodou pokřtěny i když si to třeba nepamatují. Je dobré, pokud se dítě zúčastní nějakého křestního obřadu, aby vše vidělo, jak to probíhalo, když bylo křtěné ono. Vodu také najdeme v kropence a používáme jí při znamení kříže u vstupu a odchodu z kostela. Bez vody by svět nemohl existovat, to již vědí všichni od útlého věku, proto i v bohoslužebném prostoru má symbol vody své pevné a stálé místo.⁸³

Chléb a víno

Chléb a víno je nedílnou součástí každé mše svaté. Děti, pokud nesou třeba obětní dary, tak se právě setkávají osobně s tímto „znamením“. Pro vysvětlení proč právě chléb a víno je nejlepší předem dětem přečíst příběh Poslední večeře⁸⁴. V dnešní době už děti nemusí vnímat chleba jako nezbytnou a nutnou složku jejich pokrmů, ale dříve tomu tak bylo. Chléb pro lidi znamenal potravu, díky níž byl možný život. Také společného jídlo kolem jednoho stolu – oltáře při bohoslužbě je znamením vytváření pevného společenství mezi lidmi. V křesťanství má chléb a víno svoje výsadní postavení díky památce, kterou Ježíš ustanovil, když byl ještě se svými učedníky na této zemi.⁸⁵

Gesta – mimika – postoj těla

Celý průběh liturgie se skládá z projevů těla. Postoj těla v určitých chvílích symbolicky vyjadřuje vnitřní postoj srdce člověka. Direktorium pro mše s dětmi v par. 33 a 34 pojednává o gestech a úkonech těla. Zdůrazňuje se zde vhodnost průvodů.⁸⁶ Na počátku mohou děti přicházet s knězem, před evangeliem mohou jít v průvodu s evangeliářem. Nejčastěji můžeme v našich farnostech vidět průvod s obětními dary. Je jasné, že udržet zvláště menší dítě delší dobu v nějakém postoji těla je náročné, ale ať už stojí, klečí, sedí nebo někam jde, tak by se mělo postupně učit chápat, že každý projev znamená něco víc. Přizpůsobení se projevům řeči těla pomáhá také celé společenství, které dané postoje provádí najednou a společně, proto také dítě za chvíli začne ostatní napodobovat a dělat to samé podle nich.

Stání je projev svobody Božích dětí. Při bohoslužbě nejsme v postoji Pán a sluha, ale v přátelském setkání s Ním. Tak také můžeme zpříma stát a tím získávat zdravé sebevědomí křesťana, který se nekrčí někde v koutě.⁸⁷

⁸³ RICHTER Klement: Liturgie a život, Praha: Vyšehrad, 2003, str. 225.

⁸⁴ Bible, Český ekumenický překlad, Česká biblická společnost, 1995, Lk 22.

⁸⁵ BERGET Rupert: Liturgický slovník, Praha: Vyšehrad, 2008, str. 153, 537.

⁸⁶ KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI: *Directorium de Missis cum pueris*, AAS 66 (1974), Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1992, str. 14.

⁸⁷ BERGET Rupert: Liturgický slovník, Praha: Vyšehrad, 2008, str. 457-458.

Klečení vyjadřuje pokoru, uznání a úctu. V průběhu liturgie se klečí několikrát a to vždy při těch nejdůležitějších momentech. Především při proměňování je důležité děti upozornit na význam tohoto symbolu. Stejnou hodnotu a význam jak pokleknutí má i úklona.

Zvláštní význam v rámci celého těla mají ještě ruce. Můžeme mít buďto ruce sepnuté se vzpřímenými prsty⁸⁸ nebo zaklesnuté prsty sevřené dohromady. Během bohoslužby je ještě jedno znamení rukou a to jejich podání. To značí usmíření a přátelství s druhými lidmi, které je symbolem přijetí a odpuštění všem lidem. V praxi však člověk podá ruku jen těm v nejbližším okolí kolem sebe.

2.5 Rituál slavení a život rodiny

Na úvod této kapitoly uvádím citaci 36. článku dokumentu *Dies Domini*⁸⁹: „Pro křesťanské rodiny je nedělní shromáždění, kde rodiče s dětmi sdílejí jeden stůl slova a Chleba života, jedním z nejvýznačnějších vyjádření jejich identity a jejich služby jako domácích církví. V této souvislosti je jen správné připomenout, že jsou to v první řadě rodiče, kdo musí své děti učit účasti na nedělní mši, podpoření pomocí katechetů, kteří se mají starat o to, aby uvedení do mše, doprovázené vysvětlením přesahujícím závaznou povahu příkázání, bylo součástí formace předávané dětem svěřeným do jejich péče.“⁹⁰

„Eucharistie buduje domácí církve: rodina (rodiče a děti) skrze svědectví jednotu předává celému lidskému společenství, které ji obklopuje, víru v Boží lásku. Rodinný život pomáhá dětem zapojit se způsobem aktivním, zodpovědným a plodným do širšího horizontu společnosti. Tímto způsobem rodina přebírá stále plněji svoji roli společenského činitele.“⁹¹

Chování, jednání a rituály rodiny mají velký vliv a význam při výchově dětí. Rodina je primární skupinou, do které se jedinec narodí. Především správné pochopení a zažití rituálů může pomoci při vnímání a pochopení eucharistie a celé bohoslužby.

Co to vlastně rituál je? Jedná se o určité jednání, které probíhá podle daných a neměnných pravidel po dlouhou dobu. Jedinec se může spolehnout a mít jistotu v tom, že se pokaždé věc (situace) bude odehrávat stejně. Především v krizových obdobích a přechodu z jednoho období do druhého je toto vědomí čehosi pevného a stálého nejen pro

⁸⁸ Gesto vyjadřující odevzdanost Bohu ve smyslu: „Jsi můj Pán“ pocházející ze středověkého holdovacího aktu vazala vůči jeho feudálnímu pánu. HERCIKOVÁ Pavla Edita: *Křesťanská výchova dětí*, Pastorační středisko Praha, 2002.

⁸⁹ JAN PAVEL II.: apoštolský list *Dies Domini*, 31. V. 1998, AAS 90 (1998), Praha: Zvon, 1999.

⁹⁰ JAN PAVEL II.: apoštolský list *Dies Domini*, 31. V. 1998, AAS 90 (1998), Praha: Zvon, 1999, par. 36.

⁹¹ ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE: *Liturgicko-pastorační příručka, Já jsem život světa*, ČBK 2000.

dítě, ale i dospělého jedince důležité. Rituály dříve řídily celý život. Skrze rituály se lidé osvobodili od strachu (neúroda, neplodnost, sucho, smrt...) Dále Kaufmannová-Huberová uvádí ve své knize, že dle C. G. Junga se jedná o archetypální chování, které se vyskytuje ve všech kulturách.⁹²

Je několik typů rituálů. Některé se objevují jedenkrát téměř v každém životě člověka a rituálem se tyto situace staly právě proto, že nastávají u většiny lidí. Jedná se například o narození a smrt, vstup do manželství, ukončení vzdělání, v některých kulturách je to přijetí mezi dospělé...Některé další rituály se opakují každý rok. Z křesťanského pohledu jsou to například Velikonoce, Vánoce a další svátky a slavnosti liturgického roku. Nejčastěji a nejpravidelněji opakující se rituály jsou ty každodenní, a to jsou třeba věci spojené s jídlem, ranní a večerní rituály týkající se ukládání ke spánku apod. Mnohdy se může jednat jen o nepatrné a drobné úkony, kterým by dospělý jedinec nepřikládal velkou důležitost, ale pro život a vnímání systému a pořádku u dítěte jsou podstatné. Velké množství dětí se dožaduje dodržování některých stále stejných úkonů. Díky tomu má pocit určitého bezpečí, ví, co bude následovat a když se něco začne, jak to dopadne. Pomáhá jim to překonat pocit strachu a nejistoty. Často pak bazírují na detailech, které rodič třeba udělá trošku jinak. Děti jsou však velmi vnímavé a mají na tyto věci dobrou paměť.⁹³

Pro liturgii a celý obřad mše svaté je důležité, aby děti měly dobře a správně zažitý rituál slavení a obřad společného stolování rodiny. V mnoha rodinách současné doby dochází ke krizím, jsou v časovém stresu a tím trpí i jejich společný život. Dříve samozřejmost, že se rodina sejde každý den u společného stolu na jídlo je dnes ve spoustě rodin vzácností. Když není možné setkání každý den, je dobré, když se to podaří alespoň o víkendu u nedělního oběda. To že je více členů rodiny pohromadě, společně hovoří o nejrůznějších tématech a mají společně jídlo má pozitivní vliv na všechny a především u menšího dítěte se tím vytvářejí návyky a pak mu účast na eucharistické oběti, kde se sejde farní rodina, připadá samozřejmostí. Jako dítě vyrůstá v jedné rodině, tak je dobré, když rodina navštěvuje stále tutéž farnost, kde dítě postupně poznává ostatní lidi a i prostory jsou mu bližší, takže se cítí bezpečněji a může navázat i nějaká přátelství.

Jak lépe prožívat neděli jako společnou slavnost se píše v dokumentu Dies Domini například v článku č. 52: „Znovu jsou objevovány starobylé náboženské praktiky, například poutě a věřící často využívají výhody nedělního odpočinku k návštěvě poutního svatyně, třeba s celou rodinou, kde strávit čas v silnější zkušenosti víry.“⁹⁴

⁹² KAUFMANNOVÁ-HUBEROVÁ Gertrud.: Děti potřebují rituály, Praha: Portál, 1998, str. 10.

⁹³ KAUFMANNOVÁ-HUBEROVÁ Gertrud.: Děti potřebují rituály, Praha: Portál, 1998, str. 74.

⁹⁴ JAN PAVEL II.: apoštolský list Dies Domini, 31. V. 1998, AAS 90 (1998), Praha: Zvon, 1999.

V rodině je nezbytné pro dobrý vývoj dětí slavit nejen nedělní slavnost, ale vnímat společně i celý *liturgický rok*. V každém období poukazuje církev více na nějakou událost. Určitým směrem jsou zaměřena liturgická čtení, kázání, ale třeba i výzdoba kostela. Proto je vhodné, když i rodina vnímá tento cyklus a nějak více se mu věnuje. Náboženský život by neměl být omezen jen na hodinu v neděli, když jsme v kostele, ale prolíná se celým naším životem, což by se měli naučit i děti.⁹⁵

V *době adventní* máme v kostelech věnce se svíčkami. Jako příklad rituálu, který lze v rodině zavést je společná výroba adventního věnce, který je pak umístěn na stole nebo jiném vhodném místě, kde se rodina společně schází. Při jídle nebo večerním povídání si mohou zapálit svíčky. Stejně vhodné je vytvořit v době vánoční v rodině návyky, ze kterých se později stanou všemi vyžadované tradiční rituály. Každý má nějaký úkol, který má na starosti a tím přispěje ke společné domácí pohodě a cítí se díky tomu potřebnou nedílnou součástí daného společenství. Nemusí se jednat o nic zásadního a velkého, zvláště u malých dětí jsou to často jen drobnosti, které pomohou dotvořit náladu a atmosféru dobře prožitých svátků.⁹⁶ Jako během *vánočních liturgií* je vše slavnostnější, třeba i o něco delší, ale i radostnější, tak dny, které rodina stráví pohromadě, pomohou být plné porozumění, pohody a klidu. Nejde jen o to, aby bylo vše uklizené, uvařené a pod stromečkem drahé dárky, ale důležitý je především společné strávený čas. Děti se pak těší třeba na příběh, který bude zase babička vyprávět nebo na koledy, které si zazpívají. V mnoha rodinách se dodržují i některé staročeské zvyky a připravují tradiční pokrmy. Nikde by se ale nemělo zapomenout na pravý důvod slavení těchto svátků.

Doba postní, která velikonocům předchází, by měla být přípravou. Máme zde prostor více a postupně vše dětem vysvětlit. V průběhu postní doby samozřejmě děti nenutíme k přísným půstům od jídla, ale když jim povíme, že je na světě i v dnešní době spousta dětí, které nemají co jíst a nemají se tak dobře jako oni a že místo čokolády, kterou mají oni navíc každý den, tak že se dají peníze do krabičky a pak se pošlou dětem, které si za ně budou moc koupit chleba, aby neměly hlad a nebo sladkost, kterou si celý rok nemohou dovolit. Budeme třeba mile překvapeni, že další rok přijdou děti samy s tím, že opět chtějí střídat peníze pro ty, co nic nemají. Další možností je třeba odřeknutí si nějakého seriálu, pohádky v televizi a říci dítěti, že místo toho si s ním budeme hrát a strávíme čas společně. Děti pak lépe pochopí, jak velkou věc pro ně udělal Ježíš, jak těžké to všechno pro Něho muselo být.⁹⁷

⁹⁵ HERCIKOVÁ Pavla Edita: Křesťanská výchova dětí, Praha: Pastorační středisko Praha, 2002, str. 146.

⁹⁶ KAUFMANNOVÁ-HUBEROVÁ Gertrud: Děti potřebují rituály, Praha: Portál, 1998, str. 77.

⁹⁷ KAUFMANNOVÁ-HUBEROVÁ Gertrud: Děti potřebují rituály, Praha: Portál, 1998, str. 80 -81.

Dalším velkým obdobím plným rituálů jsou **velikonoce**. Velikonoce jsou hlavním svátkem církevního roku. Nejen slavení vzkříšení, ale i týden plný utrpení je možné dětem přiblížit. V dnešní společnosti není populární mluvit o bolesti, ale pokud se dětem přiměřeným způsobem vysvětlí celý příběh, tak už jako velmi malé jsou schopny situaci pochopit a přijmout. Není třeba ze strachu, že se jedná o něco nevhodného pro dětské uši a mysl, nějak celý pašijový příběh překrucovat, aby nebylo utrpení Ježíšovo vidět a tvářit se, že neexistuje.⁹⁸ Velikonoční triduum začínáme Zeleným čtvrtkem a připomínkou Poslední večeře. Výše bylo naznačeno, jak je důležité, aby dítě mělo z rodiny dobrou představu o tom, co je společné stolování a jak taková večeře učedníků s Ježíšem mohla probíhat. Podobně jako když rodiče pozvou na oběd třeba další kamarády a nebo se sejde širší rodina. Slavnost liturgie vzkříšení je pro děti též velmi zajímavá. Je zde mnoho symbolů – oheň, svíce, voda... K Velikonocům se váže také mnoho tradičních zvyků a rituálů, které jsme převzali po předcích. I z těch je vhodné některé vybrat a s dětmi si vysvětlit jejich význam, proč to či ono děláme. Barvená vejce jsou symbolem nového života, který nám byl díky Ježíšově životu nabídnut.

⁹⁸ KAUFMANNOVÁ-HUBEROVÁ Gertrud: Děti potřebují rituály, Praha: Portál, 1998, str. 81.

Praktická část

3 Nástin situace v českých a moravských diecézích

V Praktické části uvádím nejprve přehled diecézních center, která nabízí kněžím a laikům zapojujícím se aktivněji do života farnosti různé typy vzdělávání a formace. Nejprve podávám přehled jejich pravidelných aktivit v oblasti vzdělávání a následuje přehled jejich publikační činnosti, materiálů, které nabízejí a případně dalších aktivit jejich diecéze, které se vztahují k dětem a slavení bohoslužby.

V druhé části této třetí kapitoly je nastíněn život vybraných farností v českých a moravských diecézích. Větší pozornost je věnována jejich přístupu k dětem. V rozhovorech jsem zjišťovala, zda a případně jakou pozornost věnují dětem při nedělní bohoslužbě, zda mají nějaké další mše svaté během týdne a zda se i jinak snaží o výchovu a vedení dětí k liturgii. Nejedná se o vyčerpávající přehled a mapu celé situace, ale pouze o nástin vybraných typizovaných farností.

V závěru praktické části je přehled nakladatelství a dalších publikačních činností v České republice, které se nějakým způsobem vztahují k dětem, prožívání liturgie, společnému slavení...

3.1 Diecézní katechetická centra – jejich nabídka vzdělávání a další podpory v oblasti slavení bohoslužeb s dětmi

V této kapitole je přehled činností jednotlivých diecézních katechetických center a případně dalších institucí, které se věnují vzdělávání kněží a dalších osob pracujících s dětmi během a při přípravě bohoslužeb.

Katechetických center máme v České republice celkem osm, vždy v každé diecézi. Krom těchto center jsou v Praze, Olomouci a Českých Budějovicích teologické fakulty, které nabízejí různé studijní programy pro kněze a pastorační asistenty a další pomocníky pro bohoslužby s dětmi.

Českobudějovická diecéze⁹⁹

Vzdělávání

Diecézní katechetické středisko pořádá *Vzdělávacně – formační program* pro cca 110 katechetů (učitelů náboženství a vedoucích farních katechezí). Program obsahuje jednodenní seminář (2x ročně), týdenní seminář (2x ročně), přednášky na aktuální katechetické téma (2–3x ročně), duchovní obnova (1x ročně), exercicie (1x za 3 roky).

Další vzdělání v této diecézi nabízí **Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích** (www.tf.jcu.cz). Ta mimo jiné nabízí program celoživotního vzdělávání. V současné době žádný z otevřených programů neobsahuje tematiku, která by se vztahovala ke vzdělávání laiků, kteří se věnují asistenci při bohoslužbách s dětmi nebo katechetických přípravách dětí na liturgii. Je tam však mnoho jiných zajímavých a přínosných témat. V uplynulých letech se vyskytovala témata: Způsob využití některých pomůcek v katechetické práci, Liturgie, Pastorační mládeže nebo Katechetika.

V navazujícím bakalářském programu je možno studovat obory *Pastorační asistence* a *Náboženská výchova a etika*.

V magisterském programu je možnost kombinovaně studovat obor *Teologie – Teologie služby* a obor *Pastorační asistence*.

Materiály, pomůcky a další aktivity diecéze

V průběhu května se konají v jednotlivých vikariátech dětské **vikariátní poutě**. Téma poutí koresponduje s tématem "Projektů do škol" (Jedná se o projekt katechetického střediska, ve kterém se snaží bořit předsudky učitelů a dětí o výuce náboženství. Projekt napomáhá nejmladší generaci uvědomit si, že duchovní dimenze (nebo-li náboženství) není pro člověka něčím navíc, ale je součástí jeho bytí. Žáci a studenti zpracovávají předem daná témata a prezentují sebe i celou školu vždy jednou za rok na společné přehlídce.) Vrcholem všeho dění v diecézi je dětská diecézní pouť, která se koná pravidelně první říjnovou sobotu.

Z internetových stránek je možné stáhnout texty pro **Kající bohoslužby pro děti**. V jednotlivých vikariátech se konají mše pro děti (4x ročně, některé farnosti každý týden), kající bohoslužby pro děti (2x do roka někdy 4x do roka – začátek školního roku, advent, doba postní, konec školního roku). Některé farnosti pořádají rorátní mše pro děti a mládež, křížové cesty a bohoslužby s tematikou Vánoc.

⁹⁹ Diecézní katechetické středisko, Biskupská 4, pošt. schr. 14, 370 21 České Budějovice
tel.: 386 102 313, email: dks@bcb.cz, web stránky: www.kc.bcb.cz.

Středisko ve spolupráci s bohoslovci českobudějovické diecéze pořádá pro ministranty letní pobytové akce – ministrantské tábory.

Brněnská diecéze¹⁰⁰

Vzdělávání

Pastorační středisko brněnské diecéze nabízí několik vzdělávacích kurzů:

Teologický kurz

Trvá jeden školní rok a nabízí základní teologický přehled (věrouka, biblistika, liturgika, morálka, pastorálka, církevní dějiny, církevní právo a duchovní život). Je určen těm, kdo se chtějí vzdělávat pro vlastní potřebu a po tomto prvním roce kurz ukončit, nebo těm, kdo by chtěli v budoucnu případně pomáhat ve farní katechezi nebo jiné pastorační činnosti a tedy postoupit v dalším roce do kurzu *Katecheta* (orientován zvláště na farní katechezi dětí) či kurzu *Služba ve farnosti*.

Kurz služba ve farnosti

Kurz je určen mužům i ženám, těm, kdo slouží ve farnostech při podávání sv. přijímání, vedou bohoslužby slova nebo jsou pravidelnými lektory, vedou denní modlitbu církve, růženec, křížové cesty, malá společenství, pomáhají při vedení farní agendy apod.

Kurz pro spolupracovníky ve farnosti

Jedná se o kurz, který je realizován každý rok v jiném diecézním středisku.

Materiály, pomůcky a další aktivity diecéze

Pro brněnskou diecézi je od r. 1991 vydáván Katechetický věstník. Toto periodikum vychází 9x během školního roku v černobílé variantě a systematicky zpracovává některá témata zaměřená speciálně na slavení bohoslužeb s dětmi. Tato témata jsou určena kněžím a katechetům k využití buď při speciálních katechezích začleněných do bohoslužeb pro děti, nebo i mimo bohoslužby. Publikována byla tato témata (včetně metodiky využití):

Katechetický věstník, ročník 1998/99: Ježíš Kristus – Boží Syn a náš přítel (autor P. Petr Havlát)

Katechetický věstník, ročník 1998/99: Obdivujeme dílo Boha Otce (zvířátka kolem nás) (autor P. Petr Havlát)

Katechetický věstník, ročník 1999/2000: Světci (autor P. Petr Havlát)

¹⁰⁰ Biskupství brněnské, Katechetické centrum, Petrov 8, 601 43 Brno, tel. 543 235 030, , email: kc.brno@biskupstvi.cz, web stránky: www.biskupstvi.cz/kc.

Katechetický věstník, ročník 1999/2000: Nedělní herbář (květiny, aplikace různých vlastností na myšlenku z evangelia) (autor P. V. Záleský)

Katechetický věstník, ročník 2000/2003: Podněty k bohoslužbám s dětmi s využitím předmětů všedního dne (autorka M. Špačková)

Katechetický věstník, ročník 2003/2004: Poznáváme svět (autor P. Petr Havlát)

Katechetický věstník, ročník 2004/2005: Kartičky s obrázky k nedělnímu evangeliu, pamětnou větou a modlitbou (cyklus A)

Katechetický věstník, ročník 2005/2006: Kartičky s obrázky k nedělnímu evangeliu, pamětnou větou a modlitbou (cyklus B)

Katechetický věstník, ročník 2006/2007: Kartičky s obrázky k nedělnímu evangeliu, pamětnou větou a modlitbou (cyklus C)

Katechetické středisko nabízí dále různé materiály, které se vztahují k jednotlivým částem liturgického roku. Jedná se spíše o materiály vhodné k využití při výuce náboženství. Pro brněnskou diecézi jsou tyto pomůcky k dostání v knihkupectví Donum, Brno, Petrov 9.

Každý rok na dobu adventní a postní vydávají náměty pro prožití období ve farnosti i v rodině, tak to vždycky taky souvisí s bohoslužbami pro děti – je tam dána varianta pro využití nějakého prvku při bohoslužbě s dětmi.

Velmi aktivní je v brněnské diecézi oblast Blansko. Mají svůj webový portál <http://www.katecheze.cz/index.html>, na kterém mají pracovní materiály a náměty co je možné během bohoslužeb s dětmi lépe dělat. Jedná se také o pomůcky pro učitele a katechety. Během několika let ve farnostech Blansko a Kunštát vznikl cyklus námětů na mše svaté pro rodiny s dětmi. Každý rok děti i dospělí zdramatizovali následující okruhy: Stvoření, Starý zákon, Nový zákon, Církev-svatí. Z prvního roku, kdy bylo téma Stvoření, mají veškerý materiál potřebný na realizaci k dispozici na internetu.

Královéhradecká diecéze¹⁰¹

Vzdělávání

KPC zabezpečuje ve spolupráci s Diecézním teologickým institutem vzdělávání katechetů (laiků i kněží) a jejich další formaci.

¹⁰¹ Katechetické a pedagogické centrum, Velké náměstí 35, 500 01 Hradec Králové, tel.: 495 063 420, 737 215 335, email: kc@diecezechk.cz, web stránky <http://kc.diecezechk.cz>.

Diecézní setkání katechetů a kněží

Je hlavním formačním, vzdělávacím a pracovním setkáním těch, kteří se věnují katechezi v diecézi. Koná se 1x ročně, zpravidla předposlední sobotu v lednu. Je příležitostí k setkání s diecézním biskupem a všemi pracovníky Katechetického a pedagogického centra. Program se koná v sobotu, dopolední část je vzdělávací, odpoledne je věnováno práci ve skupinách na aktuální téma, vzájemnému poznání a navázání spolupráce. Pro katechety, kterým byla udělena kanonická mise, je účast povinná, kněžím, kteří se věnují katechezi, je účast velmi doporučena.

Oblastní setkání katechetů

Pracovní a formační setkání katechetů podle jednotlivých vikariátů. Na programu jsou aktuální témata týkající se zpravidla výuky náboženství, katecheze dětí a spolupráce s rodiči. Konají se dvakrát ročně. Pro katechety s kanonickou misí je účast na oblastních setkáních povinná, neúčast je třeba omlouvat.

Pracovní setkání pastoračních asistentů a kněží

Pracovní a formační setkání pastoračních asistentů, kteří jsou zaměstnaní Biskupstvím královéhradeckým, a kteří působí ve farnostech. Téma na setkání určuje biskupský vikář pro pastorační úkoly v diecézi, zvláště ty, které se týkají evangelizace, katecheze a pastorační práce. Setkání se konají dvakrát ročně.

Letní katechetické semináře

Několikadenní teoreticko – praktické semináře v letních měsících, které jsou určeny kněžím, pastoračním asistentům a katechetům. Seminář "Katechetika po kapkách" doplňuje přehled základní pokoncilní katechetiky, která se nevyučovala na teologických fakultách. Představuje základní východiska katecheze jako služby Božímu slovu, činnosti společenství církve a výchovy víry ke zralosti pro všechny věkové a sociální skupiny věřících. Vychází z učebnice "Katechetika" autorů E. Alberiche a L. Dřímala. Kromě teorie poskytuje seminář prostor k reflexi vlastní katechetické praxe a k promýšlení aplikace teorie do praxe.

Další semináře vypisují aktuálně podle zájmu kněží a katechetů.

Metodické semináře

Katechetické a pedagogické centrum organizuje na vybraná témata dle aktuální potřeby. Konají se zpravidla v Hradci Králové o sobotách. Jsou určeny pro kněze, katechety a učitele náboženství.

Duchovní cvičení pro katechety

Organizuje Katechetické a pedagogické centrum jednou do roka, zpravidla v jarních měsících, v délce tří dní. Je určeno přednostně katechetům s kanonickou misí za účelem pomoci jim ve vlastním růstu víry.

Národní kongres katechetů

Koná se jednou za dva roky, zpravidla koncem října o podzimních prázdninách. Je určen ke vzdělávání katechetů a kněží v aktuálních teologických otázkách a k jejich mezidiecéznímu setkání. Kongres zajišťuje a koordinuje Národní katechetické centrum. Příští kongres se bude konat koncem října roku 2009.

Materiály, pomůcky a další aktivity diecéze

Na svých internetových stránkách nabízí například zajímavý materiál pro postní dobu cyklus C, dále také souborný katalog publikací a materiálů, které je možné v centru zapůjčit.

Katechetické a pedagogické centrum objednává, nakupuje a dále prodává nebo zapůjčuje kněžím, katechetům a učitelům náboženství metodické příručky, učebnice, pracovní listy a další vhodné pomůcky k výuce náboženství a ke katechezi.

Každý měsíc centrum vydává Občasník katechetického a pedagogického centra, ve kterém je možné se dozvědět aktuální informace a novinky z dění v diecézi.

V roce 2007 vycházelo v časopise „Informace královéhradecké diecéze“ na pokračování téma Liturgická výchova v rodině.

Diecézní setkání dětí s biskupem

Jedná se o jednodenní celodiecézní setkání pro děti od 5 do 14 let, které centrum organizuje. Do roku 2008 se toto setkání konalo každoročně, od roku 2010 se budou konat jednou za dva roky. Téma programu setkání je dáno tématem roku, který je vyhlášen v diecézi jako hlavní pro dané období.

Litoměřická diecéze¹⁰²

Vzdělávání

Diecézní katechetické centrum nenabízí žádné vlastní vzdělávání a kurzy, ale stará se maximálně dle svých možností o své kněze, katechety a další pastorační pomocníky.

Diecézní katechetické centrum informuje a komunikuje s kněžími a katechety z diecéze o novinkách, připravovaných akcích, zařizuje kanonické mise atd.

Materiály, pomůcky a další aktivity diecéze

Diecézní katechetické centrum se podílí na organizaci každoroční dětské výtvarné soutěže, spoluorganizuje diecézního setkání ministrantů a organizuje diecézní setkání katechetů (2x ročně).

V centru je možné zakoupit i zapůjčit různé pomůcky a materiály (DVD, audiokazety, knihy, učebnice apod.)

Přímo v centru se 3x týdně vyučuje náboženství (1. – 6. tř.).

Olomoucká arcidiecéze¹⁰³

Vzdělávání

Mezi hlavní aktivity katechetického centra patří péče o formaci a vzdělávání katechetů prostřednictvím duchovních obnov a rekolekcí, setkání katechetů a pořádání metodických dnů.

V této diecézi působí také **Cyrilometodějská teologická fakulta** v Olomouci, která nabízí studijní program *Teologie*. Dalším zajímavým oborem je *Náboženství se zaměřením na vzdělávání a katechetiku*. Jedná se o kombinovaný (dálkový) typ studia. Studium má připravit člověka na asistenci při uvádění do křesťanského života a při křesťanské výchově. Na fakultě je také možno studovat magisterský obor *Učitelství náboženství pro základní školy* a obor *Katechetika*. (www.upol.cz/fakulty/cmtf)

Materiály, pomůcky a další aktivity diecéze

Do další činnosti patří administrativa, sebevzdělávání, spolupráce s ostatními centry, k jejímž výsledkům patří např. časopis *Cesta katecheze*.

¹⁰² Diecézní katechetické centrum (DKC), Komenského 4 (Diecézní dům kardinála Trochty) , Litoměřice 412 01, tel. 416 738 072, mobil: 731 600 095, email: dkc.ltm@seznam.cz, web stránky: www.katechet-ltm.webz.cz/.

¹⁰³ Centrum pro katechezi, Biskupské nám. 2, Olomouc 771 01, tel.: 587 405 241, 739 344 128, email: katecheti@arcibol.cz , web stránky: www.syzet.estranky.cz , www.ado.cz/katechete.

Různými způsoby (zasílání emailem, poštou...) se snaží pro katechety vytvářet nebo zprostředkovat pomůcky k jejich činnosti, či je o jejich existenci a využití informovat. Na svých internetových stránkách nabízí Centrum pro katechezi pomůcky a materiály k jednotlivým obdobím liturgického roku. (křížové cesty, postní plátno, postní kalendář, adventní kalendáře, symboly Ducha Svatého.) Jedná se spíše o pomůcky ke katechezi než k použití přímo během mše svaté.

Ostravsko-opavská diecéze¹⁰⁴

Vzdělávání

Centrum pořádá řadu kurzů a seminářů. Tématu bohoslužba a děti se z nabídky pro rok 2008/9 týkají následující:

1. Příprava mladších dětí ke svátosti smíření a svátosti eucharistie ve spolupráci s rodiči a farností *Dnes budu tvým hostem*. Jedná se o pětidenní seminář vhodný pro kněze, katechetky, katechety a všechny, kteří pracují s dětmi ve farnosti, připravují děti mladšího věku ke svátostem a chtějí rozvíjet společenství a spolupráci s rodiči.

Seminář je spojen s metodickým materiálem „Dnes budu tvým hostem“, který chce posloužit k přípravám mladších dětí ke svátostem a doplnit přípravu o rozměr společenství a slavení. Materiál se skládá z pracovních listů a metodické příručky, která zahrnuje náměty na třicet na sebe navazujících setkání a obsahuje témata:

- společenství církve zakončené připomínkou křtu
- příprava ke svátosti smíření na základě novozákonních biblických textů
- příprava k přijetí svátosti eucharistie

Materiál obsahuje také dopisy rodičům po každém setkání.

Program nabízí nejen setkání dětí, které se připravují, ale také setkání dětí společně s rodiči, setkání rodičů a společné bohoslužby.

Jeho předlohou je příručka, která se dodnes používá a kterou v r. 1989 napsali P. Meinulf Blechschmidt a sr. Esther Kaufmannová. Setkání jsou vedena způsobem práce náboženské pedagogiky celistvé výchovy (více informací o tomto pedagogickém směru na www.pedagogika.archa.info). Děti sedí v kruhu a s naukou se seznamují pomocí společných činností, rozhovorů a obrazů tvořených textilním a výkladovým materiálem. Předností tohoto způsobu práce je, že vytváří a učí děti prožívat společenství a rozvíjí

¹⁰⁴ Katechetické a pedagogické centrum, Biskupství ostravsko-opavské, Kostelní náměstí 1, 728 02 Ostrava 1, tel.: 596 116 522, linka 234, 235, e-mail: kpc@do.ostrava.cz, web stránky: kpc-ostrava.archa.info

symbolické vnímání světa. Nabízený program může být samostatný, ale může také naukovou přípravu probíhající ve škole podle situace farnosti nebo skupiny doplňovat.

2. *Iniciační svátosti a jejich slavení jako základ křesťanského života.* Přednáška pro vyučující náboženství, kněze a další zájemce na téma iniciační svátosti, jejich forma slavení a místo v liturgii a v životě křesťana.

3. V roce 2009 je v plánu též praktický seminář k práci s metodickou příručkou „Aby malé bylo velké“, jehož absolventi získají dovednost pracovat podle uvedeného materiálu s předškolními dětmi, seznámí se se základními principy práce s dětmi podle Náboženské pedagogiky celistvé výchovy Franze Ketta a Esther Kaufmannové (více informací na www.pedagogika.archa.info). Program je akreditovaný MŠMT ČR v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků v rozsahu 30 vyučovacích hodin teorie i praktického výcviku.

Během celého školního roku 2007/2008 centrum zorganizovalo 21 vzdělávacích seminářů, metodických dnů a přednášek, včetně vícedenních programů. Celkem se jich zúčastnilo 362 vyučujících náboženství, kněží, učitelů základních a mateřských škol i dalších zájemců.

Materiály, pomůcky a další aktivity diecéze

Každý rok centrum spoluorganizuje Diecézní pout' pro děti – Prašivá. Vždy je určeno jedno hlavní téma celé poutě.

Z internetových stránek je možné stáhnout materiály ke katechezi k době adventní a vánoční, postní a velikonoční. Najdeme zde také materiál s názvem Svatý Mikuláš – člověk plný Boží lásky, ve kterém je návrh slavení bohoslužby s dětmi. Publikace obsahuje praktické návrhy jak ve farnosti či škole slavit svátek svatého Mikuláše s menší i početnější skupinou dětí a dospělých a jak vrátit svátku původní křesťanské poselství. Svatý Mikuláš není dětem představen jako pohádková postava obklopená anděly a strašícími čerty, ale jako vzor člověka, který ve svém srdci nosí velkou Boží lásku. Materiál se skládá z metodické příručky, která je rozdělena do čtyř částí. Nejprve jsou teoreticky pojmenována východiska svátku, druhá část se věnuje námětům na setkání určeným mladším dětem, třetí část obsahuje legendy a závěrečná část nabízí návrh slavení mše s dětmi. Předlohou je sešitek z řady „Religionspädagogische Praxis“ vydávané RPA-Verlag Landshut. Součástí materiálu je také složka s barevnými volnými listy.

Ve spolupráci s Kartuziánským nakladatelstvím byla vydána metodická příručka „Aby malé bylo velké“, která obsahuje náměty ke 41 setkáním předškolních dětí a rodičů. Jedná se o překlad německého materiálu autorky Margot Ederové a do českých podmínek

upravený Evou Muroňovou a p. Cyrilem Havlem. Publikace je určena pro skupiny předškolních dětí a jejich rodiče, kteří se scházejí ve farnostech, také pro děti a učitelky v mateřských a církevních mateřských školách, ale také pro rodiny s více dětmi nebo pro kněze připravující bohoslužby pro děti. Nabízená témata sledují běh ročního období a liturgického roku. Najdete zde vánoční a velikonoční příběhy, pohádky o smrti starého dubu, o stopách ve sněhu, legendu o svatém Martinovi, ale také jednoduché příběhy o tom, jak třeba ráno vychází slunce, nebo o šťastné sněhové vločce.

O Bohu se mluví jako o někom, kdo je v prostoru života přirozeně přítomný jako jeho Tvůrce a děti se jej v procesu výchovy učí objevovat a pojmenovávat. Cílem programu je radovat se z toho, že spolu naplňujeme křesťanské soužití a zprostředkováváme si navzájem křesťanské hodnoty. Program učí pozitivnímu vztahu k životu, předává hodnoty, které jsou společností přijímány jako obecně dobré a prospěšné. Součástí metodického materiálu jsou písně, doprovodné ilustrace, fotografie a obrazové přílohy, volné listy v pevné kroužkové vazbě a barevné přílohy.

Katechetické a pedagogické centrum spolupracuje s některými diecézními kněžími a připravuje pro ně promluvy pro děti na texty nedělního evangelia. Způsob vedení promluv vychází z toho, že liturgie je prostor, kde slavíme naši přítomnost tady a teď v Boží přítomnosti. Oslavujeme, jak nás Bůh volá k životu, vede, nese a chrání, a svou lásku k nám s námi spoluprožívá ve svátostech a my na tuto Boží lásku odpovídáme. Cílem promluvy je slavit to, že Bůh je teď s námi jako slovo, jako dobrá zpráva, jako evangelium, že jsme je slyšeli a že „se právě děje“. Liturgie se sama o sobě děje řečí znamením a gest. Cokoli, co k ní přidáme navíc, zastiňuje její význam. Promluvy proto vycházejí „od člověka“, z jeho potřeb a zkušeností, ze světa, který zná a ve kterém žije, tedy z antropologického hlediska a vrcholí v poselství evangelia, kdy se díky počátečnímu přemýšlení o člověku a světu stává skutečnost, že Bůh je tady s námi, zřetelnější a hlouběji zažitou.

Plzeňská diecéze¹⁰⁵

Vzdělávání

Co se týká vzdělávání kněží, pastoračních asistentů a zvláště katechetů, pracujících s dětmi, organizuje se pro ně katechetické středisko jednou za čas vhodná školení, týkající se

¹⁰⁵ Diecézní katechetické středisko, Náměstí Republiky 35, 301 14 Plzeň, tel.: 731 619 702, email: dedek@bip.cz, web stránky: www.bip.cz/biskupstvi_struktura_katecheta.php.

konkrétních katechetických materiálů (vzdělávacích programů) a různých způsobů práce s dětmi v katechezi.

Pastorační asistenti mají 2x do roka jednodenní vzdělávací setkání. Kněží se setkávají 3x do roka na kněžských dnech, na kterých se věnují různým tématům, mimo jiné i pastorační práci s dětmi.

Další aktivity a pomůcky:

Zvláštní program pro děti je připraven také v rámci celodiecézních setkání, která se konají 2x do roka. (Dny víry v Plzni, Diecézní pout' v Teplé).

Stav vyučování náboženství v diecézi je obecně velmi špatný. Vyučuje se jen v maloměstech a jen malý počet dětí.

Žádné zvláštní materiály pro děti se v diecézi nevydávají, používá se spíše to, co je dostupné v ostatních diecézích.

Pražská arcidiecéze¹⁰⁶

Vzdělávání v pražské arcidiecézi

Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze (www.ktf.cuni.cz) nabízí tyto vzdělávací programy:

Programy celoživotní vzdělávání

Teologie pro laiky

Výuka probíhá formou intenzivního pětidenního kurzu. Liturgické tematiky se dotýká jen okrajově.

Jáhenský pastorační rok

Jáhenský pastorační rok je vzdělávací program, na jehož některých tématech spolupracuje katechetické středisko. Program je koncipován jako jednoroční vzdělávací cyklus pro získání dalších odborností pro jáhny (resp. absolventy KTF UK), kteří jsou ustanoveni do pastorační práce ve farnostech. Kurz je uskutečňován prezenční formou jednou za měsíc a každý blok zahrnuje tři čtyřhodinová témata. Každý rok je jedno téma věnované slavení liturgie za účasti dětí.

Kněžská formace

¹⁰⁶ Katechetické středisko Arcibiskupství pražského, Thákurova 3, 160 00 Praha 6, tel.: 220 181 317, e-mail: adks@apha.cz, web stránky: adks.apha.cz.

Kněžská formace je tříletý vzdělávací cyklus v rámci celoživotního vzdělávání kněží pro získání dalších odborností s prvky supervize dosavadní pastorační praxe. Program je uskutečňován prezenční formou a předpokládá tři setkání v roce, každé setkání trvá tři dny. Probírají se například otázky z psychologie, pastorace, homiletika, vybrané problematické okruhy z liturgiky. V liturgice je také zařazeno téma, které se zabývá slavením bohoslužeb s dětmi. Na přípravě některých programů spolupracuje KTF s katechetickým střediskem.

Katechetický kurz

Program koncipovaný jako dvouletý vzdělávací cyklus pro získání základních kompetencí pro katechety a učitele náboženství se zaměřením na děti školního věku, mládež a dospělé. Kurz pořádá katolická teologická fakulta a katechetické středisko.

Programy denního a kombinovaného studia

Magisterský studijní program Teologie, studijní obor *Katolická teologie*

Bakalářský studijní program Teologie, studijní obor *Teologické nauky*

Navazující magisterský studijní program Teologie, studijní obor *Teologické nauky*

Ve všech třech výše uvedených studijních programech získávají a rozšiřují studenti znalosti nejen z oborů biblistických a dějin, ale i liturgických, pastoračních a pedagogických.

Katechetické středisko AP organizuje arcidiecézní formaci katechetů:

Katechetický kurz (ve spolupráci s KTF UK viz výše)

Arcidiecézní formační dny – jde o průběžnou formaci laiků pověřených v arcidiecézi katechetickou službou. Obvykle se jedná o dvě celodenní setkání za rok k vybraným tématům.

Příležitostné semináře a kurzy ke specifickým metodám, problémům nebo katechetické službě specifických skupin. Liturgická témata se tam objevují spíš méně, ale například v roce 2006 byl jeden den věnován kající praxi u dětí a mládeže včetně problematiky kajících bohoslužeb pro děti.

Kněžím se dostává též průběžné formace na tzv. Kněžských dnech, tedy na diecézních setkáních kněží s ordináři, které se konají přibližně 4 – 5x do roka. Témata jsou určována podle aktuální potřeby, někdy se objeví i téma týkající se liturgie, ale výrazněji se tématu bohoslužba a děti nevěnují.

Pastorační podpora v arcidiecézi (též materiály, pomůcky a další aktivity):

Katechetické středisko nabízí metodické vedení včetně individuálních metodických a organizačních konzultací (kromě jiného také spolupráci při vytváření konkrétních farních liturgických programů či aktivit).

V roce 2008 vyšla nová arcidiecézní Pastorační směrnice pro bohoslužby s dětmi. Katechetické středisko plánuje aktuálně témata z této směrnice zařadit do průběžné formace katechetu a dalších osob. V návaznosti na tuto směrnici se uvažuje i o přípravě dalších pomůcek (především o nějaké "metodice" pro ty, kdo dětské bohoslužby připravují).

V roce 2005 proběhla také v některých vikariátech pražské arcidiecéze vikariátní setkání katechetů věnovaná slavení mešní liturgie pro děti.

Půjčovna publikací a pomůcek – Na internetu je možné nalézt souborný katalog všech publikací, které se dají v katechetickém centru zapůjčit. Materiály je možné si předem rezervovat (pro inspiraci též archiv drobných pomůcek různého původu).

Nabídka materiálů přímo ke slavení liturgie:

Slavení mše svaté (liturgický leták Katechetického střediska AP)

Kající bohoslužba pro děti (DKS České Budějovice)

Slavíme mši svatou (příloha časopisu DUHA)

Řada dalších materiálů se týká obecněji náboženské výchovy, biblistiky a dalších témat.

Nabídka dalších pomůcek k liturgické výchově a liturgickému roku:

Liturgický rok 2008/2009 (každoroční liturgická pomůcka se samolepkami pro děti – Katechetické středisko AP)

Internetová nabídka pomůcek různého původu ke stažení z oblasti liturgie a liturgického roku stále roste.

3.2 Nástin situace ve farnostech na území České republiky

V předchozí kapitole Diecézní katechetická centra jsou nastíněny jednotlivé aktivity katechetických diecézních center a dalších vzdělávacích zařízení v České republice. V této kapitole se díváme o něco blíže na situaci farních společenství v Čechách a na Moravě. Větší pozornost je věnována především zapojení dětí do nedělních bohoslužeb, dále pak bohoslužbám s dětmi během týdne. Také jsem si všimla, jaké jiné aktivity podporující liturgickou výchovu dětí daná farnost pořádá. Další informace se týkají vzdělávání a formace kněží, asistentů a dalších pomocníků při bohoslužbách.

Klíčem pro vybrání těchto farností bylo, že představují příklady určitým způsobem typické pro danou oblast a dále jsou vybrány některé živější farní společenství v Čechách a na Moravě. Samozřejmě aktivní jsou i mnohé jiné farnosti, ale nebylo mým cílem předložit komplexní přehled a zmapovat situaci na území celého našeho státu.

3.2.1 Příklady farností

Beroun a Loděnice ¹⁰⁷

V současné době spravují farnost v Berouně a nedalekých Loděnicích dva kněží P. Josef Pecinovský a P. Cyril Kubánek. Jedná se typ české farnosti na menším městě, kde se dětem více věnují pravidelně v určitý všední den při bohoslužbách pro děti a ministrantských schůzkách.

Nedělní bohoslužby slaví celé společenství dohromady. Děti do liturgického dění nejsou nijak více zapojené. Účastní se slavení spolu s rodiči.

Bohoslužby zaměřené na děti se konají vždy jednou za měsíc ve čtvrtek. Bohoslužba je dětem v maximální možné míře přizpůsobena stejně jako promluva kněze. Zpívají se dětské písničky při kytáře, v průvodu s obětními dary jdou všechny děti, každé s sebou nese svůj dárek pro Pána Ježíše. O čem se bude mluvit a jaký dáreček může dítě pro Ježíška přinést, je možné se dočíst většinou ve farním zpravodaji nebo na webu. I bez domluvy však může dítě připravit jako dárek pro Ježíše třeba pěkný obrázek, kytičku apod.

Pravidelně se pořádají **schůzky ministrantů**. Při nich se P. Kubánek snaží ministrantům vysvětlit nejpodstatnější věci týkající se liturgie, slavení bohoslužeb a jejich služby během nich. Během společně tráveného času má kněz možnost věnovat se konkrétním ministrantům a jejich výchově k důstojnému prožití mše svaté. Zodpovědět jejich dotazy a upozornit nato co dělají špatně.

Z Berouna je spravována **farnost Loděnice**, kde je hodně dětí v malém kostelíčku. Kněz si myslí, že děti by se měli určitě nedělní bohoslužby účastnit úplně odmalička. Velká část jich ministruje, ty menší sedí úplně vpředu, tam si čtou ze svých knížeček a dívají se co se děje. Rodičům kněz říká, že je žádoucí, aby přiváděli děti na bohoslužbu. Pokud se stane, že nějaké dítě neúnosně narušuje průběh slavení bohoslužby a rodiče

¹⁰⁷ Římskokatolická farnost Beroun, farní kostel sv. Jakuba st., apoštola, Seydlovo nám. 24, Beroun, 266 01, tel/fax: 311 621 964.

nemají soudnost (tím je myšlen intenzivní křik přehlušující několik minut všechno dění), kněz jim to jemně sdělí a probere s nimi možnosti, co by bylo pro jejich dítě nejvhodnější.

Jedním z návrhů, které P. Kubánek dává je, že maminka drží dítě na klíně a vypráví mu a ukazuje, co se děje. Je to způsob, jakým maminka prožívá bohoslužbu, není to něco podřadného. Je ale dobře, aby seděli tak, aby před nimi nebyl člověk, který překáží ve výhledu, a kterého tiché vysvětlující poznámky ruší. Dítě tak postupně proniká do celého obřadu a průběhu slavení. V další poznámce P. Kubánek uvádí, že děti volně pohybující se po kostele v průběhu bohoslužby se většinou zastaví v určité vzdálenosti od oltáře a považuje tedy za zbytečné, aby maminka dítě honila a chytala.

Kněz je toho názoru, že by se neměli slavit dětské až dětinské mše svaté. Důvod je tento: „Co je dětské, to se s dospělostí odkládá“. A ještě jeden: „Úsilí o to, aby mše svatá byla dítěti srozumitelná, je celkem zbytečné. Stejně v něm zůstane jen zážitek pocitů.“

České Budějovice ¹⁰⁸

Kněz P. Zdeněk Mareš, který v současné době farnost spravuje má i pastorační asistentku a dalších několik lidí, kteří mu pomáhají. České Budějovice jsou příkladem farnosti ve větším českém městě, která však není nijak početná.

Nedělní bohoslužby navštěvuje průměrně 90 lidí a na mších pro děti se sejde přibližně 45 lidí (včetně dětí).

Při **nedělní bohoslužbě** se děti zapojují do společného slavení liturgie pouze jako ministranti (celkem 6 dětí).

Jednou za měsíc (vždy v pátek) je **mše svatá zaměřena na děti**. Tato bohoslužba se nekoná pouze v katedrále sv. Mikuláše, ale navštěvují se postupně téměř všechny kostely v Č. Budějovicích, které spadají do farnosti – Děkanství u sv. Mikuláše.

Před slavením **prvního svatého přijímání** jsou děti slavnostně představeny celému farnímu společenství, při mši svaté přinášejí obětní dary a v kostele mají několik měsíců vystavené svoje tablo s fotografiemi.

Inspiraci pro bohoslužby, materiály a pomůcky čerpají pastorační asistenti většinou z blízkého Diecézního katechetického střediska v Českých Budějovicích, anebo někteří kněží si přinesou vlastní nápady a pomůcky. Hodně využívají také nejrůznější nápady z časopisu "Duha", jehož redakce sídlí v Českých Budějovicích.

¹⁰⁸ Děkanství u kostela sv. Mikuláše, U Černé věže 71/4, 370 01, České Budějovice 1, Telefon: +420 387 311 263.

Ve farnosti jsou kněží, asistenti a další pomocníci **průběžně vzděláváni**. Diecézní katechetické středisko organizuje během školního roku několik seminářů, kurzů, přednášek a v červenci je to dokonce katechetický týden. Centrum farnosti nabízí spoustu pomůcek. Také Teologická fakulta v Českých Budějovicích je dle slov pastorační asistentky nápomocná..

Pastorační asistentka si myslí, že jsou ze strany církve v oblasti "bohoslužba a děti" maximálně podporováni

Havířov¹⁰⁹

Farnost sv. Anny představuje typ městské severomoravské farnosti, kde se bohoslužeb účastní poměrně velký počet lidí. Krom faráře P. Václava Gandery zde působí ještě kaplan P. Miroslav Horňák.

Účast na pěti nedělních bohoslužbách se pohybuje kolem 1400 – 1600 osob.

Při **nedělních bohoslužbách** se dětem věnuje pozornost v několika větech během kázání.

Na **menší děti** je zaměřená mše svatá v úterý. Aktivně se podílejí na liturgii písněmi, obětními dary, scénkami, přímlovami. Dle názoru pana faráře je důležité nebránit rodičům s malými dětmi být na bohoslužbě, i když občas ruší, a dát i malým dětem prostor. Na **větší děti** – mládež jsou bohoslužby více zaměřené v pátky. Podílejí se na bohoslužbě stejným způsobem jako mladší. Po mši svaté volně pokračují ve společenství, adoraci či jiné modlitbě.

Animátoři a katecheté se účastní kurzů nabízených diecézními centry a děkanstvím. Inspiraci pro svoji činnost získávají mimo jiné z katechetického a pastoračního centra a ze schůzek animátorů a rodinných setkání

Olomouc¹¹⁰

Farnost sv. Václava v Olomouci je typem městské velmi živé moravské farnosti, kde se dětem velmi věnují. Z této farnosti je ještě spravována farnost Olomouc – Hodolany, kde se také snaží v rámci svých možností dětem věnovat. Farář P. Bohumír Vitásek má několik katechetů, kteří mu pomáhají s vedením dětí jeho farnosti.

¹⁰⁹ Římskokatolická farnost sv. Anny, Hlavní třída 242, Havířov- Město 73601, Tel: 596 814 957.

¹¹⁰ Farnost sv. Václava, Mlčochova 5, 77200, Olomouc, tel. 585224236, www.oldom.cz.

V **neděli** je na děti více zaměřená mše svátá v 10 hodin a je na ni přítomno cca 400 lidí, z toho asi tak 40 dětí. Jeden týden slaví celou bohoslužbu všichni společně a druhý týden malé děti odcházejí s maminkami do sakristie, kde pro ně mají maminky-katechetky katechezi k evangeliu, která spočívá ve vyprávění, kreslení, zpívání, dialogu. Zpět do katedrály přicházejí během přímluv. V průvodu pak přinášejí obětní dary.

Při mších s dětmi se vynechává jedno čtení, bývá II. eucharistická modlitba, děti před evangeliem přicházejí před obětní stůl, zpívají se scholou jednoduchou ukazovací píseň. Malí ministranti čtou přímluvy, které dostanou jednotlivě na lístcích, děti přinášejí obětní dary. Po dialogu před prefací čtou děti "z lidu" díky, které jim před mší svaté jedna z maminek rozdává. Při modlitbě Otčenáš se drží za ruce kolem obětního stolu. Po mši svaté přicházejí děti pro "křížek" a dostávají samolepky, které nyní dodává katechetické středisko. Promluvy bývaly dříve celé zaměřené na děti s využitím „99 promluv s předměty“, nyní se celebrant v souladu s programem „Učící se církve“ pokouší oslovit nejdříve krátce děti a pak mluví k dospělým.

V **adventní a postní dobu** využívají různé "cesty" (křížová...), které jsou dovršeny mší svatou odpoledne na Štědrý den a bohoslužbou slova o neděli Zmrtvýchvstání.

Co se týká podpory **vzdělávání a rozvoje** spolupracovníků, tak v děkanátě se pořádají každý měsíc setkání pro katechety. Tři katechetky se nedávno vrátily nadšené z duchovních cvičení pro katechety se spoustou nápadů a s chutí je uskutečnit.

Materiály pro svoji činnost spolupracovníci nejvíce čerpají z Katechetických listů, dále z webu www.katechete.cz, ze stránek jednotlivých diecézí nebo www.deti.vira.cz. Dobré podněty a nápady jsou i materiálech z totality vydaných v samizdatu.

Ve farnosti **Olomouc Hodolany** přichází jednou měsíčně na dětskou 10 – 15 dětí za přítomnosti 15 dospělých. Děti zpívají písničku před evangeliem, tvoří průvod a špalír dospělým, kteří přinášejí obětní dary, po mši sv. dostanou křížek a samolepku. Promluva je zaměřena na děti. Před mší sv. se na faře sejdou maminky s těmito dětmi a mají pro ně připravený jednoduchý program. Každou neděli se pak děti zapojují tím, že tvoří průvod a špalír k obětním darům. V neděli bývá v kostele cca 100 lidí.

Farnost sv. Markéty v Břevnově uvádím jako typ průměrné farnosti v hlavním městě naší republiky. Farnost je poměrně početná avšak ne tolik aktivní ve srovnání s jinými pražskými farnostmi. V současné době je ve farnosti sv. Markéty farářem P. Michael Špán OSB, farnost má svého jáhna br. Václav Snětina OSB, ve farnosti působí P. Prokop Siostrzonek OSB a také je zde několik katechetů.

Do farnosti sv. Markéty v Břevnově chodí přibližně na všechny nedělní bohoslužby asi 700 – 800 lidí. Bohoslužby zaměřené na děti nejsou pravidelně.

Během **nedělní bohoslužby** v 9h se děti zapojují do liturgického slavení obětním průvodem a vždy jednou za měsíc zpívá tzv. „malá schola“. Během nedělních bohoslužeb je větší pozornost dětem věnována pouze při výjimečných příležitostech – např. při prvním svatém přijímání nebo při misijní neděli – Na světě nejsme sami (Papežské misijní dílo – Děti pomáhají dětem).

Mše svaté s účastí většího počtu dětí se konají v některé středy od 16h. Většinou jsou tyto bohoslužby v období a dny, které jsou významné pro liturgický život a život farnosti, tedy v době adventní, postní, na zahájení a ukončení školního roku apod. Při těchto mších se děti zapojují zpěvem, čtením přímluv a během eucharistické modlitby jsou shromážděné okolo oltáře.

Pro **matky s malými dětmi** je na faře místnost, kam mohou v průběhu mše svaté odejít. Do místnosti je zaveden reproduktor, takže je možné sledovat průběh liturgie alespoň poslechem a na důležité části mše svaté přijít s dětmi do bohoslužebného prostoru.

Ve farnosti se pravidelně každý týden učí náboženství a probíhá setkávání maminek s dětmi – Sedmikrásek.

Katecheté a další osoby, které se podílejí na různých aktivitách pro děti a na přípravě a průběhu bohoslužeb na ně zaměřených, se vzdělávají ve studijním programu Náboženské nauky na Katolické teologické fakultě nebo tento program už absolvovali. Informace o novinkách a různé praktické materiály získávají z Katechetického věstníku vydávaného Katechetickým centrem při Arcibiskupství pražském a z dalších jejich nabízených materiálů.

¹¹¹ Benediktinské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, Markétská 28/1, 169 01 Praha 6 - Břevnov, Telefon: 220 406 111.

Farnost sv. Terezie v Kobylicích uvádím, protože představuje jednu z největších a nejaktivnějších farností v Praze. Na jejím životě se podílí celá řada kněží – salesiánů (P. Josef Brtník, P. Petr Matula, P. Jan Stuchlík, P. Jaroslav Vracovský...), jáhen a několik asistentů a dalších pomocníků.

Do této farnosti chodí pravidelněji přibližně 1 300 lidí.

Při **nedělní bohoslužbě** v 9 hodin, určené zvláště pro rodiny s dětmi a pro mládež, se střídá více kněží. Na konkrétním knězi pak záleží, zda a případně kolik času věnuje v homilii speciálně dětem, jestli použije nějakou názornou rekvizitu nebo namnoží pro děti obrázků s připomínkou evangelia apod. Obětní dary včetně něčeho, co upekly maminky na agapé po bohoslužbě, přinášejí děti.

Ve **všední den** je na školní děti 1. stupně (účastní se i předškolní) zaměřená bohoslužba ve středu od 17h, na děti vyššího stupně základní školy bohoslužba v pondělí od 17h.

Speciální pozornost je ve farnosti věnována **přípravě na 1. sv. přijímání**. Příprava má tři fáze – setkávání faráře s rodiči 1x za měsíc (od listopadu do dubna – rodiče připravují své děti doma), bezprostřední příprava s dětmi (od března do dubna – středy po bohoslužbě pro děti), samotné 1. sv. přijímání při nedělní bohoslužbě (v květnu – s předchozí svátostí smíření, symbolickým pálením hříchů a nácvikem na bohoslužbu).

Na **přípravě střeďečních bohoslužeb**, které fungují od roku 1994, pracuje „Přípravný tým dětských bohoslužeb“, který je v současnosti složen ze dvou kněží, jedné řeholní sestry FMA a šesti laiček. Tento tým se schází ve školním roce jednou za měsíc. Od roku 2004 je pro bohoslužby dáno nějaké téma na rok – např. ve školním roce 2004/2005 Eucharistie, 2005/2006 Ježíšova podobenství, nyní se už třetím rokem probíráme evangelium z následující neděle. Celá bohoslužba, je zaměřena na děti, na jejich obrazotvornost, na prožívání liturgie a celého roku. V průběhu roku se při promluvách pro děti střídají dva kněží a tři laičky a snaží se děti při bohoslužbě co nejvíce zapojit (ministrování, zpěv, přinášení darů, držení svící, přednášení přímluv, pozvání k oltáři, pozdravení pokoje stiskem ruky v jednom kruhu nebo zpěvem Hevenu šalom aleichem spojený s pohybem po kostele apod.). Po prefaci děti s několika dospělými a ministranty vytvoří kolem oltáře kruh, který se rozevře pro ostatní přítomné z lavic až na pozdravení pokoje. Do tohoto užšího kruhu se zapojuje většina dětí – průměrně v tomto školním roce

¹¹² Římskokatolická farnost sv. Terezie od Dítěte Ježíše, Kobylické nám. 1/1000, 182 00 Praha 8 - Kobylysy, www.terezicka.sdb.cz.

38 (maximum bylo při mikulášské nadílce – 72, minimum – 22 na počátku školního roku). Několik dalších dětí zůstává v lavici s příbuznými. Počet dospělých odhaduji průměrně na 28. Ministranti mají každý týden před bohoslužbou ministrantskou schůzku, děvčata se také scházejí před bohoslužbou na „oratoř“ zahrnující výuku, soutěže, hry.

Pondělní bohoslužby v 17h má také na starosti přípravný tým. Tato bohoslužba je určena pro děti druhého stupně ZŠ. Po bohoslužbě následuje schůzka starších ministrantů a výuka náboženství pro 5. – 9. třídu, mše je tedy takovým důstojným začátkem společného setkání. Bohoslužba je doprovázena rytmickou hudbou. Za tímto účelem se připravují písničky ke mši a je snaha do kapely zapojit děti, které přicházejí na tuto bohoslužbu. Čtení čte vždy někdo z dětí. Kázání probíhá dialogicky s přenosným mikrofonem. Před ambon se na začátku mše položí vždy nějaký symbolický předmět související s evangeliem (např.: klekátko, peněženka...) a při kázání se o tomto předmětu povídá a vztahuje na myšlenku z evangelia. Přímluvy začíná kněz, potom se předává z ruky do ruky přenosný mikrofon mezi dětmi, kdo chce, tak se připojí svojí přímluvou, jinak mikrofon pošle dál. Obětní dary přináší děti.

Přípravný tým používá **materiály** vydávané Paulínkami, z Katechetických věstníků, různých webových stránek, dále pak čerpají ze zkušeností svých členů.

K tématu „bohoslužba a děti“ se nezúčastňují průběžného **vzdělávání**, ale čerpají prý dostatek informací z podpůrných materiálů v Katechetickém věstníku, z literatury nebo internetu.

Jelikož se jedná o salesiánskou farnost, mnoho věcí je zaměřených na děti, mladé a na mladé rodiny. Jak již bylo zmíněno, ministrantům je věnována samostatná schůzka. Protože ve farnosti je mnoho vícečetných rodin, zrodila se před několika lety myšlenka, nepořádat schůzky pro ministranty, ale také organizovat něco pro děvčata. Neměla to být přímo schola, kde se jen zpívá, ale prostě malé společenství děvčat, která se scházejí každou středu před dětskou bohoslužbou. Vznikl tak prostor pro vzájemné poznávání, učení, ale i hry a soutěže. Tématicky se tuto hodinu snaží zaměřit podle liturgického období a témat, která se pak probírají na během mše svaté. Kromě těchto schůzek se děvčata scházejí v sobotu jednou za měsíc na „dílničku“, aby mohla společně prožít delší dobu, zakusit, že prostředí „kostela“ a víry vstupuje do obyčejného každodenního života. Tak 2 – 3x za rok se pořádají vícedenní setkání, např. o víkendu nebo o prázdninách. Náplň je podobná – poznávání nových věcí, modlitba, zpěv, hry, soutěže, výlety. Toto společenství navštěvují děvčata od 4 let tak do 10 – 12 let.

V současné době se snaží naplno prožívat rok sv. Pavla. Na podzim měli prázdninové setkání – „Putování se sv. Pavlem“.

Co se týče námětu a nabídek, tak skrze Katechetický věstník nebo Katechetická centra, zvláště v Brně, je možnost bohatého výběru.

Praha Smíchov ¹¹³

Pro příklad podobného typu farnosti jako u sv. Markéty v Břevnově uvádím ještě sv. Václava v Praze Smíchově. Děti jsou více zapojeny do nedělní mše svaté, zatímco během týdne se nekonají žádné bohoslužby s větší účastí dětí. Ve farnosti v Praze Břevnově je tomu spíše naopak. V současné době ve farnosti sv. Václava je farářem P. Petr Bouška, kterému pomáhá několik katechetů a pastorační asistent.

Na nedělních mších svatých bývá celkem asi 800 lidí.

Při **nedělních farních bohoslužbách** probíhá s dětmi dialog při promluvě s pomocí ilustrací k nedělnímu evangeliu. Dále se děti do liturgie zapojují tím, že přinášejí obětní dary, případně nějaké obrázky či výrobky v souvislosti s liturgickou dobou, a na modlitbu Otčenáš přicházejí k oltáři.

Další bohoslužby během týdne zaměřené více na děti se nekonají.

Katecheté a pastorační asistenti jsou absolventy příslušných kurzů, které jsou potřeba k získání kanonické mise.

Materiály pro bohoslužby získávají především z internetových stránek www.biskupstvi.cz/kc/detskemse.html.

Praha Strašnice ¹¹⁴

Třetím příkladem pražských farností je opět typ velmi aktivní farnosti. Uvádím ji, protože z jejich aktivit se může třeba jiná farnost inspirovat. Tuto farnost jsem si vybrala také proto, že je spravována P. Janem Balíkem, který je v současné době vedoucím sekce pro mládež v České biskupské konferenci. Dá se tedy předpokládat, že k dětem a mládeži bude mít větší vztah. V jeho farnosti též působí jáhen a dva pastorační asistenti.

Do této farnosti chodí pravidelněji přibližně 1 000 lidí.

¹¹³ Římskokatolická farnost sv. Václava Praha – Smíchov, nám. 14. října 17, 150 00 Praha 5, tel. 257317652.

¹¹⁴ Římsko-katolická farnost u kostela Neposkvrněného početí P. Marie Praha Strašnice, Ke Strašnické 10, 100 00, Praha 10, tel.: +420 274 782 480, e-mail: janbalik@gmail.com, www.farnoststrasnice.cz.

Pro **rodiny s dětmi** je určena **nedělní mše** svatá od 10:30. Mši doprovází místní sbor mladých na kytary, děti se zapojují do nesení darů, někdy do přímluv, kázání je v první části vždy zaměřeno na ně. Občas děti po vstupní modlitbě odvede jáhen, přečte jim ve farním sále evangelium, katechetky si děti rozdělí podle věku na dvě skupiny a mají pro ně připravený program. Do kostela se děti vrací na přímluvy, děti během Otčenáše jsou shromážděné okolo oltáře a drží se za ruce. Příležitostně se děti zapojují i jinak například na evangelium přijdou za knězem k ambonu, který s nimi pak může bez problémů hovořit. Poté se děti vrátí na svá místa a kněz může říci ještě pár vět dospělým.

Ve všední den se občas koná nějaká **mimoliturgická modlitební** akce pro děti (růženec pro děti, křížová cesta pro děti apod.).

Všechny mše s dětmi připravuje pastorační asistentka s kněžími a katechety. Bývá to tak, že vždy je někdo odpovědný a ostatní spolupracují.

Materiály čerpají ze zkušenosti, z nejrůznějších katechetických materiálů, ze zkušenosti druhých katechetů.

Pro mše s účastí dětí by uvítali ještě více konkrétních pomůcek a návrhů, inspirací atd. Často využívají materiály pro katechety brněnské diecéze a jsou vděční, že je mají ke stažení na webových stránkách.

Pastorační asistenti a další osoby se účastní všeho, co diecéze nabízí v oblasti **vzdělávání a formace** (kněžský den, soboty pro katechety, setkání pastoračních asistentů, příležitostně různých seminářů), spolupracují s katechetickým centrem.

Z dalších aktivit farnosti pro děti:

Účast v soutěžích pro děti – malování k sv. Pavlu, malování k Vánocům apod., které vyhlašuje Katechetické středisko a nebo jiné organizace.

Účast ministrantů několikrát v roce na setkání ministrantů z více farností.

Rodiny s dětmi vytvořili růži živého růžence. Na internetu je možné stáhnout podrobnější materiály k jednotlivým tajemstvím a úmyslům na konkrétní měsíc.

Výuka náboženství probíhá v jednotlivých dnech a děti jsou rozdělené podle věku. Pro děti připravující se na první svaté přijímání probíhají setkání na jaře každý pátek. Je to setkání pro děti i rodiče, které probíhá ve stejnou hodinu a se stejným tématem, ale odděleně.

Farnost organizuje mnoho společných akcí nejen pro děti a rodiny s dětmi. Pro příklad ještě uvádím drakiáda, mikulášská, dětský masopustní karneval, velikonoční dílna, dětský den, postní duchovní obnova pro rodiny s dětmi, o květnových volných dnech víkend pro děti a další. Aktuální nabídka je na farních internetových stránkách.

Rychnov nad Kněžnou¹¹⁵

Farnost v Rychnově nad Kněžnou, kterou spravuje P. Petr Stejskal, patří do typu farnosti menšího východočeského města. Pravidelně dle svých možností se snaží během bohoslužeb věnovat pozornost dětem.

Přibližně průměrně navštěvuje nedělní bohoslužby 350 lidí.

Jednou za měsíc se koná mše **pro rodiny s dětmi**. Je upraven počet čtení, hudba je uzpůsobena dětem a mládeži a také kázání bývá formou interaktivní komunikace. Děti jsou do slavení zapojené nejen ministrováním, ale i zpěvem ve schole, prací při kázání či s Písmem, pozdravením pokoje, přinášení obětních darů apod.

Jednou za měsíc je pro děti je v boční kapli samostatná bohoslužba slova určena jen jim samotným, kterou vede pastorační asistentka.

Spolupráci a ochotu **katechetické centra** si pan farář osobně nemůže vynachválit. Dle možností se účastní přednášek a dalšího vzdělávání, které je dostupné. Pomůcky a další materiály mají většinou z vlastních zdrojů.

Tábor¹¹⁶

Děkanská farnost Proměnění Páně patří k typu městské farnosti ve středně velkém městě v Jižních Čechách, do které nechodí moc rodin s dětmi, proto není ve srovnání s ostatními tolik živá. V současné době je ve farnosti v Táboře vikářem P. Václav Hes, který spravuje ještě farnost v Sezimově Ústí. Působí zde také jáhen a dva pastorační asistenti.

Tábor

V tábořském děkanském kostele bývá kolem 120 lidí v 8.30 hod. ráno a kolem 50 lidí v 18.00 hod. večer.

Kněz se obvykle dětem při **nedělní bohoslužbě** zvláště kněz nevěnuje, chodí jich velmi málo. V červnu až říjnu 2008 se jedna maminka ve spolupráci se studentkami snahu místo bohoslužby slova zajistit „školku pro děti“. Odcházeli na faru po vstupní modlitbě a vraceli se na modlitbu Otčenáš. Časem však tato aktivita zanikla pro nedostatek dětí.

¹¹⁵ Římskokatolická farnost Rychnov nad Kněžnou, Anatola Provazníka 208, 5160.

¹¹⁶ Římskokatolická farnost Tábor, Děkanská 305, 390 01 Tábor, Tel.: 381 253 824.

Mnozí totiž chodí spíš na Klokoty, kde je výhodnější čas bohoslužeb, dobré podmínky pro děti v ozvučených ambitech a širší společenství rodin s dětmi.

Bohoslužby zaměřené na děti v této farnosti nebývají.

Sezimovo Ústí¹¹⁷

Ve farním kostele v Sezimově Ústí bývá na nedělní bohoslužbě v 10.30 hod. kolem 120 lidí.

Zvláštní pozornost se dětem při **nedělní bohoslužbě** obvykle nevěnuje, jen často některá z maminek domluví přinášení obětních darů dětmi.

Asi tak čtyřikrát za rok se místo běžné nedělní farní mše koná bohoslužba pro děti. Slouží ji pravidelně p. Jan Kuník z Chotovin a na přípravě i průběhu bohoslužby s ním úzce spolupracuje pastorační asistent a katecheta Mgr. Václav Mikula.

Náměty čerpají mj. z Katechetického věstníku brněnské diecéze a z Katechetických listů olomoucké arcidiecéze.

I v Sezimově Ústí je znát, že v naší aglomeraci se nejvíce věnují dětem obláti a jejich spolupracovníci na Klokotech. Často rodiny s dětmi jdou na bohoslužbu tam.

Třebíč¹¹⁸

Farnost sv. Martina v Třebíči je typ městské farnosti, která ve srovnání s jinými moravskými farnostmi patří k průměru. Nejedná se o typ velmi živé farnosti, přesto se snaží dle svých možností nějakým způsobem s dětmi při bohoslužbě pracovat a věnovat jim určitou pozornost. Zmíněna je zde i menší farnost v obci Stařeč, která je z Třebíče spravována. V současné době je zde farářem P. Jirí Dobeš a má pár pomocníků.

V neděli navštěvuje bohoslužby asi 900 lidí.

Dětem se osobně kněz moc během **nedělní mše** svaté nevěnuje. Během kázání se ale konají dvě katecheze, jedna pro skupinu předškolních dětí (3– 6 let), druhá pro školní děti. Katecheté či pomocníci si pro ně zpracují téma formou scénky, pohádky, příběhu. Spíše výjimečně se děti zapojí do nesení obětních darů.

Bohoslužba pro děti **během týdne** se koná ve středu a při ní říkají děti vlastní přímluvy.

¹¹⁷ Husovo náměstí 159, Sezimovo Ústí 1, 391 01

¹¹⁸ Římskokatolická farnost Třebíč-město, Martinské nám. 87/20, 674 01 Třebíč, tel.+fax. 568 840 522.

Materiály si většinou tvoří pan farář sám, případně se nechá inspirovat třeba z časopisu Rodinný život (Želva Loudalka).

Co se týká **vzdělávání a formace**, někteří spolupracovníci jezdí na setkání katechetů, nebo se účastní různých seminářů (např. ve Sv. Jan pod Skalou).

Pan farář se účastní diecézních setkání příležitostně. Většinou pouze pokud je to pořádáno přímo pro kněze, ale na setkání katechetů nejezdí.

Ze strany katechetických center podpora a nabídka materiálů funguje, spíše však chybí dobrovolníci, kteří by se práci s dětmi věnovali. Bylo by potřeba několik pastoračních asistentů, kteří by pracovali a rozvíjeli pastorační činnost ve farnostech, pořádali tábory, obnovy apod. a dělali to systematicky a za plat.

Ve **farnosti Stařeč**, která je z Třebíče P. Dobešem spravována, se schází v neděli v kostele asi 130 lidí.

Dětem je věnována pozornost během kázání, kde kněz zařazuje příběhy, kterým děti snadno porozumí. Dále děti občas přinesou obětní dary.

Během týdne se bohoslužba pro děti koná jednou za 14 dní až za měsíc.

Zlín¹¹⁹

Farnost sv. Filipa a Jakuba je opět typ městské farnosti tentokrátě však v Jihomoravském kraji. I tato farnost patří k těm živějším v rámci naší republiky. V současné době je ve farnosti farářem P. Antonín Kupka, kterému pomáhá s dětmi tým rodičů.

Do této farnosti chodí pravidelněji přibližně 1940 lidí během několika bohoslužeb, na jednu bohoslužbu je to asi 388.

Pro rodiny s dětmi je určena **nedělní mše svatá** od 8:30h. Nedělní kázání bývá pro děti obzvláště náročné na soustředění, proto je zpravidla zdůrazněna pouze jedna myšlenka, kterou kněz dětem vysvětluje na obyčejných, dětem známých předmětech, které podle možností dává kolovat. (například hrozen vína – jsme Boží vinicí a máme přinášet dobré ovoce, nebo lyže – jdeme jistou stopou za Ježíšem apod.) Některé děti navštěvující farní dramatický kroužek, kde secvičují scénky odkazující na evangelium příslušné neděle, jindy se může kdokoli dobrovolně zapojit do připravených úkolů.

¹¹⁹ Římskokatolická farnost svatého Filipa a Jakuba, Sadová 149, Zlín 760 01, Tel. 577210022, <http://www.farnostzlin.cz/>.

Další částí mše svaté, které se děti mohou aktivně zúčastnit, jsou přímlyvy. Mohou přečíst prosbu přichystanou na lístku, nebo říci svou vlastní. Jedna z přítomných rodin potom přináší obětní dary.

Modlitby Otče náš se děti účastní v kruhu kolem oltáře, kam kněz vždycky pozve jen určitou věkovou skupinu (např. předškolní děti, 1. – 5. třída atd.).

Neodmyslitelnou součástí dětských mší svatých je i kytarový **hudební doprovod**. Schola mladých děvčat nejen připravuje a secvičuje repertoár, ale také se věnuje malým zpěvákům v tzv. dětské scholičce.

Kluci se mohou už od předškolního věku zapojit do **služby ministranta**. Skoro každý ministrant začíná s bílým oblečením. Ministrantské schůzky bývají první sobotu v měsíci od 9 do 10.30 hod. na faře. Náplň schůzek je získání základních informací o kostele a o mši svaté, příprava liturgie, liturgické postoje, liturgické předměty atd. Následuje zábavná část (stolní hry a procvičování různých dovedností), při dobrém počasí bývá program venku. Ve věku asi deseti let čeká malého ministranta zkouška z ministrantských znalostí a odměnou za dobře vykonanou zkoušku je postup mezi starší, „červené“ ministranty. Tito chlapci ze 4. – 9. tříd základních škol mají schůzky první sobotu v měsíci od 7.30 do 8.30 hod. na faře. Schůzku začínají modlitbou. Potom se dozvídají různé zajímavosti z liturgie nebo o Ježíšově životě, následuje opět zábavná část programu např. stolní hry nebo fotbal.

Každý ministrant má jednou týdně podle rozpisu službu na mši svaté. Na tuto mši by měl povinně přijít, do služeb se nepočítá neděle. Jinak může přijít na jakoukoliv mši svatou.

Už několikátý rok mají dětské mše svého **maskota**. Bývá jím velký plyšový zvířecí kamarád, který týden (od neděle do neděle) tráví u někoho doma. Losování ze seznamu zájemců, které probíhá po ohláškách, bývá sledováno s velkým zájmem. Každý plyšák má na krku památník, kam děti zapisují své zážitky, vzkazy, ale i myšlenky, které si zapamatovaly z nedělní mše svaté. Ty menší, které zatím neumějí psát, malují obrázky.

„Výkladní skříní“ dětských mší svatých je velká **nástěnka** u bočního oltáře, která slouží nejen k výstavě výrobků a obrázků, které děti v rámci úkolů ze svých mší svatých vytvářejí, ale také ke komunikaci a informování ostatních členů farní rodiny.

Ve **všední den** je na děti více zaměřena mše svatá ve čtvrtek od 18:30h.

S přípravou dětských mší svatých pomáhá tým asi sedmi lidí, složený převážně z rodičů, který se pravidelně schází na faře. Společně tým připravuje rámcový program na celý školní rok a jednotlivá liturgická období. Každý dle svých schopností a hřiven přispívá nápadem, myšlenkou či pomocnou rukou.

Ve farnosti probíhá vyučování náboženství v devíti skupinkách podle věku dětí.

3.2.2 Shrnutí

Situace v Římskokatolické církvi v České republice je velmi různorodá. Záleží, kde se zrovna nacházíme, zda ve velkém městě či menším městě. Rozdíly jsou také vidět v Čechách a na Moravě. Naše republika patří mezi velmi ateistické státy, proto poměr věřících, kteří se aktivně zapojují do liturgického života farní obce je v poměru k počtu obyvatel velmi nízký. V mnoha vesnických farnostech především v českých diecézích se dětem nevěnují, protože tam žádné nemají. Z tohoto důvodu jsem tyto farnosti do svého přehledu neuváděla. Zaměřila jsem se na farní obce, kde je vidět nějaký aktivnější život společenství. Jedná se tedy většinou o farnosti městského typu, kde se tvoří společenství alespoň několik početnějších rodin.

Nedělní mše svaté

Zaměříme-li se na slavení nedělní mše svaté, dali by se farnosti v zásadě rozdělit do několika skupin.

Do první skupiny bych zařadila velké farnosti, kde mají v neděli více bohoslužeb. Do farností kam chodí mnoho lidí, chodí i více rodin s dětmi a proto mají možnost jednu z nedělních mší zaměřit přímo na rodiny s dětmi. Ostatní, kteří na tuto mši svatou přijdou, tak vědí, že zde bude o něco rušněji, že kázání bude z větší části zaměřené na mladší účastníky bohoslužby a třeba místo tradičních varhan a kancionálu budou zpívat děti s doprovodem různých hudebních nástrojů. Pro příklad takovýchto farností uvádím kostel Neposkvrněného početí P. Marie v Praze Strašnicích nebo sv. Terezie od Dítěte Ježíše v Praze Kobylisích, z moravských farností je to třeba farnost svatého Filipa a Jakuba ve Zlíně.

Další skupinou farností jsou ty, kde při společné nedělní farní bohoslužbě je nějakým způsobem brán ohled na to, že se jí účastní i děti. Do slavení jsou zapojené třeba nesením obětních darů, na začátku homilie se na ně kněz obrátí pár větami apod. Pro příklad uvádím farnosti Beroun nebo Havířov. V některých farnostech je na děti více zaměřena jedna nedělní bohoslužba za měsíc (Rychnov nad Kněžnou).

V některých farnostech odcházejí nejmenší – předškolní děti během bohoslužby slova do jiných prostor. Ke společnému slavení s farním společenstvím se vrací během obětního průvodu.

Poslední velkou skupinou jsou farnosti, kde se dětem během nedělní bohoslužby nevěnuje téměř žádná pozornost. Důvod je většinou ten, že se bohoslužeb skoro žádné děti neúčastní (příklad Železná Ruda nebo Tábor). Důvody proč děti na bohoslužbě nejsou,

mohou být dva. Buď se jedná o ateistickou oblast, například vesnice v pohraničí a nebo rodiny s dětmi dojíždějí z místa bydliště do nějaké aktivnější farní obce, kde se vytváří větší společenství.

Bohoslužby během týdne

Ve většině farností v naší republice se krom nedělních bohoslužeb slouží mše svaté i během týdne. Některé farnosti mají pravidelně jednu bohoslužbu v týdnu zaměřenou více na děti. V praxi to znamená, že se děti účastní bohoslužby aktivněji, než je tomu běžné v jiných dnech. Připravují zpěv, ministrují, kněz přizpůsobí kázání jejich věku a chápání. Někdy si předem připraví během hodin náboženství nebo doma připraví speciální obětní dary nebo přímlyvy.

V některých farnostech takováto bohoslužba není pravidelně každý týden, ale třeba jednou za měsíc nebo alespoň příležitostně v různých liturgicky význačnějších obdobích.

Další aktivity

Ve větších a živějších farnostech se během týdne konají i jiné aktivity. Vždy je vše závislé na počtu ochotných lidí přispět nějakým podílem na vytváření živého společenství.

Scházejí se maminky s nejmenšími dětmi – Sedmikrásky, kde děti učí základním modlitbám, vysvětlují dětem způsobem přiměřeným jejich věku a možnostem chápání jednotlivé části liturgie.

V době postní organizují některé farnosti křížové pobožnosti, kde berou ohled na účast většího počtu dětí.

Téměř v každé farnosti, kam chodí nějaké děti, probíhá výuka náboženství a příprava na první svaté přijímání. Dle možností se katecheté s dětmi scházejí na faře a nebo ve škole.

Některé živější farnosti pořádají i mnoho aktivit, které jsou pro děti, ale netýkají se přímo liturgického slavení bohoslužeb. Tyto aktivity jsou dobré, protože se jimi upevňuje společenství lidí. Mám na mysli například drakiády, misijní aktivity, karnevaly, různé výlety, tábory a další.

Další vhodnou aktivitou celé farnosti je pořádání nebo účast na nějaké pouti. Některé poutní dny jsou určené více přímo dětem, ale je samozřejmě dobré, pokud se účastní poutních výletů celé rodiny.

Vzdělávání a formace lidí ve farnostech

Jednotliví kněží a asistenti se účastní různých setkání, formačních dní a někteří absolvují i katechetické kurzy a další programy z nabídky, která v České republice je

k dispozici. Ve většině případů jsou s nabídkou spokojeni, protože i když v některých diecézích není příliš bohatá, tak stejně není v možnostech jednotlivých lidí se většího počtu kurzů a setkání účastnit.

Materiály a pomůcky

Ve vybraných farnostech, ve kterých jsem zjišťovala současnou situaci, mi bylo sděleno, že pomůcky většinou mají z vlastních zdrojů anebo využívají internetových portálů jednotlivých katechetických center. Nejvíce bývá využívána stránka www.biskupstvi.cz/kc/detskemse.html.

3.3 Nakladatelství a tiskoviny v České republice

3.3.1 Publikační činnost v České republice

Po revoluci v roce 1989 začalo v České republice řada nakladatelství publikovat křesťanskou literaturu. Každý rok vychází spousta nových knih týkající se výchovy dětí. Především nakladatelství Portál a Grada se zabývají všeobecnou pedagogicko-psychologickou publikační činností. V dnešní době internetu je možné většinu knížek a materiálů objednat přes webové stránky. Řada materiálů si člověk může i zdarma stáhnout. Proto v následujícím přehledu nejvýznamnějších nakladatelství uvádím jen příklady literatury pro děti a dospělé, které jsou dnes dostupné. Pro bližší a podrobnější informace je lepší navštívit níže uvedené internetové portály jednotlivých organizací.

Portál

Jedním z hlavních nakladatelství v České republice zabývajících se nejen křesťanskou literaturou je Portál. Každý rok vychází řada příruček a dalších publikací. Od roku 1990 seznamuje čtenáře s novými trendy v pedagogice, psychologii a sociální práci, a to na odborné i populární úrovni. Velkou skupinu čtenářů Portálu tvoří rodiče.

Publikací vychází každý rok velké množství. Některé se více vztahují k obecné výchově dětí, některé k překonání různých problémů. Kompletní přehled s podrobnými informacemi o všech vydaných publikacích je se na internetových stránkách <http://obchod.portal.cz/>.

V nakladatelství Portál vyšly například tyto zajímavé publikace vztahující se k tématu.

Pro děti: Nedělní misálek – Jiří Káňa a kolektiv, 2007, ISBN- 978-80-7367-259-1

Misálek pro nejmenší – Jiří Reinsberg, 2004, ISBN 80-7178-928-3

Knížka pro ministranty – Jirí Reinsberg, Tomáš Kubalík, 2003, ISBN 80-7178-857-0

Pro dospělé: Cesta životem – Pavel Řičan, 2004, ISBN 80-7367-124-7

Co dělat, aby se vaše děti správně chovali – Severe Sal, 2007, ISBN 978-80-7367-3246

Co děti nejvíce potřebují – Zdeněk Matějček, 2007, ISBN 978-80-7367-504-2

Co, kdy a jak ve výchově dětí – Zdeněk Matějček, 2007, ISBN 978-80-7367-325-3

Dětská psychoterapie a poradenství - Kathryn Geldard, David Geldard, 2008, ISBN 978-80-7367-476-2

Vaše dítě ve věku od 3 do 6 let – Anne Bacus, 2004, ISBN 80-7178-862-7

Karmelitánské nakladatelství

Karmelitánské nakladatelství vzniklo v roce 1991. Významnou součástí edičního plánu tvoří publikace, které jsou věnovány mládeži. Jedná se nejen o tituly z oblasti duchovního života, ale pozornost je věnována i pastoračním tématům a oddychové četbě. V současném edičním profilu mají významné místo knihy z oblastí biblistiky, liturgie, homiletiky, pastorační teologie. Kompletní nabídku publikací je možné nalézt na www.kna.cz.

Pro příklad publikační činnosti uvádím:

Pro děti: z pracovních materiálů – Pexeso pro ministranty, Biblické kvarteto

Knížky – Dávné i dnešní dětské modlitby – Jana Vachulová, Praha 2006

Knihka modliteb pro děti – Lois Rocková, Praha 2005

Modlitba Otce náš a Desatero – Lois Rocková, Praha 2006

Modlitby pro děti – Jana Vaculová, Praha 1998

Štěpánka a její kamarádi, Příběhy k prvnímu sv. přijímání – Marianne

Hooptner, Helga Hooptner, Praha 2003

Pro úplně nejmenší vydalo Karmelitánské nakladatelství čtyři leporela od Christina Goodingse s ilustracemi od Claire Henley. Témata jsou Ježíšek v Betlémě, Jonáš a Velryba, Ztracená ovečka, Noe a jeho zvířátka. Na základě velmi jednoduchého příběhu se nejmenší mohou seznámit s biblickými texty. Další knihy pro děti se jsou různé příběhy ze života svatých, biblické příběhy, ilustrované a obrázkové Bible.

Pro dospělé: Jak slavit eucharistii – Henri Denis, Praha 2000

Moudrost liturgie a jak ji porozumět – Paul de Clerc, Praha 2000

Víra v rodině – Christine Ponsardová, Praha 2008

Doron

Doron je menší nakladatelství vzniklé v roce 2000, které se věnuje dárkové a upomínkové literatuře a materiálům především pro děti. Kompletní nabídku nakladatelství je na www.doron.cz

Mezi svými publikacemi vydali například:

Pro děti: Procházka kostelem, malý průvodce pro děti – Alois Kánský, Martina Špínková

Katka a Bětka na mši svaté – Jiří Káňa, Martina Špínková, Praha 2006

Od adventu do adventu – Jan Kotas, ilustrace Martina Špínková, Praha 2004

Samuel

Samuel, Biblická práce pro děti, je nedenominační křesťanská organizace, která byla založena roku 1990 s cílem šíření biblického poselství zejména mezi dětmi a mládeží. Nakladatelství vydává neperiodické publikace pro děti, mládež, rodiče, učitele a vychovatele. Pod hlavičkou neziskové organizace Samuel se realizují i další projekty jako je například pořádání seminářů o práci s dětmi, podpora misijní práce mezi dětmi a mládeží v zemích východní Evropy (Albánie, Bělorusko, Ukrajina, Chorvatsko, Rusko a další), Biblická škola pro rodiče a pracovníky s dětmi. (Jedná se o tříletý korespondenční kurz. Školu je možno ukončit po kterémkoli ročníku.)

Z internetových stránek Samuel, Biblická práce pro děti <http://www.samuelcz.com/> je možné stáhnout nejrůznější materiály nejen pro katechetickou činnost. Nabízejí řadu kazet, na kterých jsou přednášky Celostátní konference pro služebníky dětem. Konference měla několik ročníků a témat týkající se dětí, víry a práce s nimi je zde celá řada.

Nakladatelství Samuel také vydalo několik her: Biblické putování, křesťanská stolní hra

Boží hvězda (Ester) – stolní hra

Pexeso – Obrázky z Bible a Nový Zákon

Kvarteto – Příběhy krále Davida

Příklad další publikační činnosti: Sada omalovánek od Alice Bohuslavové (témata – Mojžíš, Ježíš, Nový Zákon).

Cesta

Brněnské nakladatelství Cesta, které začalo fungovat v roce 1990, vydává křesťanskou literaturu, literaturu pro psychology (zvláště pro logoterapeuty), omalovánky pro děti a další. V jejich knihkupectví je možné najít literaturu z mnoha jiných nakladatelství.

Pro děti vyšlo: Bratr František, Návrat ztraceného syna a Velká noc (omalovánky s krátkými texty a doplňovačkami) – Anna Šmalcová

Dům Bible – Česká biblická společnost

Pro děti vydali asi deseti způsoby zpracované biblické příběhy a od různých autorů kreslené Bible. (Bible – příběhy na každý den, Dětská Bible – čti a poznávej, Moje malá Bible...) Všechny tituly je možné objednat na internetové adrese <http://dumbible.vltava2000.cz/store/default.asp>.

Malice cyrilometodějská

Malice cyrilometodějská usiluje od roku 1990 o upevnění křesťanství ve veřejném a soukromém životě, vydává křesťanskou literaturu naši i cizí s cílem pečovat o potřeby církve jako celku i o duchovní rozvoj křesťanů.

Jako dnes téměř každé nakladatelství a organizace i Malice cyrilometodějská má své internetové stránky, na kterých je možné objednat jejich publikace. <http://www.malicecm.cz/>

Z jejich nabídky vztahující se k tématu – bohoslužby, liturgie a děti uvádím:

Pro děti: Advent – Josef Janšta

Cestička k Bohu – Ferdinand Neubauer

Desatero – Josef Janšta

Ministrantská knížka – Josef Janšta

Nebraňte dětem přicházet –cyklus (A, B, C) Jana Zehnalová (2006, 2008 a v přípravě). Kniha „katechezí dětí při bohoslužbě“, jak je uvedeno v podtitulu názvu Autorka nabízí katechetům a kněžím souhrn katechezí pro děti k nedělním bohoslužbám. Každá katecheze obsahuje seznam odkazů na biblické texty z dané neděle, seznam pomůcek, vlastní text katecheze, jehož součástí jsou různé příběhy, a na závěr heslo – myšlenku, kterou si děti mají z bohoslužby odnést. Podněty pro dětské katecheze při bohoslužbě. Návrh promluv vychází vždy z nedělního čtení a evangelia, je koncipován přibližně pro děti středního školního věku.

Pro dospělé: Desatero a Otčenáš, jak je neznáme – Blanka Kudláčková, Ladislav Lencz

Duševní vývoj a duchovní zrání dítěte – Rudolf Smahel

Křesťanská výchova v rodině

Trinitas

Svitavské nakladatelství nabízí na svých internetových stránkách www.trinitas.hyperlinx.cz krom jiných publikací také omalovánky pro děti od Ivy Novákové (Od adventu do vánoc, Znáš všechny svátosti?, Najdi správnou cestu...)

Další zajímavou publikací je soubor křížových cest od Věnceslavy Fišerové- Mladí jdou za Kristem.

FATYM – A.M.I.M.S.

A.M.I.M.S. (Apostolatus Mariae Immaculatae Matris Spei, česky: Apoštolat P. Marie Neposkvrněné – Matky Naděje) je nové označení pro tzv. Tiskový apoštlát FATYMu, který existoval od roku 1998. Jde nyní o neziskovou organizaci – občanské sdružení, jehož cílem je zejména tisk a šíření textů, které srozumitelným způsobem představují křesťanské hodnoty a život v jejich duchu a to jak lidem věřícím, tak nevěřícím.

Kromě elektronického šíření vybraných publikací od Ladislava Simajchla (Společně k Bohu, Naše role při nedělní bohoslužbě, Liturgie, Desatero božích přikázání a další), Victoria Montana (Nebojte se života – 80 katechezí pro děti) má FATYM na svých internetových stránkách www.fatym.com řadu nápadů na hry a další materiály pro práci s dětmi.(<http://www.fatym.com/taf/>)

Pastorační středisko Praha

Instituce, která byla zřízena v říjnu roku 1991 arcibiskupem pražským Miloslavem Vlkem připravuje a nabízí praktické podklady pro pastorační činnost, texty k aktuálním tématům, spirituální texty, texty s nedělními biblickými čteními a komentářem, předtištěné texty na nástěnky, letáky... Pořádá programy pro veřejnost a lidi činné v pastoraci. Pastorační středisko také provozuje weby:

Abeceda víry na internetu – www.vira.cz

Pastorace – www.pastorace.cz

Kontaktní křesťanský server – help.vira.cz

Křesťanství – www.krestanstvi.cz

Z jejich publikační činnosti uvádím:

Křesťanská výchova dětí – Pavla Hercíková

Příprava rodičů na křest dítěte – Pastorační středisko Praha, pomůcka pro ty, kteří vedou přípravu.

Příprava ke svátosti pokání pro děti – Pastorační středisko – Praktický průvodce přípravou na svátost smíření a samotným obřadem, napsaný způsobem přístupným a pochopitelným i dětem, které k této svátosti přistupují poprvé

Dalšími nakladatelstvími publikujícími křesťanskou literaturu jsou například:

Paulínky (www.paulinky.cz)

Kartuziánské nakladatelství a vydavatelství – Jiří Brauner (www.kartuzian.cz)

Křesťanský život (www.krestanskyzivot.cz)

3.3.2 Tiskoviny určené dětem a mládeží

V České republice vychází několik časopisů pro děti a mládež.

Duha

Duha je barevný časopis pro děti od 6 do 12 let, který vydává Sdružení Jana Neumanna v Českých Budějovicích.

Časopis vychází každých čtrnáct dní a má pravidelné přílohy s tematikou vztahující se k liturgické době. (<http://duha.czweb.org/>)

IN!

Pro děvčata je určen časopis IN!. Vychází od roku 2005 a je určen děvčatům od 10 do 15let. Jeho vydavatelem je Nadační fond časopisu IN!, jehož vedoucím je Mgr. Jan Balík. Snaží se nenásilnou formou ukázat křesťanské ideály dospívajícím dnešní doby. Časopis, který vychází každý měsíc je možné objednat na adrese www.in.cz.

Ve svých tématech se více věnuje obecnému křesťanskému životu než konkrétně liturgii a přípravě na bohoslužbu.

Nezbeda

Časopis Nezbeda pro děvčata a chlapce ve věku od 8 do 12 let vychází od roku 1992. Vydavatelem je Nezbeda s.r.o., ale zřizovatelem je Salesiánská provincie v Praze. Každý ročník Nezbedy tvoří 11 čísel, objednat ho lze na www.volny.cz/nezbeda.zlin.

Nezbeda má stálé rubriky: rozhovory se známými i méně známými lidmi, komiksy (životopisy svatých, Otík, Kamarádi), příběhy a povídky nejen ze života, humor, pro bystré

hlavy, kapitoly z Nového zákona, povídání o přírodních a technických zajímavostech, kultura a dějiny, fotoseriál, listárna a také občasně přílohy: soutěže, vystřihovánky, betlémy, prázdninová čtení, pohlednice, plakáty.

Jednou z rubrik je také povídání o událostech v církevním roce – Velikonoce, Vánoce, liturgie, slavení mše svaté.

Tarsicius

Časopis Tarsicius je určen ministrantům. Tarsicius vychází od roku 1997 každý měsíc. Občanské sdružení Tarsicius sídlí v Jablonci nad Nisou, ale distribuce je zdarma do celé České republiky. Stejně jako v Nezbedovi najdeme pravidelné rubriky, kvízy, články s duchovní tematikou.... Časopis je možné objednat přes webové stránky <http://www.tarsicius.cz/objednavka.php>.

Jelikož se jedná o časopis pro ministranty, tak jeho nedílnou součástí je tematika slavení mše svaté.

3.3.3 Tiskoviny pro dospělé

V České republice vychází nejen časopisy pro děti, ale i několik periodik určených pro rodiče, katechety a další osoby, které pomáhají při práci s dětmi. Některé tiskoviny se více věnují obecné výchově, v jiných je téma liturgie, slavení bohoslužby a účast dětí častější.

Cesty katecheze

Od roku 2009 se začal vydávat časopis Cesty katecheze – Revue pro katechetiku a náboženskou pedagogiku. Časopis by měl vycházet čtvrtletně a nabízet další vzdělávání v oborech souvisejících s katechezí a náboženským vzděláváním, kterými jsou teologické obory (zejména biblická exegeze, katechetika, pastorální teologie, dogmatická teologie, liturgická teologie, teologická antropologie, teologická etika), dále pedagogické obory a sociální vědy. V časopise je poskytovat prostor pro výměnu informací o odborných profesních akcích celostátního nebo diecézního charakteru. Časopis chce také dávat náměty a metodické materiály pro katechezi a náboženské vzdělávání. Další informace je možné získat na www.cestykatecheze.cz

Ethos

Časopis Ethos je rodinný křesťanský časopis vycházející na Vsetíně. Ethos vychází čtvrtletně a v jednotlivých číslech najdete to, co se týká života rodiny v různých oblastech (výchova dětí, vztah k Bohu, Bibli, příběhy pro děti, zkušenosti a další. Ethos existuje od roku 1990 díky spolupráci se švýcarskou redakcí Schwengeler Verlag. Předplatné časopisu je možné objednat na www.ethos.cz

Salesiánský magazín

Salesiánský magazín je věstník všech částí salesiánské rodiny. Kromě aktualit jsou v něm zamyšlení nad výchovou dětí a mládeže nebo portréty zajímavých osobností a svatých. Magazín je možné zdarma stáhnout z webových stránek a nebo objednat na adrese <http://www.sdb.cz/magazin/>. Salesiáni vydávají i další časopis s názvem Salesiánská rodina, kde je také možné nalézt zajímavé články z oblasti výchovy dětí, liturgického života rodiny apod.

Katolický týdeník

Katolický týdeník je nejrozšířenější tiskovina v Římskokatolické církvi v České republice. Články v něm se vyjadřující k nejrůznějším tématům, často zde jsou odpovědi a rady na dotazy čtenářů. Na internetových stránkách www.katyd.cz lze najít výběr článků ze starých čísel.

Poměrně často se témata týkají i dětí, liturgie, slavení mše svaté, liturgického roku atd. V č.12 z roku 2007 můžeme najít Stručné desatero pro dětské bohoslužby,¹²⁰ které sestavit Miloš Szabo. Mgr. ICLic. Miloš Szabo je slovenský kněz, který působí od roku 1995 v České republice. Studoval v Bratislavě a v Polském Lublinu. Byl ředitelem Diecézního školního úřadu na Slovensku. Již v názvu článku opět poukazují na označení mše svaté jako dětská bohoslužba.¹²¹ Desatero se zabývá otázkami aktivní účasti dětí na bohoslužbě – modlitba, čtení, přímluvy, obětní dary. V jednom z deseti bodů autor radí jak vhodně děti napomínat a uklidňovat, aby během mše svaté příliš nevyrušovaly.

V č. 14 roku 2008 je článek s názvem „Do kostela patří i ty nejmenší děti“ Autorem článku je Aleš Palán. V článku se dotýká tématu nedělní mše svaté a účasti dětí na ní. Jako příklad uvádí situaci v Poličce. Celý článek je možné najít na internetu.¹²²

¹²⁰ SZABO Miloš: Stručné desatero pro dětské bohoslužby, <http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=5150>, (18.3.2009).

¹²¹ Pastorační směrnice pro bohoslužby s dětmi, ACAP 6/2008, č.j. 7664/2007.

¹²² PALÁN Aleš: Do kostela patří i ty nejmenší děti, <http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=5865>,(18.3.2009).

V čísle 24/2008 odpovídá P. Thdr. Ing. Pavel Kopeček na dotaz „ Je správné, když při mši svaté čtou děti?“¹²³

V článku „Aby se děti v kostele nenudily“ v čísle 36/2005 odpovídá na dotaz ohledně možnosti změn liturgického prostoru a liturgie samotné Petr Nešpor z Pastoračního střediska při brněnském biskupství.¹²⁴

Dalším článkem v Katolickém týdeníku týkající se tentokrát spíše výchovy dětí je článek s názvem „Společné prosvětlování pravdy, Jak vést děti k víře a neodradit je“ od Renaty Holčákové, která pokládala dotazy Doc. PhDr. Ludmile Muchové Ph.D. (07/2004)¹²⁵

Teologické texty

Teologické texty jsou časopis pro teoretické a praktické otázky teologie. Veřejně vycházejí od roku 1990 a jsou katolický pokoncilně orientovaný časopis, ekumenicky a dialogicky otevřený. Publikují příspěvky domácích i zahraničních autorů – většinou pracovníků teologických fakult, ale i publicistů, talentovaných studentů a kulturně činných osobností.

V mnoha časopisech vyšlo k tématu děti a bohoslužba řada článků a rad na více či méně odborné úrovni. Z hlediska našeho tématu je důležitý například článek „40 tezí Petra Wunsche“, který vyšel v Teologických textech v roce 1994. Teze se snaží shrnout podstatné informace ohledně schopnosti dětí vnímat a zapojit se do mše svaté. Jsou zde výroky, které mohou upozornit na zásadní věci, které si často neuvědomíme, a které jsou přehlížené. Autor také upozorňuje na zásadní části bohoslužby.¹²⁶ V krátkých výstižných větách shrnuje obsah Direktoria. V dalších bodech pak upozorňuje na projevy dětí, které se dají předvídat vzhledem k jejich věku. K těmto tezím bych jen ráda podotkla, že autor používá velmi rozšířený pojem „dětské bohoslužby“, na jehož špatné užívání upozorňuje směrnice vydaná pražským arcibiskupstvím v červnu 2008.¹²⁷

¹²³ KOPEČEK Pavel: Je správné, když při mši svaté čtou děti?,
<http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=6021>, (18.3.2009).

¹²⁴ NEŠPOR Petr: Aby se děti v kostele nenudily,
<http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=3670>, (18.3.2009).

¹²⁵ HOLČÁKOVÁ Renata: Společné prosvětlování pravdy, Jak vést děti k víře a neodradit je,
<http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=300>, (18.3.2009).

¹²⁶ WUNSCH Peter: *Bohoslužba pro děti - 40 tezí*, Teologické texty, ročník 5, 1994 č.4 str.140.

¹²⁷ Pastorační směrnice pro bohoslužby s dětmi, ACAP 6/2008, č.j. 7664/2007.

3.4 Internetové servery

Internetové portály s materiály nejen pro bohoslužby s dětmi

www.katecheze.cz

Na těchto internetových stránkách prezentuje svoji činnost farnost Blansko a Kunštát. Jsou zde nápady a náměty k jednotlivým obdobím liturgického roku. Texty a pracovní materiál pro přípravu na první svaté přijímání a svátost smíření, texty pro kající bohoslužby, stručné vysvětlení liturgických gest, návrhy na dramatizaci některých biblických textů, podněty na aktivity během doby postní a adventní – příprava na hlavní svátky liturgického roku.

www.deti.vira.cz

Pastorační středisko při Arcibiskupství pražském má v rámci internetových stránek www.vira.cz od roku 2008 nový projekt, který je určen zejména dětem, ale i všem ostatním, kdo s dětmi pracují. Pracovníci vytvořili stránky, které obsahují omalovánky, rébusy, kalendáře a různé tvořivé nápady (např. výroba svíček, šablony k malování na sklo aj.). Dále je zde dostupná Bible pro děti a obrázkové příběhy s omalovánkami ke každé liturgické době. Materiály jsou volně ke stažení a jejich nabídka je postupně rozšiřována.

www.timdvadva.net a www.forkids.timdvadva.net

Křesťanské nedominační internetové stránky s impulsy pro rodiče a děti. Autoři se zaměřují nejen na pracovní pomůcky pro děti, ale organizují i semináře a kurzy a publikují materiály.

www.kanan.cz/index.htm

Kanán, neboli katecheze na neděli, jsou internetové stránky nabízející materiály, které by měli pomoci připravit dítě na nedělní mši svatou a podat mu text evangelia tak, aby i ono z něj mohlo něco získat pro svůj duchovní růst. Materiály pro každou neděli se skládají z následujících částí: dětem přístupnou formou podané evangelium, krátké zamyšlení, kvíz (bludiště nebo jiná hříčka), obrázek na vybarvení. V současné době se na stránkách stále pracuje. Autoři mají snahu vytvořit materiály na všechny neděle tří liturgických roků.

www.biblickehriste.cz/php/home.php

Na těchto stránkách je opět možné najít kvízy, příběhy z Bible, omalovánky, vystřihovánky, šablony pro kreslení na sklo atd. Jako všechny ostatní začínající webové stránky i biblické hřiště počítá s rozšiřováním své nabídky materiálů.

Základní stránky katechetické činnosti v ČR jsou www.katechet.cirkev.cz, což jsou stránky Katechetické sekce České biskupské konference.

3.5 Situace ve vybraných anglicky mluvících zemích

V dnešní době je svět propojen více než v minulosti a vše se navzájem ovlivňuje. I v mém tématu, které se týká bohoslužeb s dětmi v České Republice, bych ráda krátce zmínila situaci v některých anglicky mluvících zemích. Jednak je dobré si občas rozšířit obzory za hranice naší malé republiky a také se můžeme inspirovat při vlastní práci a tvorbě materiálů.

Skotsko

Skotsko a celá Velká Británie je více protestantské prostředí než katolické. Je zde mnoho církví. Ve Skotsku se sdružují pod názvem ACTS (Action of Churches Together in Scotland). Patří tam následující církve – Church of Scotland (42%), Roman Catholic Church (16%), Scottish Episcopal Church, Methodist Church, Congregational Federation, Religious Society of Friend (Quakers), Salvation Army, United Reformed Church. Asi 28 % obyvatel je bez vyznání.¹²⁸ Jako v každé zemi je situace trochu jiná ve větších městech jiná na vesnici. Já jsem měla možnost nějakou dobu pozorovat situaci malého městečka, ke kterému oblastně spadá velké množství farem a usedlostí z rozlehlého okolí. Pro příklad jak vypadá zapojení dětí do nedělní bohoslužby, uvádím římskokatolickou farnost v oblasti Aberdeenshire (SV Skotsko).

V římskokatolické farnosti sv. Markéty v Huntly, kterou spravují v současné době františkáni je zhruba sto dvacet věřících, z nich se pravidelně bohoslužeb zúčastňuje okolo osmdesáti. (Huntly má celkově necelých pět tisíc obyvatel). V neděli je zde pouze jedna mše svatá za den, během níž probíhá odděleně program pro děti ve věku od 5 do 12 let. Při příchodu kněze k oltáři na začátku mše svaté přicházejí děti, berou si symbolicky Bibli z oltáře a odcházejí do sakristie, kde se spolu s katechety věnují různým tématům. Jsou

128 ANALYSIS OF RELIGION IN THE 2001 CENSUS: Summary Report dostupné na www.scotland.gov.uk, (cit. 27. 11.2008)

rozděleny na dvě věkové skupiny. Ty starší postupně probírají vždy každou neděli jednu kapitolu Bible. Mladší se učí základním věcem – znamením kříže, vysvětlení modliteb (Otčenáš...). Děti se vrací zpět do společenství věřících při průvodu s obětními dary, kdy Bibli odevzdají do rukou kněze.

Je to bohužel zda tak, že se během bohoslužby slova věnují výuce náboženství. Často se probírané téma nevztahuje k liturgické době a textům, které se konkrétní den čtou. V této oblasti mají totiž problém s tím, že děti nemohou chodit třeba ve všední den na výuku náboženství a ani ho nemají jako předmět ve škole. Jsou to většinou rodiny z okolních usedlostí, farem a vesnic, takže přijíždějí do města s dětmi jen 1x týdně na nedělní bohoslužbu. Ten rok, co se děti připravují na 1. sv. přijímání, se scházejí ještě na půl hodiny po mši svaté na faře. Čas, který mohou strávit společně s dětmi během bohoslužby slova, se katecheta snaží maximálně využít. Je to nanejvýš 15 – 20 minut, ale jistě je lepší alespoň nějaká chvíle a aktivita, než vůbec nic. Pro mladší děti je vzadu v kostele k dispozici dětský misálek, který si mohou zapůjčit a sledovat v něm průběh bohoslužby.

Irsko

V Irské republice se hlásilo při průzkumu z roku 2006 k římskokatolické církvi 86% obyvatel, 3% k Church of Ireland a 4% lidí o sobě říká, že jsou bez vyznání.¹²⁹ To je oproti Skotsku velký rozdíl.¹³⁰ Ve srovnání s Českou republikou a Velkou Británií je v Irsku vyučováno náboženství jako předmět ve škole. Neřeší proto problémy jako ve Skotském Huntly. Děti základní znalosti z biblistiky i liturgiky mají ze školy. Předmět náboženství je na základních školách zařazen v povinných osnovách.

Jako příklady, jak vypadá situace s dětmi během bohoslužeb, uvádím jednu římskokatolickou farnost z druhého největšího irského města Cork a farnost na ostrově Bear, což je typický irský venkov.

V Corku jsem navštívila farnost sv. Josefa, kterou spravuje Společnost afrických misionářů (SMA). V neděli jsou zde čtyři mše svaté, v 10.30 je farní, ale kostel zaplní plný při každé mši cca 80 – 120 lidí. Vždy jednou za měsíc v době farní nedělní bohoslužby je bohoslužba zaměřená na děti ve farním sále. Při ostatních nedělních mších během roku se děti účastnily celé mše svaté spolu s rodiči. Seděla většinou celá rodina pohromadě. Při vstupu do kostela si mohou děti vzít na stolečku pracovní list, který se vztahuje k textům či

129 "Census 2006 Volume 13 Religion" Central Statistics Office, (cit. 27.11.2008) dostupné na http://www.cso.ie/census/census2006results/volume_13/volume_13_religion.pdf

130 Pro srovnání s ČR – 59% ateisté, 26% římskokatolíci a 2.6% protestanti. (Obyvatelstvo hlásící se k jednotlivým církvím a náboženským společnostem" Český statistický úřad. dostupné na <http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/p/4110-03>)

svátku konkrétní neděle. K dispozici jsou 2 druhy materiálů – pro mladší a pro starší děti. List pro mladší je zaměřen více na kreslení, doplňování a obsahuje jen málo textu. Oproti tomu v listě pro starší děti je spíše vysvětleno přijatelným způsobem jejich věku čeho se týká liturgie slova té dané neděle.¹³¹ Těmto pracovním materiálům se mohou děti věnovat během mše svaté na lavici, pokud si přinesou pastelky a nebo pak doma s rodiči. Pracovní listy vydává Redemptoristické nakladatelství a jsou zpracovány Kathryn Turner.

Ve farnosti na ostrově Bear na JV Irsku je celkem asi 150 lidí na každé nedělní bohoslužbě (ta je pouze jedna). Dětem se ale nijak speciálně nevěnují. Rodiny se účastní bohoslužby jako celek a stráví celý čas společně v lavicích.

Anglicky mluvící země mají tu výhodu, že mohou pro práci s dětmi při bohoslužbě využívat materiály, které se publikují v jiném státě – USA, Austrálii, GB, Irsku... Nemusí si všechno překládat do svého jazyka, jako je tomu v ČR.

Publikace a materiály v anglickém jazyce

Ve Velké Británii se na vydávání knih vztahujících se nejen k liturgii, ale obecně podpoře křesťanského života zaměřuje nakladatelství Redemptorist. Toho nakladatelství existuje již padesát let. V současné době je nejjednodušší si objednat knihy a materiály přes internet na adrese <http://www.rpbooks.co.uk/> kde mají také kompletní seznam veškerých publikačních aktivit. Dalším internetovým portálem, na kterém lze získat mnoho publikací vztahujících se k liturgii, dětem a slavení bohoslužeb, je www.amazon.com.

V kostelech je možné vidět několik různých knížek pro děti, které jim pomohou přiblížit liturgické dění bohoslužby. Pro příklad publikací, které svým způsobem připomínají knížky Jiřího Káni – Nedělní misálek (+ Pavla Schortterová, Portal 1993), uvádím: George Brundage- We go to Mass, Jude Winkler - Mass for Children, Basil Senger- New Childrens Mass Book, Victor Hoagland- My Mass Book, Going to Mass (pro menší děti), Aileen Urquhart – Lets Go to Mass. Všechny tyto knihy vydalo nakladatelství Redemptorist v uplynulých deseti letech.

Dalšími publikacemi, které lze objednat na internetovém portálu, jsou například: Mary Dall - Children Discover the Mass. Kniha plná nápadů, jak přiblížit bohoslužbu dětem ve věku 6 -10 let.

¹³¹ viz příloha č. 2

Barbara Hopper – Handbook on Children's Liturgy. Tato kniha přináší nabídku aktivit, které mohou dělat pastorační asistenti či jiné pověřené osoby během bohoslužby slova s dětmi v jiném odděleném prostoru.

Kniha Welcome! od Jany Pate prezentuje nápady, jak slavit nedělní nebo jinou bohoslužbu slova za účasti většího počtu dětí.

Katie Thompson zpracovala dle lekcionáře v knize Complete Childrens Liturgy Book všechny tři liturgické cykly. Ke každé neděli je zde materiál a příklad možnosti konkrétnějších aktivit během bohoslužeb.

Faith Map Book – year A, B, C, jsou tři knihy obsahující mnoho pracovního materiálu a nápadů pro nedělní liturgie během celého roku. Jsou určeny předškolním dětem a mladšímu školnímu věku. Na každou neděli jsou zde příběhy, aktivity a kopie pracovních listů a rodinné listy.

Základní informace o bohoslužbě srozumitelně podané dětem podává i knížka A,B,C of the Mass- Francine O Conner.

Lectionary for masses with children (1992 USA Catholic Conference, Liturgy Training Publications ISBN 1-56854-002-7). Jedná se o tři knihy dle cyklu A, B, C s texty nedělní liturgie pro mše s účastí většího počtu dětí. Tyto texty nejsou určeny pro běžnou nedělní bohoslužbu, které se účastní celé farní společenství. Lekcionář byl připraven s ohledem na Římský lekcionář a Direktorium pro mše s dětmi. Ve Spojených státech amerických a v dalších anglicky mluvících zemích se tento lekcionář používá od začátku doby adventní roku 1993. Tento lekcionář vytvořila NCCB (National Conference of Catholic Bishops) a je schválen jako oficiálně možný používaný materiál. Nabízí se zde otázka, kdy se lekcionář dá používat, když obsahuje texty pro nedělní liturgii, ale když je upraven pro děti není možné používat pro celou farnost. Je to tedy jen pro bohoslužby, které jsou v neděli, ale jen konkrétně určené pro děti s účastí menšího počtu dospělých.

"I belong" je celá série vydaných knížek od Aileen Urquhart publikované Redemptoristickým nakladatelstvím 1998.¹³² Knihy jsou vždy určeny dětem, rodičům a učitelům a zpracovávají témata – mše svatá, první svaté přijímání, biřmování. Knihy jsou jako komplet, takže v knize pro učitele a rodiče je vysvětleno, jak pracovat s knihou vydanou pro děti. Vždy ke každé části mše svaté je kapitola, která odkazuje na SZ, NZ, každodenní život a církev. V knihách pro děti jsou barevně zpracovány příběhy, různé obrázky, ilustrace, doplňovačky.

Helping your child to pray, Jill Kelly, Daphne McLeod, Joad Wallace, Family Publication, Wicken (UK, 1990, ISBN 1-871217-06-7). V knize je kapitola o tom, jak

¹³² . ISBN 0 852310170 2

přivádět předškolní děti do bohoslužebných prostor a účastnit se s nimi mše svaté. Děti máme přivádět do kostela co nejdříve, jak je to jen možné. Nejlepší je nejdříve několikrát přijít do chrámového prostoru když je prázdný a postupně vysvětlit některé základní věci jednoduchým způsobem, úměrným věku dítěte. Ukázat svěcenou vodu v kropence, vysvětlit symbol světla a svíci, říci pár vět o svatostánku, o důležitosti pokleknutí a znamení kříže a případně odpovědět na všechny další otázky dítěte. Samozřejmě to nelze udělat vše najednou. Dítě by z toho mělo v hlavě zmatek. Chce to častěji dítě přivádět do těchto prostor, aby se tam cítilo “jako doma”, ve známém prostředí se známými věcmi kolem sebe. S dítětem máme přicházet i na nedělní bohoslužby co nejdříve to jde. Dítě vnímá prostředí a atmosféru celého obřadu, vidí lidi okolo se modlit. Je dobré pokud má sebou nějaký misálek pro děti (bývá k zapůjčení vzadu v kostele) a tam může sledovat průběh mše svaté v úměrné úrovni jeho věku. Pokud dítě při bohoslužbě zlobí, máme ho napomínat pozitivně - “Poděkuj teď Ježíškovi za to, že jsi zdravý.” Místo věty “Přestaň tohle dělat.” Během mše svaté můžeme také upozorňovat na důležitá místa jako je především proměňování. V dalším věkovém období většinou děti přistupují k prvnímu svatému přijímání. Proto nejen katecheté, ale i rodiče si musí být vědomi toho, že by se mělo dítěti vše více objasnit a vysvětlit. Pomoci je mu třeba s modlitbou po přijímání. Postupně, když děti rostou, začnou chápat i abstraktní věci, a proto jim můžeme opět pomoci pochopit některé části mše svaté. V tomto období mají také rády různé projektové a tvůrčí činnosti, proto se můžeme každý měsíc s nimi více zaměřit na nějakou část mše svaté, která je díky liturgické době zrovna významnější a připomínáme si třeba nějakou událost ze života Ježíše. Může se také v tomto období stát, že děti budou odmítat do kostela chodit. Mělo by se jim vysvětlit, že by neměly nedělní bohoslužby vynechávat, že bohoslužba je centrální věcí v životě církve. Nesmí se jim ale nic přikazovat a nařizovat.

Biskupská konference Anglie a Walsu vydala v roce 1996 příručku s názvem *Liturgy of the Word with children*. Jsou v ní zhruba shrnuty informace z Direktoría. 133

V dnešní době počítačů a internetu je také nabídka materiálů pro děti, kněze a laiky s dětmi pracujícími na různých webových portálech. Nejedná se jen o stránky vytvářené katolickou církví, ale většinou o mezidominační organizace, které chtějí šířit křesťanství a poskytovat pro to pomůcky. Pro příklad uvádím

¹³³ Biskupská konference Anglie a Wales: *Liturgy of the Word with children* London 1996, dostupné na [www: http://www.liturgyoffice.org.uk/SOS/LOWC.pdf](http://www.liturgyoffice.org.uk/SOS/LOWC.pdf).

www.christiankidstop100.com

Jedná se o rozcestník dalších internetových adres nabízejících nejrůznější informace materiály pro děti i dospělé, kteří se dětem věnují.

www.thebricktestament.com

Příběhy ze Starého a Nového Zákona, které jsou dotvářeny postavičkami ze stavebnice Lego.

www.coloring.ws/christian.htm

Z těchto stránek je možné stáhnout množství obrázků k vybarvování, různé hry-puzzle, domino, kvízy, křížovky, písničky a další materiály.

www.christiananswers.net/kids/home.html

Mnoho článků na nejrůznější témata týkající se náboženství, víry, Bible.... Témata zpracována na úrovni, které porozumí děti.

www.christcenteredmall.com/kids/index.htm

Stránky s biblickými příběhy zpracovanými textovou i filmovou podobou. Další jiné články pro děti, které vysvětlují liturgické dění a odpovídají na jejich často kladené otázky.

4 Srovnání praxe a normativních textů

V Direktoriu pro mše s dětmi z roku 1973, dalších dokumentech a liturgických knihách jsou sepsány základní pravidla, dle kterých by se měli bohoslužby, kterých se účastní děti řídit. Jak již bylo v prvních kapitolách naznačeno, tak některé věci prošly drobnými úpravami, tato směrnice je stále platným dokumentem i na počátku 21. století.

Srovnáme-li bohoslužebnou praxi s teoretickými směrnicemi, pak dojdeme k několika závěrům. V jednotlivých farnostech v českých a moravských diecézích je situace velmi různorodá.

V *Direktoriu pro mše s dětmi* se v bodě číslo 8 a 15 píše o tom, že se mají vychovatelé snažit přiměřeným způsobem věku dětí působit na celkový rozvoj lidské osobnosti. V mnoha farnostech probíhá výuka náboženství, ministrantské schůzky, kde jsou děti rozdělené do skupin podle věku. Tak může být výklad o liturgii a dalších tématech lépe přizpůsoben jejich chápání.

V Direktoriu pro mše s dětmi se v bodech 10 – 13 hovoří o nezbytnosti celkové křesťanské výchovy dětí. Pak teprve mohou dobře chápat slavení liturgie. Některé farnosti dělají spoustu aktivit pro rodiny s dětmi. Ať už se jde o dopolední setkávání maminek s dětmi, karnevaly nebo třeba poutě. Na všech těchto akcích mají možnost děti nedirektivním způsobem přijímat křesťanské hodnoty, vytvářet společenství s ostatními.... To vše přispívá k postupnému zlepšování vnímání dětí jako součást křesťanské obce a tím k lepšímu prožívání liturgie.

Jak již bylo uvedeno v předchozích kapitolách, tak je vidět snaha některých kněží přizpůsobovat nedělní liturgii možnostem a chápáním dětí. V některých větších a živějších farnostech se konají nedělní bohoslužby zaměřené přímo na rodiny s dětmi. Během těchto bohoslužeb se děti podílejí na různých činnostech. Velmi často ministrují u oltáře, nosí obětní dary a kněz má pro ně speciální část promluvy. To vše se děje ve shodě s Direktoriem bod 18. Ve shodě s direktoriem můžeme také vidět děti v průvodech nejen s obětními dary, ale třeba i při příchodu kněze na počátku mše svaté. K porušování norem a pravidel dochází v těch farnostech, kde v obětním průvodu nesou dary chleba a vína děti, které ještě nepřístupují ke svátosti eucharistie.¹³⁴

Na jedné straně je stále velké množství farností, kde jsou děti naprosto opomíjeny. Během nedělní bohoslužby se jim nevěnuje žádná pozornost (během úvodních slov, promluvy, v závěru). Direktorium doporučuje věnovat dětem alespoň krátce pozornost na

¹³⁴ KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI: *Directorium de Missis cum pueris*, AAS 66 (1974), Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1992.

počátku nebo konci homilie. Ve spoustě farností v českých a moravských diecézích, kde se nedělních farních mší svatých účastní děti tomu tak není.

Na straně druhé jsou farnosti, kde při nedělní farní společné bohoslužbě dochází k porušování řady normativních textů. Neděje se tak třeba pravidelně každý týden, ale většinou alespoň jednou za měsíc. Týká se to především porušování *Instrukce Redemptionis sacramentum* článku 63. (viz kapitola 1.5). Kněz kvůli přítomnosti dětí vynechá například jedno čtení. Druhým příkladem je, že zpívající schola (sbor) použije jiný text žalmu, protože ho zrovna znají lépe a nebo nahradí zpěv části ordinária písní, která je textově a obsahově jiná.

Co se týká hudby a zpěvu, tak je na mnoha místech využívána možnost popsaná blíže v Direktoriu bod 30-32 a děti se zapojují aktivně do liturgie hrou na hudební nástroje a zpěvem písní.

Při modlitbě Otčenáš bývá na bohoslužbách, kterých se účastní větší počet dětí tvořeno společenství dětí přímo kolem oltáře. Jedná se o symbolické znamení jednoty křesťanů, které není nijak v rozporu se žádnými směrnici a dokumenty.

Také využívání dalších *symbolických gest a prvků* je velmi žádoucí. Některá katechetická centra vydávají pomůcky, které je možné během slavení liturgie využít. V nakladatelstvích v naší republice vychází řada knih a brožur, ve kterých se může kněz a pomocný laik inspirovat. Oblíbeným zdrojem nápadů, jak dětem přiblížit symboly a znamení, ve shodě se zásadními normativními texty, jsou různé internetové servery.

V současné době se opět farní společenství vrací k doporučenému modelu, jak je psáno v Direktoriu *a Pastorační směrnici pro bohoslužby s dětmi*. „Nepočítá se s odváděním dětí při bohoslužbě slova do jiného prostoru, ale počítá s účastí celé rodiny (nebo dětí s jinými dospělými členy rodiny) společně na celé bohoslužbě.“ Slavení nedělní bohoslužby je tedy slavení celé obce i s účastí dětí. Někde můžeme vidět, že děti odcházejí během bohoslužby slova na oddělené místo, a tam mají průběh liturgie uzpůsoben jejich chápání, ale tato praxe není příliš častá (bod 16 v Direktoriu pro mše s dětmi).¹³⁵

Slavení mše pro děti s účastí menšího počtu dospělých, jak popisuje třetí kapitola Direktoria, je vidět v praxi též ve větších farnostech. Většinou jednou týdně až jednou měsíčně se konají bohoslužby zaměřené více na děti. Děti se také více podílejí na přípravě a průběhu mše svaté (ministrování, zpěv, výzdoba, chystají různé dary, obrázky a další předměty, které se využijí pro ilustraci během homilie, čtou přímluvy apod.). Během těchto bohoslužeb se v některých farnostech používají *Eucharistické modlitby pro mše s dětmi*.

¹³⁵ KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI: *Directorium de Missis cum pueris*, AAS 66 (1974), Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1992.

V *Pastorační příručce pro veřejné církevní pobožnosti* se píše v kapitole 4.3 o nutnosti vhodné přípravy dětí na první svaté přijímání. Z přehledu činnosti jednotlivých vybraných farností vyplývá, že se této tématice věnují. Příprava často probíhá během výuky náboženství, ale v mnoha farnostech mají speciální setkání dětí a rodičů, které se k prvnímu svatému přijímání chystají.¹³⁶

V některých farnostech je vidět velmi pečlivá příprava mší s dětmi. Kněží, asistenti a další pomocníci pro bohoslužby s dětmi se snaží dle svých možností a nabídky jednotlivých katechetických a jiných center vzdělávat a dále duchovně formovat. V mnoho případech však na nějaké ucelenější formování asistentů není čas a prostředky. Jedná se povětšinou o dobrovolnickou činnost a nadšení některých farníků, kteří se do aktivit s dětmi zapojují jen ze své dobré vůle.

Pastorační směrnice pro bohoslužby s dětmi vydaná pro pražskou arcidiecézi v roce 2008 upozorňuje na zažitý nevhodný termín „dětská mše“. Při práci s nejrůznějšími texty, publikacemi a internetovými stránkami se toto potvrdilo. Výraz „dětská mše“ je nesprávný, dle Direktorია a pastorační směrnice se má používat termín „mše s účastí dětí“ a nebo „mše pro děti s účastí menšího počtu dospělých“.¹³⁷

Pokud se podíváme na *přípravu dětí k prvnímu svatému přijímání*, tak ve většině farností shledávám, že se přípravě dětí a někde i jejich rodičů věnují dle svých maximálních možností. Snaží se, aby příprava byla soustavná, dlouhodobá a důkladná. V některých farnostech se přípravě věnuje celý školní rok během výuky náboženství, někde mají speciální setkávání pro budoucí prvokomunikanty. S přípravou na přijetí svátosti eucharistie je úzce spjata příprava na svátost smíření.

V živějších a aktivnějších farnostech můžeme vidět zapojení dětí nejen do mše svaté, ale během roku se konají akce spojené se společným prožíváním liturgického roku. Organizují se poutě, které bývají i diecézního charakteru. Dalším příkladem jsou v době postní křížové cesty nebo Kající pobožnosti.

Vzdělávání a formace nejen kněží, ale i osob, které se dětem ve farnosti věnují, probíhá většinou na diecézní úrovni. Ze získaných informací usuzují, že nabídka jednotlivých center v diecézi pokrývá poptávku ze strany kněží a laiků.

¹³⁶ ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE: Pastorační příručka pro veřejné pobožnosti, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.

¹³⁷ Pastorační směrnice pro bohoslužby s dětmi, ACAP 6/2008, č.j. 7664/2007.

Závěr

Ve své práci jsem nejprve analyzovala normativní texty. Shrnuła jsem nejen zásadní body z textu Direktoria pro mše s dětmi včetně pohledu na jeho utváření a vzniklý komentář od E. Matthewse. Zabývala jsem se i dalšími směrnicemi a dokumenty týkajícími se slavení liturgie a dětí.

Na základě poznatků z dětské psychologie docházím k závěru, že dítě bude správně vnímat slavení bohoslužby a eucharistie jen v případě, že bude mít vytvořené zdravé vztahy s okolím, s rodiči, vrstevníky. Jen když bude znát hodnotu společenství rodiny a prožívání rituálů v ní, tak bude lépe chápat nedělní setkání farní obce při slavení bohoslužby. V celé liturgii je velké množství symbolů a znamení, které je třeba dětem přibližovat a vysvětlovat úměrně jejich věku a schopnostem.

V praktické části je přehled činností katechetických diecézních center, kde je kladen větší důraz na jejich aktivity vztahující se k formaci a vzdělávání kněží a laiků zapojených do bohoslužeb a příprav na ně. Jednotlivá centra se snaží dle svých možností vydávat různé materiály a pomůcky, které by kněží a další pomocníci mohli použít a nebo z nich alespoň čerpat inspiraci. V dnešní době je také řada nakladatelství, která vydávají kvalitní publikace pro děti, rodiče a další osoby pracující s dětmi, kteří se podílejí na jejich liturgické výchově.

V několika příkladech různých farností uvádím typy a možnosti, jak zapojit děti do slavení liturgie s využitím různých vlastních nápadů i materiálů jim nabízeným. V mnoha farnostech naší republiky je problém, že žádné děti vůbec nemají, zatímco větší městské farní společenství mají řadu zajímavých aktivit nápadů.

Při srovnání normativních textů a praxe se ukázalo, že jsou v naší zemi farnosti, kde jsou pravidla respektována a slavení liturgie probíhá dle směrnic a norem, které se liturgie týkají. Na některých místech je řada norem porušována. Jedním z hlavních problémů je, že se liturgie příliš zaměřuje na přítomnost dětí a při nedělní bohoslužbě slova je například vynecháno jedno čtení nebo během homílie je opomenuta přítomnost dospělých lidí a kněz hovoří celou dobu pouze k dětem. V mnoha dalších farnostech, přestože existuje podpora ze strany diecézních center, tak dětem nevěnují vůbec žádnou pozornost, což také odporuje některým normativním textům.

Resumé česky

Práce se zabývá účastí dětí na liturgickém životě v českých a moravských diecézích římskokatolické církve.

V první části jsou zpracovány vybrané normativní texty upravující účast dětí na bohoslužbách. Jedná se především o Direktorium pro mše s dětmi včetně jeho průběhu utváření a další liturgické směrnice, které vyšly po II. vatikánského koncilu. Další kapitoly jsou věnované eucharistické svátosti (eucharistické modlitby, 1. svaté přijímání).

V druhé polovině teoretické části je věnována pozornost psychologii dítěte, jeho potřebám a duchovnímu růstu. V textu je zdůrazněno, že velký vliv na utváření a správné chápání liturgického života dětí má rodina, vnímání rituálů a symbolů.

Praktická část mapuje současnou praxi v Čechách a na Moravě, zvláště formy organizované pastorační podpory a vzdělávání zaměřených na péči o účast dětí na bohoslužebném životě církve. Je zde přehled katechetických center a dalších institucí, které nabízejí jak formační a vzdělávací programy, tak různé materiály a pomůcky. Samostatně jsou zpracované nakladatelství a tiskoviny, které se v České republice věnují danému tématu.

Na příkladu několika farností je představeno, jak v praxi funguje a je realizováno zapojení dětí nejen do bohoslužebného života společenství. Pro srovnání situace v České republice s jinými zeměmi Evropy je uveden příklad z anglicky mluvících zemí.

Celá práce ústí do analýzy a srovnání současné praxe ve vztahu k platným zásadním teoretickým a normativním textům a k poznatkům dětské a vývojové psychologie.

Resumé anglicky

This work deals with a theme of children's participation in a liturgical life in the Czech and the Moravian dioceses of the Roman-Catholic Church.

The first part presents the normative texts which relate to children's attendance at services.

The second half of the theoretical part of the work is a survey of modern children's evolutionary psychology which is focused on the children's participation in a liturgical life.

The second practical part presents a systematic overview of the actual practice in Bohemia and Moravia focused especially on pastoral support and education programs that assist in children's integration to the parish liturgical life. There is a summary of catechetical centers and other institutions which offer formation and educational programs as well as materials and aids. One Chapter deals with articles published in print media, electronic media and other media.

On the examples chosen, I have described how the parishes have facilitated the participation of children in services and liturgical life. For comparative Czech Republic and other countries in Europe there is example of English speaking parishes.

The study further analyses the existing practice in relation to contemporary essential theoretical and normative texts and the evolutionary psychology of these children.

5 pojmů v angličtině

Roman- Catholic Church

Direktorium for masses with children

Parish liturgical life

Pastoral support

Children psychology

Seznam literatury

Tištěné prameny

Bible, Český ekumenický překlad, Česká biblická společnost, 1995 ISBN 8085810085.

ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE: Dodatek k českému misálu obsahující texty nově přidané ve třetím vydání Římského misálu a všechny dodatky od vydání Českého misálu do současnosti, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008.

ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE: Instrukce k některým otázkám ohledně možnosti laiků podílet se na službách vykonávaných kněžími, Praha: Sekretariát ČBK, 2001. (Instr. interdicasterialis de quibusdam quaestionibus circa fidelium laicorum cooperationem sacerdotum ministerium spectantem, Ecclesiae de mysterio, 15. VIII. 1997, AAS 89 (1997).)

ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE: Liturgicko-pastorační příručka, Já jsem život světa, Sekretariát ČBK 2000.

ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE: Pastorační příručka pro veřejné pobožnosti: Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2006

ČBK Směrnice pro udílení svátostí v Arcidiecézi pražské, ACAP 11/2008 č.j 6795/2008

ČESKÁ LITURGICKÁ KOMISE: Obřady pokání, Praha: Sekretariát ČLK, 1982.

ČESKÁ LITURGICKÁ KOMISE: Uvedení do křesťanského života, Ústřední církevní nakladatelství, Praha 1987.

ČESKÁ LITURGICKÁ KOMISE: Všeobecné pokyny k římskému misálu, 3. vydání, Praha: Sekretariát ČLK, 2002.

ČESKÁ LITURGICKÁ KOMISE: Všeobecné pokyny k mešnímu lekcionáři, Praha: Sekretariát ČLK 1984.

Dokumenty II. vatikánského koncilu, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2. vydání 2002 (přeložila pracovní skupina pod vedením Oto Mádra; všeobecný úvod Karl Rahner).

- (Sacrosanctum Concilium AAS 56 (1964)).

JAN PAVEL II.: apoštolský list Dies Domini, 31. V. 1998, AAS 90 (1998), Praha: Zvon, 1999.

LITURGICKÁ KOMISE BISKUPSKÉ KONFERENCE ČSFR: Eucharistické modlitby, MCO Praha 1992.

KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI: Directorium de Missis cum pueris, AAS 66 (1974), Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1992.

KONGREGACE PRO RITUS: Instrukce Eucharisticum mysterium, AAS 59 (1967).

KONGREGACE PRO RITUS: Instrukce Inter Oecumenici, 26. IX. 1964, AAS 56 (1964).
KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI: Instr. Redemptoris Sacramentum (25. března 2004) AAS 96 (2004), Praha: Česká biskupská konference, 2005.
Pastorační směrnice pro bohoslužby s dětmi, ACAP 6/2008, č.j. 7664/2007.
PIUS XII: Encyklika Mediator Dei AAS 39 (1947), Brno: Museum 1948.
Závěrečný dokument plenárního sněmu katolické církve v ČR: Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2007, ISBN 9788071951629.

Literatura

ADAM Adolf.: *Liturgika, Křesťanská bohoslužba a její vývoj*, Vyšehrad: 2001, ISBN 8070214201.
BERGET Rupert: *Liturgický slovník*, Vyšehrad, Praha 2008 ISBN 978-80-7021-96-52.
BUGNINI Annibale: *The Reform of the Liturgy, 1948– 1975*, Liturgical Press, Minnesota: 1990, ISBN-100814615716.
DEMEL Zdeněk: *Bohoslužby pro nejrůznější příležitosti*, České Budějovice, 2006.
FRIELINGSDORF Karl: *Falešné představy o Bohu*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 1995.
EAGER B.George.: *Jak přivádět děti ke Kristu*, Samuel, 1996.
G Almar: *Děti se ptají na Boha*, Portál, Praha, 1994.
GIGLIONI Paolo.: *Svátosti Krista a církve*, Karmelitánské nakl., Kostelní Vydří, 1996.
HOLM Nils G.: *Úvod do psychologie náboženství*, Portál, Praha, 1998.
HERCIKOVÁ Pavla Edita.: *Křesťanská výchova dětí*, Pastorační středisko Praha, 2002.
LEISTOVÁ Marielena: *První zkušenosti s Bohem*, Vyšehrad, Praha, 1996 ISBN: 80-7021-177-6.
KAUFMANNOVÁ-HUBEROVÁ Gertud: *Děti potřebují rituály*, Praha, Portál 1998.
MATĚJČEK Zdeněk: *Počátky našeho duševního života*, Praha, Panorama 1986.
MATTHEWS Edward: *Celebrating Mass with Children*, London, Palist press, 1975, ISBN 0-8091-2160-3.
RICHTER Klement: *Liturgie a život*, Vyšehrad, Praha 2003, ISBN 80-7021-575-5.
SIMAJCHL Ladislav: *Naše role při nedělní bohoslužbě*, Brno, Canto.
SIMAJCHL Ladislav: *Společně k Bohu*, Tiskový apoštolát FATYM 2001.
SMAHEL Rudolf: *Duševní a duchovní zrání dítěte*, 2. vydání, MCM, Olomouc, 1997.
VÁGNEROVÁ Marie: *Vývojová psychologie*, Portál, Praha 2000, ISBN 80-7178-308-0.

Časopisy

WUNSCH Peter: Bohoslužba pro děti – 40 tezí, in Teologické texty 4 (1994) 140.

World wide web zdroje

ANALYSIS OF RELIGION IN THE 2001 CENSUS: Summary Report dostupné na www.scotland.gov.uk (cit. 27.11.2008)

BERNARDOVA M. Děti a liturgie, Getsemany č. 172 květen 2006, (cit. 8.1.2009) dostupné na www: <http://www.getsemany.cz/node/844>.

ČBK Plenární sněm katolické církve v ČR, příspěvky ke sněmu 2001, Příprava dětí na slavení eucharistie dostupné na <http://snem.cirkev.cz/index.html?menu=70&id=941> (cit. 18.4.2009)

ČEJKA Martin: Liturgická reforma, nebo revoluce?, dostupné na www: http://www.katolikrevue.cz/fides/liturgicka_reforma_martin_r_cejka.htm (cit. 12.2.2009)

HOLČÁKOVÁ Renata: Společné prosvětlování pravdy, Jak vést děti k víře a neodradit je, <http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=300>, (18.3.2009).

KOPEČEK Pavel: Je správné, když při mši svaté čtou děti?, <http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=6021>, (18.3.2009).

NEŠPOR Petr: Aby se děti v kostele nenudily, <http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=3670>, (18.3.2009).

PALÁN Aleš: Do kostela patří i ty nejmenší děti, <http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=5865>, (18.3.2009).

SZABO M. *Stručné desatero dětské bohoslužby*, Katolický týdeník 12/2007 (dostupné na <http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=5150>). (cit. 17.2.2009)

"Census 2006 Volume 13 Religion" Central Statistics Office, dostupné na http://www.cso.ie/census/census2006results/volume_13/volume_13_religion.pdf (cit. 27.11.2008).

"Obyvatelstvo hlásící se k jednotlivým církvím a náboženským společnostem" Český statistický úřad. dostupné na <http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/p/4110-03> (cit. 12.12.2008)

Seznam příloh

Příloha I. Seznam (adresář) diecézních center a nakladatelství

Příloha II. Anglicky mluvící země – pracovní listy

Příloha I.

Kontaktní údaje na organizace

Diecézní centra

Českobudějovická diecéze

Diecézní katechetické středisko
Biskupská 4, pošt. schr. 14, 370 21
České Budějovice
tel.: 386 102 313
email: dks@bcb.cz,
web stránky: www.kc.bcb.cz

Brněnská diecéze

Biskupství brněnské
Katechetické centrum
Petrov 8, 601 43 Brno
tel. 543 235 030
email: kc.brno@biskupstvi.cz,
web stránky: www.biskupstvi.cz/kc

Královéhradecká diecéze

Katechetické a pedagogické centrum
Velké náměstí 35
500 01 Hradec Králové
tel.: 495 063 420, 737 215 335
email: kc@diecezechk.cz,
web stránky <http://kc.diecezechk.cz>

Litoměřická diecéze

Diecézní katechetické centrum (DKC)
Komenského 4, (Diecézní dům kardinála Trochty)
Litoměřice 412 01
tel. 416 738 072, mobil: 731 600 095
email: dkc.ltm@seznam.cz,
web stránky: www.katechet-ltm.webz.cz/

Olomoucká arcidiecéze

Centrum pro katechezi
Biskupské nám. 2
Olomouc 771 01,
tel.: 587 405 241, 739 344 128
email: katecheti@arcibol.cz
web stránky: www.syzet.estranky.cz , www.ado.cz/katechete.

Plzeňská diecéze

Diecézní katechetické středisko
Náměstí Republiky 35, 301 14
Plzeň, tel.: 731 619 702
email: dedek@bip.cz,
web stránky: www.bip.cz/biskupstvi_struktura_katecheta.php

Pražská arcidiecéze

Katechetické středisko Arcibiskupství pražského
Thákurova 3
160 00 Praha 6
tel.: 220 181 317
e-mail: adks@apha.cz,
web stránky: adks.apha.cz

Ostravsko-opavská diecéze

Katechetické a pedagogické centrum
Biskupství ostravsko-opavské
Kostelní náměstí 1
728 02 Ostrava 1
tel.: 596 116 522, linka 234, 235
e-mail: kpc@doo.cz,
web stránky: kpc-ostrava.archa.info

Nakladatelství

Portál, s.r.o.

Klapkova 2
182 00 Praha 8
Tel.: +420 283 028 205, +420 283 028 202, fax: +420 283 028 208
E-mail: webshop@portal.cz
Web stránky: <http://obchod.portal.cz/>

Karmelitánské nakladatelství

Thákurova 3
Praha 6 16000
Tel.: 220 181 350, fax: 220 181 390
Web stránky: www.kna.cz

Doron

U Špejcharu 419
252 67 Tuchoměřice
Tel: 283 871 761, Fax: 283 871 762, Mobil: 602 155 256
E-mail: doron@doron.cz
Web stránky: www.doron.cz

Samuel

Starodejvická 8
160 00 Praha 6
Tel./fax: 224 317 674
Email: samuel@samuelcz.com
Web stránky: <http://www.samuelcz.com/>

Dům Bible České biblické společnosti

Náhorní 1816/12, 182 00 Praha 8 Kobylisy
Tel: 284693926
E-mail: obchod@dumbible.cz
Web stránky: <http://dumbible.vltava2000.cz/store/default.asp>

Matice cyrilometodějská s. r. o.

Dolní nám. 24,
771 11 Olomouc
Tel: +420 585 222 803, +420 585 220 626
E-mail: knihy@maticecm.cz
Web stránky: <http://www.maticecm.cz/>

FATYM Vranov nad Dyjí

Řk. farnost Vranov nad Dyjí 20,
671 03
Tel: 515 296 384
E- mail: vranov@fatym.com
Web stránky: www.fatym.com

Časopisy a tiskoviny**Duha**

Kanovnická 10
370 01 České Budějovice
Tel./fax: 386 359 481
E-mail: duha@vol.cz
Web stránky: <http://duha.czweb.org/index.htm>

IN!

Horní náměstí 12,
Jablonec nad Nisou, 466 01
Tel. 775 598 604,
E-mail: vydavatelstvi@in.cz
Web stránky: <http://www.in.cz/>

Nezbeda

Divadelní 6,
760 01 Zlín
tel.: 577 218 266
E-mail: nezbeda.zlin@volny.cz
Web stránky: <http://www.volny.cz/nezbeda.zlin/>

Tarsicius

Horní náměstí 12
466 01 Jablonec nad Nisou
Tel. 775 598 604
E-mail: redakce@tarsicius.cz
Web stránky: <http://www.tarsicius.cz/index.php>

Cesty katecheze

Arcibiskupství olomoucké
redakce časopisu Cesty katecheze
Centrum pro katechezi
Biskupské nám. 2
Olomouc 771 01
Tel.: 739 344 194, 587 405 241
E-mail: redakce@cestykatecheze.cz
Web stránky: <http://www.cestykatecheze.cz/>

Getsemany

Alešova 1247
252 28 Černošice
Tel: 234 139 578
E-mail: spousta@yahoo.com
Web stránky: <http://www.getsemany.cz>

Ethos

Smetanova 1453
755 01 Vsetín
Tel: 571 99 55 70, mobil: 603 44 55 70
E-mail: ethos@ethos.cz
Web stránky: <http://www.ethos.cz/>

Salesiánský magazín

Kobyliské náměstí 1
182 00 Praha 8, Kobylisy
Tel: 283 029 111
E-mail: magazin@sdb.cz
Web stránky: <http://www.sdb.cz/magazin/>

Katolický týdeník

Londýnská 44
120 00 Praha 2
Tel: 224 250 395,
E-mail: sekretariat@katyd.cz
Web stránky: <http://www.katyd.cz/>

Teologické texty

Londýnská 44
120 00 Praha 2
Telefon a fax: 222 511 575
E-mail: ttexty@volny.cz
Web stránky: <http://www.teologicketexty.cz/>

Sunday 17 February 2008
 Matthew 17:1-9
 2nd Sunday of Lent

IN THE GOSPEL TODAY

My name is _____

JESUS - SON OF GOD - LOVED BY GOD

Jesus took his special friends, Peter, James and John, up a high mountain. There they heard the voice of God saying, "This is my Son. I love him; listen to him." Jesus' face shone like the sun and his clothes were shining with a brilliant light.

THIS IS MY SON, THE BELOVED

Colour Jesus' clothes shining brightly.

Join the dots to find out what God said to Jesus.

What do special friends of Jesus do?

How do you know?

Circle the pictures which show that someone loves you.
 How do YOU show someone that you love them?

Write your thoughts on this notebook or draw on the back of this sheet.

Peter says, "L _____ (n e t s i) to Jesus."
 James says, "Do what he t _____ (l e s) you."
 John says, "Live knowing that God l _____ (s e v o) you."

A PRAYER TO SAY

Dear Jesus, you know my name and I know you love me. Wherever I go, day by day, please help me remember that you are always with me. Amen.

Jesus KNOWS that God loves him.

Who loves you? Write a name or draw a picture in the hearts.

Answers: THIS IS MY SON, THE BELOVED; Listen, tells, loves.

WHAT IS THE GOSPEL TELLING US?

This is a long but important Gospel story.

It is especially important for people who are preparing to be baptised at Easter.

The conversation starts with Jesus asking for a drink of water. He asks someone who would normally be ignored by a Jewish man: a Samaritan woman. She is surprised, but does as he asks.

Then Jesus talks about water that he gives that never runs dry. The woman obviously thinks this is a great idea, no more trips to the well carrying heavy water jars!

But Jesus is not talking about ordinary water but of himself as a wellspring of living water giving new life to all who drink it.

This is one way of understanding the waters of baptism. The people who are baptised are coming to the waters of life that will never run dry.

BIDDING PRAYERS

Listen to the reader as we pray for people and situations that need our prayer today. Join in the response. Add your own prayer for people who are preparing to be baptised.

OFFERTORY PROCESSION

We take our gifts of bread, wine and money to the altar.

Think of something you have done to make Lent a holy time this week. In your imagination, put it in the basket with a little prayer offering it to God.

Watch as the gifts are blessed and the priest washes his hands and gets everything ready for the Eucharistic Prayer.

THE EUCHARISTIC PRAYER

Lift your heart up to the Lord!
The Lord be with you. And also with you.
Lift up your hearts. We lift them up to the Lord.
Let us give thanks to the Lord our God.
It is right to give him thanks and praise.

Join everyone in the church, and the whole Church around the world, as we say or sing:

Holy, holy, holy Lord, God of power and might,
heaven and earth are full of your glory.
Hosanna in the highest.

Blessed is he who comes in the name of the Lord.
Hosanna in the highest!

THE LORD'S PRAYER

Jesus taught his disciples to call God, "Father", and so we have the confidence to say the Our Father.

COMMUNION ANTIPHON

Join in the song or this verse from today's Gospel: *Whoever drinks the water that I shall give him, says the Lord, will have a spring inside him, welling up for eternal life.*

PRAYER AFTER COMMUNION

Say a prayer thanking Jesus for coming to you in Holy Communion and ask him to bless those who will receive their First Communion this year.

WATCH as the altar is cleared and listen for any announcements.

Make the sign of the cross again. When the priest or deacon says, "Go in peace to love and serve the Lord", think of ways in which you can do that this week.

Water is a precious resource. Without it, there would be no life on the planet. During this week, think about all the ways in which you use water.

Think about ways that you can make the most of the water you have; how can you help to avoid wasting it?

When you use water, try to say a short thank-you prayer.

Pray for people who do not have clean, safe water.

Perhaps you could set some of your Lent money aside for a water project.

Write a prayer, or draw a picture, giving thanks for God's wonderful gift of water.

A thinking prayer

"The water that I shall give will turn into a spring inside him, welling up to eternal life."

Jesus offers us a different sort of water. Spend some time with Jesus to work out what these words mean for you.

GO IN PEACE TO
LOVE AND SERVE
THE LORD

DO SOMETHING
this week to thank God for his wonderful gift of water.

Sunday 24 February 2008
John 4:5-42
3rd Sunday of Lent

My name is _____

IN THE GOSPEL TODAY

Tired and thirsty, Jesus meets a sad and lonely woman at a well. He asks her for a drink. She is surprised by his friendliness; he tells her that he is the Christ, the one sent from God. He gives her the chance to become a good person again. She takes Jesus' message of love and forgiveness to all the town.

TELL THE TRUTH!

Maze

Help the woman find the quickest way back to town to tell everyone her good news.

Water

In hot, dry countries water comes from a well.

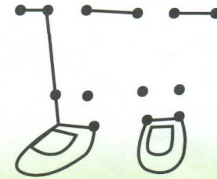
IN OUR LIVES WE NEED WATER:

- ★ to wash ourselves;
- ★ to wash clothes;
- ★ to help plants grow.

Draw a line from the words above, to the small pictures on the well.

AND WE NEED WATER TO STAY ALIVE.

I drink [] glasses of water a day.

Truthful Tessa!

Tessa told the truth and was forgiven for making her brother cry. Finish drawing the picture of Tessa looking happy.

A PRAYER TO SAY

Dear Jesus, when I was baptised, the priest poured water over my head and said, "I baptise you in the name of the Father and of the Son and of the Holy Spirit."

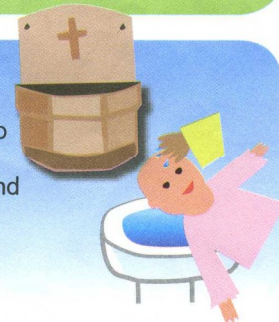
I know that I will have lots of help to learn to tell the truth – thank you. Amen.

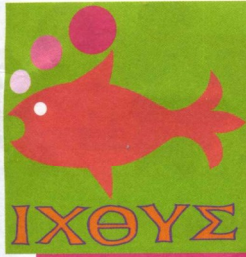
In many churches there is a holy water stoup at the entrance.

Is there one in your church? [] yes [] no

At your BAPTISM the priest poured a little water over your head. You became a brand new, sparkling clean Christian.

Jesus promises us "living water" – water that brings us the life of Christ.

**God invites
to be with his Christian family
Sunday 24th February 2008
3rd Sunday of Lent**

If you want to know what this sign means look at the bottom of this sheet.

ENTRANCE ANTIPHON

A verse from a psalm or a song to sing.
My eyes are ever fixed on the Lord, for he releases my feet from the snare. O look at me and be merciful, for I am wretched and alone.

The sign of the cross

Make the sign of the cross carefully as we sign ourselves in the name of the Father, and of the Son and of the Holy Spirit.

OPENING PRAYER

We ask for God's help. Listen to the priest as he offers this prayer.

Let us pray for confidence in the love of God and the strength to overcome all our weakness.

Father, you have taught us to overcome our sins by prayer, fasting and works of mercy. When we are discouraged by our weakness, give us confidence in your love.

FIRST READING

Exodus 17:3-7

This reading comes from the book in the Bible that tells us of the liberation of God's people.

LOOK at the reader and **LISTEN** carefully to the reading.

WHAT'S IT ABOUT?

Moses had led the people to freedom but their journey led them through the desert where water was hard to find. Being thirsty is a horrible feeling and it is understandable that the people begin to complain. They even think they would prefer to go back to slavery if this is what freedom is like. Moses prays to God in exasperation: what on earth was he to do with them?

God hears the prayer and responds by allowing Moses to perform a miracle that should convince even the most doubtful sceptic. He is to strike a rock and make water flow from it. The people are convinced, for the time being, but the place was given the names Massah and Meribah to remind future generations that the people had doubted God, but that God had still been faithful.

This is the Greek word for "fish" and was used in the catacombs as a sign for early Christians. It is made up from the first letter of five Greek titles for the Lord:

I (Jesus), X (Christos), Θ (Theou/God's), Υ (Uios/Son), Σ (Soter/Saviour).

RESPONSORIAL PSALM 94

Join in the song or **listen** to the words and join in the response:

O that today you would listen to his voice: "Harden not your hearts."

SECOND READING

Romans 5:1-2, 5-8

LISTEN carefully to the reader.

WHAT'S IT ABOUT?

In the first reading, we heard an example of God's love for his people; in the second reading, we are reminded of an even greater sign of that love: Jesus. As the reading says, it is not easy for people to die for others but Jesus came into the world and died to save us. This was not because we were good, but to prove God's love for us.

This is our hope. God pours his love into us through the Holy Spirit; he makes peace with us. Through Jesus, God promises us grace and future glory.

GOSPEL ACCLAMATION

A few words adapted from today's Gospel, which prepare us for the Gospel.

Glory to you, O Christ, you are the Word of God! Lord, you are really the saviour of the world; give me the living water, so that I may never get thirsty. Glory to you, O Christ, you are the Word of God!

GOSPEL John 4:5-42

The Good News about Jesus is told to us by St John.

